

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 4 (421), April, 1983, Vol. XXXVI

Редаторе Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник
Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р В. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1983-й РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	250.000 пез.	125.000 пез.	70.000 пез.	25.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І МАЛ
КРАЄ ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 4 (421)

КВІТЕНЬ, 1983

Річник XXXVI

Зміст IV-ої книжки

У 50-ліття жертв штучного голоду

В. Боковський: ТРАГЕДІЯ НАЦІЇ	337
І. Михайлів: В 50-РІЧЧЯ ТРАГЕДІЇ МОЄЇ БАТЬКІВЩИНИ	399
Ольга Удовиченко: ГОЛОДНА ЗИМА (Спогад)	402
Юрій Клен (вірш): ЖЕНУТЬ СЕЛЯН В КОЛЕКТИВИ	407
Богдан Бора (вірш): 1933; ГОЛОД	408
Лев Пилипенко (вірш): ДОЛИНА СМЕРТІ	409

Святкові дні в Римі

— СИНОД ВЛАДИК ПОМІСНОЇ УКЦ; СЛОВО БЛАЖ. ПАТРІАРХА ЙОСИФА НА ВІДКРИТТЯ СИНОДУ; ПРИВІТАННЯ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II, ПРЕФЕКТА КАРД. В. РУБІНА І СЕКРЕТАРЯ КОНГРЕГАЦІЇ; СЛОВО ПОДЯКИ ПАТРІАРХА ЙОСИФА ПАПИ ІВАНОВІ ПАВЛОВІ II; ОКРЕМЕ СЛОВО ПАТРІАРХА ДО ВЛАДИК; КАРД. В. РУБІН ВІТАЄ БЛАЖЕННІШОГО; ВІДПОВІДЬ ПАТРІАРХА ЙОСИФА УСІМ; НА ВІЧНЕ ПОМИНАННЯ ГЕН. Т. ЧУПРИНКИ; УРОЧИСТЕ СЛОВО СВЯТІШОГО ПАТРІАРХА ЙОСИФА; ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА; НАРАДИ СИНОДУ УКЦ	411-423
---	---------

На актуальні теми

Я. Гайвас: ЗА ОЗДОРОВЛЕННЯ ОСНОВ	424
--	-----

В імперії тиранів

С. Косенко: МОСКВА ЗАНЕПОКОСНА ВІДРОДЖЕННЯМ РЕЛІГІЇ І НАЦІОНАЛІЗМІВ СЕРЕД ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ (Закінчення, 2)	431
---	-----

На міжнародні теми

Р. З.: СКРІПЛЕННЯ СВІТОВОГО ПРОТИВОЛЬШЕВИЦЬКОГО ФРОНТУ (XV КОНФЕРЕНЦІЯ ВАКЛ)	438
--	-----

Матеріали й документи з поневоленої України

Є. Крамар: СЛАВЕТНА УКРАЇНКА В СУЛТАНСЬКОМУ ДВОРІ (Зак., 2)	444
---	-----

*

Надія Світлична (ЗП УТГ): ПЕРЕСЛІДУВАННЯ РОДИНИ ПОЛІТВ'ЯЗНИ І. ТЕРЕЛІ; В ЗАСЛАННІ ЗААРЕШТОВАНО ЗОРЯНА ПОПАДЮКА	453-454
--	---------

*

О. Олесь (вірш): МОЯ УКРАЇНО ПРЕКРАСНА	456
--	-----

До 2000-річчя постанови Києва та
1600-річчя української державности

Леонід Полтава: КИЇВ — Мала Антологія (Продовження, 8)	457
--	-----

Наука і дослід

Богдан Стебельський: СЛОВО ШЕВЧЕНКА НА СТОРОЖІ НАЦІЇ	462
--	-----

Ігор Качуровський: УКРАЇНСЬКИЙ ПАРНАСИЗМ	472
--	-----

Огляди, рецензії

Софія Наумович: ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ЮРІЯ КЛИНОВОГО	484
---	-----

Микола Вороний (вірш): ПАМ'ЯТІ МИКОЛИ ЛИСЕНКА	492
---	-----

А. Гайдамака: ДЕВ'ЯТА ЗА РАХУНКОМ КНИЖКА (До 40-річчя творчості Олени Звичайної)	493
--	-----

С. Радіон: ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ	501
--	-----

Василь Лев: ЧОТИРИ МИСТЕЦЬКІ ВИСТАВИ В УВУ	502
--	-----

Студійні справи

— СТУДІЇ В УВУ 1983 р.; ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ УВУ 1983 р.	507
--	-----

— ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЛІЇ УКУ за академічний рік 1981-1982	508
--	-----

*

Посмертна згадка: Сл. п. ЯРОСЛАВ САЛАМАХА	512
---	-----

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

»Вільна Україна!« — світляний напис на будинку »Electric Company« у Філадельфії, США, який виднів над містом 21, 22 і 23 січня, 1983 року, під час цього річного Свята Української Державности. Світлина — Omega News Group/USA. Названий будинок — це місце народження американської нації і свободи. Ідея цього світляного клича — це думка архітектурного кресляра Андрія Козака.

В. БОКОВСЬКИЙ

ТРАГЕДІЯ НАЦІЇ

Українці в цілому світі (а нишком також і в Україні), відзначають цього року 50-ліття найжахливішої події української історії, — *хижацький акт виморення навмисно створеним голодом кількох мільйонів українських селян, проведений Москвою з холодно-кровною пляномірністю, безприкладним цинізмом і нелюдською жорстокістю тільки за те, що вони є основною силою національної духовости свого народу.*

Від трагічної події 1932-1933 років минуло вже піввіку. За цей час у світі виростили і вступили в життя два нових покоління людей, від яких залежатиме майбутність світу і які дуже мало або й зовсім не знають про нищення голодом українського народу, а тим більше про причини виникнення та методи проведення цього диявольського акту політичного терору, в порівнянні з яким меркнуть усі найжахливіші катастрофи людства, що були перед тим.

Наше завдання, завдання української політичної еміграції, сказати світові правду про трагічні події 1932-1933 років, розкрити справжні причини виникнення їх, мотиви та наслідки небувалої до того у світі акції масового людонищення.

Стихійна катастрофа голоду часто траплялася в історії людства в наслідок природних причин, *але застосування спеціально створеного голоду, як засобу політичної зброї масового винищення нації, було вперше на світі застосовано комуністичним режимом СРСР в 1932-1933 роках в Україні.* Відомо, що Україна має найродючіші землі на світі, великі природні багатства, вона була свого часу «житницею Європи», годуючи своїм хлібом усю російську імперію та майже всю Європу, *а в 1933 році населення тієї найвроджайнішої країни світу масово вмирало з голоду в наслідок створеної Москвою голодової катастрофи.* Україна була не тільки найбагатша країна хлібом, а також основним господарчим потенціалом російської імперії. У 1930 році, якраз напередодні створеного голоду, із усієї продукції СРСР Україна давала 90% цукру, 87% кам'яного вугілля, 86% пшениці, 84% рослинних олій, 68% залізної руди, 62% виплавки металу, не кажучи вже про інші високі індустріальні показники. Навіть це коротеньке зіставлення свідчить про роль України як основного джерела економічного постачання імперії. Позбутися України і залишитися лише в кордонах своєї етнічної території, означає згубити основне джерело постачання і залишитись при «розбитому кориті». Посилаючи свої орди на завоювання України в 1918 році, тодішній цар і бог московської дер-

жави В. Ленін у промові до війська одверто заявив про причини грабування України і потреби утримання її у своїй власності: «Ми мусимо неодмінно здобути українське вугілля, руду, хліб, цукор, товщі й м'ясо, без чого не може дихати советська Росія».

Від часу підступного загарбання України Московщиною і аж до нині, Україна є головним поставником господарства імперії, причому ці поставки провадяться примусовим порядком, без огляду на потреби самої України, яка з усього, що вона виробляє, має тільки до 25%, а решту забирає Москва на свої потреби без ніякої компенсації, як свою власність. Державні поставки Московщині є основним господарчим тягарем України. Усі колгоспи і колгоспники із своїх присадибних діляниць зобов'язані виконувати державні поставки для Москви в першу чергу, а вже то, що залишиться, використовувати для своїх потреб. Кожне господарство мусить постачати Москві м'ясо, яйця й молоко, не зважаючи на те, чи має господарство з чого давати, а чи ні. Хто не має курей і корови, той однаково мусить здавати молоко і яйця. Овочі на півдні України доспівають тоді, коли ще в Москві тільки розтанув сніг і починається весна. Такі овочі, як абрикоси й черешні з Мелітопольщини й Криму пакуються в скриньки й літаками доставляються в Москву, а тим, що їх вирощували, залишається тільки те, що вони встигли з'їсти збираючи плоди. По закінченні жнив 70% зібраного зерна забирає Москва, а вугілля, руду й виплавлений метал відправляють на потреби Москви в кількості до 90% загальної виробки. Отже, господарче значення України для Москви є основним питанням економіки імперії.

Само-собой, напрошується питання — навіщо ж було винищувати населення країни, яка своїм коштом утримує московську імперію? Щоб зрозуміти парадоксальність цього явища, треба розглянути його в пов'язанні з історичними фактами поневолення України та теоретичними засадами комунізму.

В теоретичній праці В. Леніна по національному питанню висловлено ним таку формулу: «Селянство являє собою основну армію національного руху... отже, національне питання — це, по суті, селянське питання».

Розгромивши селянство, можна буде знищити національну основу нації, тобто основу так небезпечного для Москви націоналізму. Чому ж національний рух такий страшний для Москви? Чому він вважається головною небезпекою й досі? Російська етнічна територія дуже бідна на природними ресурсами, і хоч має добре розвинену промисловість, сировину для неї черпається із загарбаних Московю чужих територій, а в першу чергу з України. А національний рух розвиває в народі національну свідомість, національну єдність спротиву чужому поневоленню, виховує дух, «що тіло рве до бою» за волю, за правду, за право бути самим собою і жити своїм власним національним життям, на своїй власній, ні від кого незалежній землі так, як живуть інші народи. І цього Москва

боїться найбільше, бо національний рух може розвалити червону імперію, припинити поневолення підкорених Москвою народів і знищити червоне кубло російських шовіністів, пануючих у «тюрмі народів» під назвою ССРСР.

Національний рух може відірвати Україну від Москви, як зробив це у 1918 році, а цього Москва боїться найгірше, бо, за висловом Леніна, без України вона не матиме чим дихати. А для того, щоб утримати для себе Україну, треба знищити в ній усі можливі прояви національного духа, а в першу чергу живу силу національного руху — селянство. Це вже не ідеологічний прояв доктрини комунізму, а брутальна загарбницька засада московського імперіялізму.

На превеликий жаль цього не хочуть розуміти багато діячів західного світу, не кажучи вже про необізнаність широких кіл звичайної людности. А ще гірше, що деякі навіть видатні особистості на еміграції, які самі пережили той голод у 1932-1933 роках, ще й досі вірять комуністичній побрехенці, що то був голод в наслідок проведення колективізації, а не заздалегідь задуманий і злочинно розрахований широкий наступ московського імперіялізму; політичне народовбивство з метою винищення українського народу та заступлення його місця переселеними на Україну москалями, щоб не мати більше клопоту з національними пориваннями відірвання України від Москви. На XX з'їзді КПСС Хрущов особисто заявив, що українців не винищили повністю тільки тому, що їх було дуже багато.

Деспотичне господарювання москалів в Україні не раз доводило населення України до вичерпання й голоду. Це мало місце й за царського часу також, про що навіть писав Шевченко:

»Гуляє князь, гуляють гості;
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі . . .
І стогне він стогне по всій Україні,
Тисячами гинуть голодні люди,
А скирти гниють« . . .

(Т. Шевченко: «Княжна»)

Як видно, створення голоду на Україні для москалів явище не нове, вони застосовують його завжди коли їм стає скрутно. У 1920-1921 роках, після поразки Української Народньої Республіки, вичерпана громадською війною Московщина кинулась за українським добром, наклавши на країну непосильну «продразв'яорстку», а вислані для викачування харчів спеціальні продовольчі загони москалів забирали з України зерно, м'ясо, товщі і все, що можна було взяти, і вивозили в Московщину. В Україні почався голод, люди мерли, а москалями було повно харчів загарбаних з України. В той час за приблизними підрахунками вимерло українського населення до 3 мільйонів осіб. Після закінчення Другої світової війни обдерті й голодні москалі знову ринули на Україну і забрали там

під мітлу все, що тільки можна було їсти. В Україні почався голод. За дуже скромними підрахунками в 1946 році, вимерло понад 4.5 мільйонів українського населення. Все це були так би мовити грабункові голоди, коли Москва забирала з України харчі для свого населення. Голод же влаштований ними в 1932-1933 роках мав цілком інший характер і інше підложжя. Московщина мала всього вдосталь і не потребувала брати харчів з України для себе. Цей голод був актом політичного терору направленного на винищення націоналізму в Україні, а в першу чергу селян України, які є тим елементом, який зберіг протягом віків український націоналізм і є основним носієм національної духовости.

Що ж було передумовою цього масового розгорненого наступу на українську націю? Після закінчення громадянської війни у 1922 році та початку нової економічної політики (НЕП), тобто розвитку приватної ініціативи для відбудови знищеного війною господарства, широко розгорнулося відродження національного життя українського народу в усіх галузях економіки, культури та освіти. Зачався розквіт української літератури та мистецтва. Була введена в школах обов'язкова українська викладава мова. Зміцніла економіка села, яке стало заможним і включилося в загальний розвиток національного життя. Керівниками советського уряду та партії в Україні були тоді хоч і комуністи, але також українці. Завдяки цьому вдалося провести заходи українізації державного апарату, українізацію преси, реклами та ін. Діловою мовою в Україні стала українська мова. Україна хоч і керована комуністами, мала ззовні український вигляд. В умовах загальної українізації почав відроджуватись український національний дух. Про міру розвитку цього духу може свідчити хоч би такий факт, що навіть комуністичний письменник українець Микола Хвильовий кинув у народ гасло «Геть від задрипанки Москви, подалі від москвіщини та ближче до західньої культури».

Відродження українського національного духу занепокоїло Москву, але вона не була певна, що зможе легко задушити українську національну духовість без небезпеки викликання революції, цим разом не соціальної, а національної. Тому було вирішено підготувати ґрунтовну акцію винищення українського національного духу в Україні так, щоб не було можливости відродження його в майбутньому. Для цього треба було спрямувати головний удар на українське селянство, як на джерело національної сили народу, і провести його настільки обережно, щоб нічого не було помітно. Для здійснення цього було обрано сприятливу нагоду започаткування нової сільсько-господарської системи — колективізації. Під цією заслоною економічного експерименту Москва здійснила свої каїнові задуми, пояснюючи жертви «труднощами колективізації».

Для здійснення цього диявольського наміру потрібні були відповідні довірені виконавці, яким без вагання можна було б довірити виконання такого важливого для Москви завдання. Існуючим

партійним кадрам в Україні Москва не довіряла. Отже було вирішено поставити в кожному колгоспі довірену людину, на яку можна було б з певністю покластися. Для цього вже в 1931 році збільшено плян хлібозаготовок державі в 2 рази. Безумовно, здійснити його не було можливості, і він був не виконаний. Це дало підставу обвинуватити у зриві хлібопоставок голів колгоспів, яких негайно усунуто, а на їхнє місце поставлено присланих із Московщини 60.000 родовитих москалів на посади голів колгоспів, які мали бути основною опорою виконання задуманого голоду. Це були прислані на Україну політичні кати, які не мали зеленого поняття в сільському господарстві, а Москві цього і не потрібно було, бо їхнє завдання було інше.

Наслідком невиконання пляну хлібоздачі зерна для Москви в 1931 році, посівний фонд був забезпечений тільки на половину. Знаючи, що в Україні немає чим повністю засіяти всіх ланів із-за цього, Москва знову встановила завдання засіяти хліба державі в 1932 р. в 2.5 рази більше нормально можливого з усієї посівної площі, а не тільки засіяної, вперто вимагаючи здати 6.6 мільйонів тонн зерна, а вдалося заготовити тільки 4.7 млн. тонн. Тоді виїхав на Україну тодішній голова уряду СРСР москаль Молотов і перший заступник Сталіна жид Лазар Каганович. На третій партійній конференції комуністів України, спеціально для цього скликаній в липні 1932 року, започатковано кампанію масового винищення українських селян. Ніякі протести й пояснення українських комуністів про нереальність і неможливість виконання встановленого пляну не були прийняті під увагу, а конференцією було винесено постанову забрати в рахунок хлібоздачі всі колгоспні насінневі фонди, включно з посівними фондами. Таким чином селян приречено на голодну смерть, бо засіяти землю вже не було чим. Крім цього, припинено видачу селянам заробленого ними в колгоспах хліба, а також забрано від них видане раніше зерно в оплату трудоднів. В додаток до цього сільським кооперативам заборонено продавати будь-що тим, хто не матиме довідки про повну здачу хліба державі, знаючи наперед, що таких довідок ніхто не дістане.

Наступною постановою припинено довіз промислових товарів на село взагалі, а щоб селяни не втікали з України до інших республік, де голоду зовсім не було, заборонили виїздити за межі району без посвідки про виконання хлібоздачі, чим паралізовано всяку можливість дістати щось для прохарчування поза межами України. А до цього всього проголошено горезвісну постанову від 7 серпня 1932 року «про охорону соціалістичної власності», якою було встановлено смертну кару не тільки за крадіж зерна, а навіть за збирання відпалих від снопів колосків, щоб відібрати всяку можливість дістати хоч щось поїсти. Всі ці деспотичні заходи були спрямовані на цілковите винищення сільського населення України.

Хижацьке винищення українських селян відбувалося за наказами Центрального Комітету Всесоюзної Комуністичної Партії з Москви, а керував цією кампанією людонищення безпосередньо перший заступник Сталіна Лазар Каганович. Для виконання всіх розпоряджень Комуністичної Партії СРСР по створенню голоду в Україні було виділено спеціально довірених членів партії, так званих «тисячників», яких було вислано в Україну в кількості 112.000 осіб, з яких 85% були москалі із різних промислових центрів Московщини, а в переважній більшості з самої Москви та Ленінграду. Разом із 60.000 раніше присланих москалів-комуністів на посади голів колгоспів, голодову репресію в Україні виконувало 172.000 спеціально уповноважених ЦК КПСС, не кажучи також про десятки тисяч комуністів із місцевих партійних органів та адміністрації, як допоміжної сили.

І після цього комуністи, запламлені кров'ю невинних жертв, мають ще нахабство кричати на весь світ, що вони «найпередовіша частина прогресивного людства»! І знаходяться ще наївні які вірять їм.

Отже, ці надіслані Москвою тисячі комуністичних катів забрали під мітлу все зерно від колгоспів і від колгоспників, але завдання хлібоздачі було виконано тільки на 72%. На селі почався повальний голод українського населення. Я підкреслюю — *українського населення*, бо тоді в партійному та адміністративному апаратах на селі працювали переважно москалі та особи юдейського походження, яким видавано спеціальні харчові приділи й вони цілком не відчували нестатку.

Зголоднілі селяни почали шукати для прохарчування будь-що, аби з'їсти. Основним продуктом харчування були листя та кора дерев, бур'яни та корінці рослин, а м'ясо собак, котів, щурів чи ворон рахувалося недосяжними ласощами. Почали їсти здохлятину, а в деяких окремих випадках доходило навіть до людодства. Цілком зрозуміло, що таке харчування не могло задовольнити потреб організму для існування, і не спасало від голодової смерті, а тільки продовжувало на деякий час муки конання.

На селах була пустка. Садовина була з'їджена ще зеленою. Гори позаростали бур'яном. У мертвій тиші не чути було ні цвірінкання горобців, ні каркання ворон, ні гавкання собак, бо всі вони були вже давно з'їдені. Хто ще мав силу рухатися, вештався, шукаючи якогось коріння чи насіння бур'янів, щоб хоч щось зварити для прохально квилячих, конаючих дітей.

Голодні селяни з сіропепелястою, зморщеною та обвислою шкірою, опухлі від голоду повільно й мовчки рухались як примари до залізничних станцій в надії, що може хтось із пасажирів кине у благально простягнені руки хоч малесенький шматочок хліба, чи хоч якийсь огризок їжі. Проте це були марні надії. Міліція не допускала голодних на станції і навіть близько до залізничної колії, щоб часом їх не побачили з потягів відгодовані, червонопикі

відповідальні партійні та советські бюрократи, які разом із своїми сім'ями їхали через Україну відпочивати коло моря на курортах Криму й Кавказу.

Ті, що ще мали хоч маленьку можливість рухатися, повалом сунули до міст в надії знайти щось з'їсти. Хоча у містах було введене раціонування продуктів харчування й давали їх дуже мало, але вони все ж таки там були. Перед хлібними крамницями стояли понурі опухлі постаті голодних селян, простягаючи прохально руки до кожного, хто виходив із крамниці з одержаним пайком хліба, в надії дістати хоч дрібку їжі. Часом дехто ділився із голодними одержаним хлібом, але не могли це зробити багато, бо дістаючи чверть фунта хліба на день навряд чи можна було часто ним ділитися. Та й хліб той був тільки за назвою хліб, бо складався із буряків, картоплі, макуха, проса й полови, а мука вживалася тільки в такій кількості, щоб було чим зліпити те все до купи. Пайок на цілий день був тільки однією кромкою товщиною в палець чорної, гливної й важкої мішанини.

Знесилені, вичерпані, голодні селяни масово вмирили на вулицях міст. Щодня ранесенько в ранці трупи померлих від голоду селян збирали спеціальні бригади призначені до цього, складали їх як дрова на вози і вивозили в невідоме. В Києві їх звозили у міську смітарню, тобто в заклад очистки міста, куди звозили сміття для спалювання. По ночах разом із сміттям спалювали трупи померлих від голоду.

Квитки на потяг видавалися тільки на підставі посвідки відрядження, проте декому із мешканців міст удавалося пробратися на територію Московщини, де абсолютно не було ніякого голоду, де крамниці ломилися від харчів, щоб купити продукти для голодуючих родичів на селі. Але дуже рідко кому вдавалося щось привезти, бо на кордоні Московщини з Україною спеціальні загони міліції та НКВД робили обшуки на потягах і забирали продукти, бо їх було заборонено привозити в Україну.

Тисячі селян мерли в містах, шукаючи їжі, але основна маса голодуючих гинула на селах. Їх було так багато, що не було кому ховати, і для поховання мертвих були вислані спеціальні бригади злочинців із в'язниць. Ховали всіх у величезні ями, кидаючи туди померлих один на одного як дрова. Ховальники працювали від виробки, тобто чим більше поховає, тим більше дістане харчів за роботу. Тому не раз траплялося, що ще живих, але конаючих людей кидали до гурту з мертвими.

Найсильніше лютував голод в місяці лютому 1933 року. За статистичними обчисленнями тоді вмирало в середньому 25.000 осіб щодня, тобто 1041 осіб щогодини, або 17 осіб щохвилини. Хати померлих забивалися на вікнах і дверях дошками навхрест і вивіщувався чорний прапорець, а коли вимерло все село, то з обох боків перед в'їздом до села ставилися навхрест дошки й на них вшпалі чорний прапор.

Важко назвати загальну кількість людей вимерлих у цьому жахливому вирі смерті. Росіяни та їхні ступайки намагаються применшити загальне число до 6 мільйонів. Проте загалом прийнято рахувати, що тоді від голодового політичного терору згинуло понад 7 мільйонів осіб, а за заявою тодішнього керівника НКВД на Україні В. Баліцького, це число має дорівнюватись 10-ти мільйонам осіб. А хто може знати краще про це, як не НКВД, яке провадило це. В той час вимерло за приблизними підрахунками 22-25% загального українського населення країни, або 33-35% загальної кількості сільського населення. Це удвоє більше як втрати українського населення у Другій світовій війні, які становили 15% до всієї людности України, враховуючи в це число також втрати національних меншин та 1 мільйон знищених гітлерівцями жидів.

Що це не були репресії за небажання вступати в колгоспи, як це і досі дехто думає, а голод створений на винищення українців, свідчить хоч би й те, що в Московщині також провадилась колективізація, але голоду там не було, а тільки на Україні, і не тільки в кордонах визначеної Москвою території УССР, а також на етнічних територіях України привласнених москалями собі, таких як Кубань, де тоді було українського населення 83.8%, а також на українських територіях Воронізької та Курської областей, де тоді жило українців 64%.

Що це не були репресії колективізації, а заходи винищення українців, підтверджують історичні факти тодішніх подій. Почалося від обвинувачення тодішніх керівників державного й партійного апарату в націоналістичному ухилі, за допущення українізації державного апарату й загального життя в Україні, яких було усунено й репресовано, а всю владу в Україні сконцентровано в руках спеціальних відпоручників Москви, присланих на Україну, — поляка Станіслава Косіора та шовініста-москаля Павла Постишева.

Завдання цих намісників Москви полягало в остаточній ліквідації української національної культури, української провідної інтелігенції та українських елементів в Комуністичній Партії України. Павло Постишев, який завжди ходив у вишиваній українській сорочці, розпочав свою діяльність з розгрому та винищення всього, що було українське. Це був генеральний наступ на українське життя та на всі будь-які прояви українського національного духа. Проведення цього Москва не могла довірити українським комуністам, бо вже тоді було також передбачено очистити Комуністичну Партію України від українського елементу, який тоді викинено з партії на 46% та з комсомолу на 49% і майже всіх репресовано.

Під проводом Постишева почалася шалена русифікація України та нищення всього, що хоч трохи мало в собі національне забарвлення. Було русифіковано пресу, мову, освіту, державний

апарат керівництва, видавництва, наукові установи та вищі учбові заклади. Почалися масові арешти, розстріли та висилки в Сибір без ніякого суду видатних діячів і провідних людей України — письменників, артистів, педагогів, науковців, економістів, господарників, діячів релігії та політичного й адміністративного апарату держави. Видатних комуністів навіть знищували тільки за те, що вони були українцями. Було повністю ліквідовано Українську Автокефальну Православну Церкву, а її діячів розстріляно або вислано на Сибір. В кінці цього шаленого московського катування з кожних 10 осіб української провідної інтелігенції лишилося тільки двоє, а 80% було вивезено в Сибір без ніякої надії на повернення, або відразу розстріляно.

Таким чином було знищено весь провідний елемент можливого національного відродження, а також виморено голодом понад одну третину селянства — основну національну силу народу, а на їхнє місце було наслано з Москви москалів. Ця акція переселення чужого населення в Україну провадиться і тепер комітетом переселення при раді міністрів УРСР і, виконується в суворій таємниці, щоб часом не виявити перед світом справжньої причини жахливого нищення українського народу. Тільки за один рік кількість москалів в Україні збільшилась удвоє.

З усієї події голодової трагедії української нації вилонюється два найболючіших фактори — *світовий злочин нищення невинного народу, та абсолютна байдужість до того доколишнього світу.* Вартий підкреслення той факт, що винищення гітлерівцямидесь біля 6 мільйонів жидів під час найкривавішої у світі війни, в якій загинуло кілька десятків мільйонів людей, потрясло сумління світу, викликало небувалу реакцію співчуття, обурення, протесту та вимоги покарання винних за злочин національного і політичного вбивства. Проте, *іще більше національно-політичне вбивство 7-10 мільйонів українців голодовою смертю, значно гірше тим, що було заздалегідь задумане і холоднокрівно виконане у мирний час, а не в завірюсі загального нищення людей під час найбільшої світової війни, нікого у світі не зворушило, не обурило, і навіть не було цим світом помічене та відзначене.* За невеличким винятком реагування окремих гуманістів на цю криваву ганебну сторінку людської історії, світ залишився байдужим до найжахливішої трагедії українського народу, повіривши цинічній московській брехні.

Ця брехня була найбільшим моральним знущенням над людьми. Москва з неперевершеним цинізмом і зухвалістю не тільки заперечувала наявність будь-якого не то голоду, а навіть недоїдання в Україні. Щодня в пресі та по радіо передавалася брехлива злива московської пропаганди про щасливе й радісне життя, на всі лади повторюючи слова Сталіна *»Жити стало краще, жити стало веселіше«.* В умовах терору НКВД, люди із заціпленими зубами терпіли це найзухваліше знущення над конаючим з голоду народом,

а на Заході не тільки звичайні наївняки, а навіть поважні державні діячі вірили цій неперевершеній лжі.

Тодішній прем'єр французького уряду Еріо, за намовою деяких гуманістів, вирішив перевірити непевні чутки і поїхати на Україну, щоб пересвідчитись самому. Зустріли його з дружиною в Києві з великою помпою. Після гучного бенкету в енкаведівському готелі Інтуриста «Континенталь», де вино лилося рікою і де столи вгиналися від найвибагливіших страв, повезли оглядати совхоз в Броварах підсобного господарства НКВД з підготованими та добре виглядаючими робітниками із міліціонерів, який йому показували як звичайний колгосп. Добре поснідавши в «колгоспі» і запивши це все вином, Еріо вирушив до інших міст України, де йому так само, як і в Києві, було влаштовано інсценізацію добробуту. А повернувши додому, він категорично спростував усякі чутки про голод в Україні, бо ніякого голоду він не бачив.

Після нього англієць Джон Джейгер повідомив світ, що він був на спортовій дефіляді в Києві і не бачив там ні одної людини, яка б була схожа на голодуючу. Я вірю йому, що він не бачив, бо йому їх не показували. Джон Джейгер прибув до Києва з групою закордонних журналістів, щоб справдити чутки про голод. А журналісти, як відомо, це люди, які все бачать і про все пишуть. Тому для них була влаштована інсценізація спортової паради в «день фізкультури». В параді брали участь робітники й службовці, які одержували хоч і малі продовольчі пайки, але все таки харчі, отже не були голодуючими. За тиждень перед парадом зігнали всіх працюючих на два стадіони: жінок на стадіон «Динамо», а чоловіків на «Червоний стадіон», де комендант міста полковник Голубков особисто відбирав для паради найдебеліших і найздоровіше виглядаючих, хоч вони ніколи й не були спортсменами. Було витрачено сотні тисяч грошей на спортові убрання для всієї тієї маси людей, які по параді все негайно здали назад. Ці всі «спортовці» промаршували перед імпровізованою трибуною на стику бульвару Шевченка і Хрещатика, на якій були всі комуністичні вельможі і закордонні журналісти. Таким чином журналісти не побачили голодуючих, а москалі від задоволення потирали руки, що так вдало провели їх за ніс, не показавши справжнього стану речей.

В той час якось на одному із засідань Ліги Націй дехто із політичних діячів запитував представника ССРСР, — може потрібна допомога голодуючим в Україні? На це тодішній міністер закордонних справ Макс Фінкельштейн, що більше відомий під прибраним прізвищем Максим Літвінов, відповів, що ніякого голоду в Україні немає, а чутки про це є звичайним наклепом ворогів соціалізму.

Мабуть за таку вдалу дипломатію Франція відновила тоді перервану «дружбу» з ССРСР, а в нагороду за неперевершену брехню США, саме в 1933 році, вперше нав'язала дипломатичні стосунки з ССРСР.

Після закінчення голодового нищення українських селян, на XII з'їзді Комуністичної Партії України в січні 1934 року, який увійшов в історію партії як »з'їзд перемоги«, одверто й зухвало було виявлено мету навмисно зробленого голоду. Виголошуючи звіт, секретар ЦК КПБУ Постишев заявив: »1933 рік був роком розгрому української контрреволюції... партія провела геркулесову роботу по ліквідації націоналістичних елементів на Україні«.

На цьому ж з'їзді було постановлено, що й надалі головним завданням партії на Україні є боротьба з українськими націоналістичними тенденціями. Отже, не покарання за небажання вступати до колгоспів, а винищення українського національного духа і всіх його проявів у житті народу.

Коли спробувати подивитись на сучасний стан в Україні, то можна зауважити багато змін за минулий піввік. Змінили навіть форму деякі відносини, поняття й окреслення генеральної лінії партії. За цей час у проводі »тюрми народів« відомої під назвою СРСР людожерська кривава пика Сталіна з канчуком у руках змінилася спочатку на широку, як лапоть, усмішку Хрущова у м'яких шкіряних рукавичках, а після нього на бульдожу маску з обвислими щоками Брежнєва, а тепер на мертвий вираз таємничого сфінкса — офіційного головного ката Андропова. Проте, основна лінія комуністичного московського імперіялізму в національному питанні, незалежно від зміни форм і назв, залишилась по-старому незмінною.

Раніше висилали українців на Сибір як ворогів народу, а тепер крім того ще й як добровільних робітників на поселення, а спорожнілі по них місця по-старому заповняється москалями. Раніше українську мову в Україні заміняли московською, пояснюючи це націоналістичними ухилами, а тепер роблять те саме, пояснюючи поступовим переходом у фазу комунізму та злиття усіх мов в одну — московську. Саму українську мову намагаються русифікувати настільки, щоб можна було сказати, що це ніяка окрема мова, а просто один із російських провінційних діалектів. Значить — українців як нації немає. Як раніше так і тепер намагаються всякими способами зменшити українське населення в Україні, настільки перемішати його з москалями та іншими народами, щоб не стало ніякої підстави називати Україну — Україною.

Глянувши на пройдений шлях з перспективи минулого піввіку, мимоволі напрошується питання, — невже всі жертви багатострадального українського народу пройшли намарно? Невже всі страждання, катування, знуцання над тілом і душею не залишили ніякого сліду в українських нащадках, які вже без нас вирости і вступили в життя; тим більше, що це вже люди виховані на засадах загально-советського народу, на засаді російської вищості й залежності, на засаді життя соціалістичного за змістом і національного тільки за формою, тобто тільки по назві, бо суть у ньому залишається московська?

Сьогодні з певністю можна сказати, що жертви українського народу зміцнили його національну свідомість і виробили імунітет, який дозволяє зберігати в глибині затаєного куточка душі, куди чужому немає доступу, найсвятіші національні почуття чистими й незаплямленими. Це означає, що український національний дух «живий, що він ще не вмер», і ніякі катівські тортури не змогли його знищити. Нові українські покоління, вирості вже після жахливих подій 1932-1933 років, твердо й рішуче заявили світові своє національне кредо словами свого поета Василя Симоненка — «Народ мій є, народ мій вічно буде! Ніхто не знищить мій народ!» Що це не порожні слова свідчать виступи української студентської молоді в 1951 році проти національного утиску в Україні, коли було розстріляно 33 члени Комітету Національного Спротиву. Доказом цього революційні виступи української молоді в Києві в 1956 році на підтримку визвольних змагань угорського народу. Доказом цього широке розповсюдження в останні роки дисидентського руху, руху національно-політичних борців, руху вияву бойового духа гарячих сердець, яким урвався терпець і вони сміливо йдуть проти рожна, рішучо вимагаючи правди й волі для свого народу. Основна ж народня маса, із заціпленими зубами, з притаманною ненавистю і патріотичним вогнем у серцях, який там поволи тліє, чекає на слушний момент щоб спалахнути яскравим полум'ям визвольної боротьби.

»Від народу можна все забрати,
Витискати з нього піт і кров,
Та не можна чоботом стоптати
До вітчизни соняшну любов«.

(Б. Бора)

Загибле життя мільйонів жертв політичного терору, знищених голодовою смертю в 1932-1933 роках, не пропало намарно, бо просякнена кров'ю мучеників українська земля породила нових патріотів національної духовости. Москва надто рано святкувала перемогу, спопеливши смертю українські села:

»Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
Тліє не вгасає,
Підпалу жде, як той месник
Часу дожидає...«

(Т. Шевченко: «Іван Гус»)

І. МИХАЙЛІВ

В 50-РІЧЧЯ ТРАГЕДІЇ МОЄЇ БАТЬКІВЩИНИ

Тисяча дев'ятсот тридцять другий і третій роки... Нечуваний голод в історії людства, який скошив мільйони українського народу і стільки ж само осиротив дітей, вигнав нас із рідних хат, з нашої прадідівської землі шукати куска хліба, загарбаного в українсько-го народу Москвою.

На золотому Поділлі, біля річки Смотрич розтягнулось село. Дві третини його розташоване на правому боці річки. На лівому боці виднів садок, обведений високим плотом. Жив там колись заможний український господар. А тепер колгоспне подвір'я. По той бік дороги, кілька критих черепицею і соломою хат, захованих в жовтолистих густих вишневих садах. Жили там господарі, від них давно вже забрали господарське знаряддя і поля, а самих загнали до колгоспу.

Прекрасне колись було село!..

Тепер змінилось у той тридцять другий рік. У ту незабутню осінь, було мов кадр фантастичного фільму. Страшним голодом охоплене.

На зарослих бур'яном і колючими будяками городах маленькі брати, дев'ять і десять років, порпалися з заіржавленими лопатами, довбаючи чорну землю, шукаючи на торішньому картоплині залишок поживи. Тому вони, в надії поживитись хоч тим хмиляччям, вперто порпалися в городі. Наступали босими опухлими ногами на заступ і, похитуючи високими держакками лопат, повільно пхали їх в чорну соковиту землю. Думали про їжу, а в їхніх животах бурчало, слина котилась як бувало колись до приобіцяних мамою цукерків. Дрібненькими пальчиками перебирали вони землю, шукали великими чорними очима минулорічної картоплини, і від стомлення присідали.

Та ось знайшли вони пару картоплин. Гнилу шкіру з них обдерли і в замурзаних їхніх руках лишилась слизька біла маса.

Так вони прспорпалися аж до самісінького полудня, а гнилою смердючою картоплею не вдалося їм вгамувати страшного голоду. Втративши всю надію, лопати покидали в бур'ян і, ступаючи коротенькими босими ногами, помало йшли до хати. В середину не заходили. Пусткою тхнуло. У ганку знайшли свої чашки, що не раз спасли їх від смерті, і відсуваючи з очей давно не стрижене волосся, вийшли за браму. Кожного дня в цю пору вони відвідували колгоспну кухню. Кухар, сивоволосий дядько Петро, завжди давав їм щось поїсти. А як ніхто не бачив то й наливав повні чашки супи. Вряди-годи ще й кусок хліба ткне крадькома.

На греблі річки зустріли свого товариша Павлика. Той ловив рибу, поглядаючи уважно своїми бистрими очима за сторожем,

щоб не зловив його, бо риба у воді річки теж колгоспне майно, а за це кара.

— Зловив щось Павлику? — запитали, проходячи попри нього.

— Та де там, — відповів той.

— Ходи з нами до столової там може й »похльобухи« дістанемо.

— Ага, — я не піду. Голова зловив мене вчора й різкою побив.

Оба хлопці спішили. Голод їх підганяв. Обійшли подвір'я з другого боку й зробленою в паркані діркою добралися до колгоспного подвір'я. Потім поза будинками попід кущами малини та ось уже й кухня. Люди товпляться в довжелезній черзі. Як з хреста познімані. Очі десь до середини позалазили. Лахміття на них полатане, а в безсило опущених руках — посудина. В кого горщик, в кого миска, а в декого ще прадідівська старовинна посудина. Пропихаються до вікна, беручи їжу і, посідавши під деревами і кущами, обідають. Оба хлопці слідили за кожним їхнім рухом. Дивилися, як парує »похльобуха«. Від того ще більше хотілося їсти. Та в чергу не можна було ставати. Вони вже кілька разів пробували це робити, та завжди їм не везло. Або люди їх виганяли, або голова колгоспу, що вештався коло кухні, виводив за вуха. Бо тож давали їсти тільки для тих, що в колгоспі працювали. Вони мусіли чекати аж усі перейдуть.

Так і сьогодні. З чверть години крутилися, переходили від групи до групи обідаючих, заглядали у їх посудини, а в самих аж різало в животах. До безтями хотілося їсти. Не було нікого між людьми, що змилювався б над бідними сиротами, дав їм кусок хліба.

Ось таки всі одержали. Радіючи цій довгожданій хвилині, підбігають до вікна, ставши навшпиньки зазираючи до середини. Потім одним рухом поставили на широку заляпану підвіконницю свої чашки.

— Дядю... почувлися їхні пискливі дитячі голоси. Тоді виглянула чиясь брита голова (»председатель« колгоспу був лютий москалюка з квадратною пикою, Кондратін). — Дайте зупи, дайте дядечку... Кондратін на них подивився мов вовкулака. — Вон пашлі!.. — Закричав Кондратін.

— Дядечку!.. — У їхніх очах блиснули сльози. — Хоч пів чашки. Хоч трошечки...

— Тікайте, хахолські байструки! — На ціле горло заверещав москалюка й майже черпаком не потягнув. Хотіли ще щось сказати, та ось ляда гримнула й вікно закрилось...

Їхні обличчя скривилися до плачу. Ще раз глянули у вікно. І спазми здушили їхні маленькі горла. Вони повільно повернулися і відійшли геть. Сльози котилися кривими доріжками по їхніх обличчях...

Вони були такі безсильні, такі безпомічні, їм здавалося що це лише їх двоє у цілому світі залишилося сиротами, що це лише вони одні, що не мають що їсти.

— А ці люди, які вони погані й які сердиті. Мов ті собаки! Мов звірі дикі! — думали вони.

— Краще б ти, матусю, не вмирала... Було б самій їсти той останній кусочок хліба й ту останню картоплину, що віддавала. Хай би лучче ми лежали там прикриті спокоем холодної землі, а ти приходила б нас відвідувати.

З такими думками вони підійшли до вишні. Їхні очі знову налили сльозами, коли глянули на ще не зарослу могилу. Хвилину постояли, а потім безсильні впали на коліна... і ще маленька хвилина часу й оба припали обличчям до тієї землі, що лежала на грудях їхньої любої матері.

— Незабутня мамо!.., вирвалось через глибоке хлипання з їхніх слабеньких грудей. — Дорога наша мамо!.. — Вони довго плакали на могилі.

З глибоко запалих очей, затягнутих сумерком смерти повільно скочувались сльози і краплинами падали на ту землю, що сховала їхню маму... Плакали і думали — пригадували недавнє. Ту весну й літа, той час, коли їхня мама була ще живою, коли тими весняними вечорами, вони разом вечеряли на призьбі. Мама оббирала їм картоплю, а хрущі — як вони гули. Десь здалека голубої ночі лунала мила пісня. Мама дивилась на своїх маленьких синів своїми теплими й щирими очима...

*

День за днем, подія за подією підіймалися в їхніх дитячих уявах.

І обличчя матері — таке воно турботливе і таке миле... Біла хустка на її голові, з-під якої виглядали пасма сивого волосся. Своїми спрацьованими руками пригортала, кажучи: »Ой сини ж мої сини!«... Завжди мама чомусь повторяла ці слова.

І ще так недавно вона була живою. Так недавно — всього лише п'ять тижнів. Виплакавшись, відчули внутрішнє облегшення. Але тіла їхні ставали якимись тяжкими, а м'язи мов налиті оливом штивніли, ставали безсилі.

Поклали на могилу свої висохлі рученята й опустились на них вогкими щокми.

Дивились, як труситься пожовкле листя дерев... Перед очима все блідло — зливалось в одну суцільну матову масу.

Заходило сонце... Розсипало останні діаманти променів по безмовній глухій землі. Завтра воно вигляне з другого боку. Всміхнеться моїй розп'ятій Батьківщині. Але Павлики, Грицьки, Васильки, Івасі... його вже більше не побачать... Вони залишаться навіки разом зі своїми матерями.

*

Цей короткий спогад — не мною створений. Ні, я не видумав його. Взяв зі свого власного пережиття моїх дитячих років, з історії нашої Української Голготи, і передаю Вам таким, як воно в дійсності було. В 1932-1933 роках на Східніх Землях України

вимерло від штучно зорганізованого Москвою голодомору вісім мільйонів братів і сестер, батьків і матерів.

В підмосковській Україні їх не згадали ні одним словом.

На їх смерті кремлівські сатрапи будували модерну московську тюрму народів, систему експлуатації українського селянина й робітника, на кістках наших родичів вирости кріпацькі колгоспи.

І саме, цей короткий спогад присвячую своїй дорогій мамі в п'ятдесятліття її смерти та величезній драмі мого українського народу.

Ольга УДОВИЧЕНКО

ГОЛОДНА ЗИМА

(Спогад)

Шуміли осінні вітри над містом, зривали останнє листя з дерев і змітали його на брудні й заболочені вулиці. У високому небі чути було прощальний крик перелітних птиць. А на міських площах мовчали гучномовці, що донедавна хрипко й безустанні горлали про «победу над врагом».

На Схід з фронтом відійшли червоноармійці. За ними повтікали й партійні вельможі. Зникли вони, наче й не було їх у цьому місті. А маленькі гайдуки кровожерної імперії позалазили у кротячі нори.

Місто Єнакієве, залякане й обкрадене, сторожко вдивлялося в невідоме. Воно було зруйноване, хоч у його обороні не пролунав ні один постріл. Не було води, їжі, палива. Не діяв ніякий транспорт. У руїнах лежала індустрія. Затоплено всі ближчі копальні. Вивезено або спалено всі їстівні запаси. Всю цю руїну заподіяли вірні й бездушні слуги жорстокого Кремля.

Наближалась грізна зима. Міське населення шукало рятунку перед голодною зимою. В кого була рідня чи добрі друзі на селі, ті попрямували до них. Для жінок з малятами, чоловіки яких були мобілізовані, родичі на селі були єдиними рятівниками. Трагічною була доля старих та немічних жителів міста. Зима того року скажено лютувала, ніби хотіла додати і свою частину жорстокости до тієї, що принесла війна.

Для міщан, що не мали на селі ні родичів, ні друзів, останньою соломинкою рятунку була міньба. Вони везли на село до колгоспників свою найкращу одіж, посуд, злиденні хатні «цінності», щоб там вимінати собі якогось зерна на хліб. Тож коли вдарили морози і землю притрусив сніг, а санчатам легко було посуватися, рушили жителі міста на село. Тільки тепер почалася справжня

»змичка міста з селом«, про яку так галасували за сталінської колективізації.

На таку міньбу виражала й мене мати з бувалою сусідкою. Нам спорядили санчата з довгою шлиею, а ми впугались у найтеплішу одіж та наділи саморобні ватяні валянки з кальшомами. Морозного ранку, коли ще й не розвиднілось, ми вирушили в дорогу. Мати хрестила нас, шептала »Хорони вас, Боже« і скорботним поглядом провозжала нас за місто.

Хоч у душі таїлась тривога, наш настрій був бадьорий. Санчата здавались нам легкими. Ідучи вулицями міста, ми не відчували ні холоду, ні втоми. Тільки за містом, у відкритому степу, відчувалась дошкульність зими. Гострий зустрічний вітер утруднював ходу, забивав віддих, батожив лице і пронизував до кісток. Тоді у вухах бриніло мамине: »Гляди, не піддавайся снові на морозі, бо тоді вже не проснешся!«.

Сходило зимове блискуче сонце. Його відблиски на снігу сліпили наші очі. Темних окулярів для захисту очей ми не мали. Про них ми й не чули в »передовій країні соціалізму«.

Перший день ми маршували завзято і швидко. Та зимові дні короткі. Коли землю почали огортати вечірні сутінки, ми добрались до малого засніженого хутірця. На жаль, усі крайні хати вже були переповнені нічліжанами. Нам порадили йти на інший край хутора. При світлі мерехтливих зір ми присанкували до останньої нашої надії з іншого краю хутора. Там під широкою покрівлею сиділа черепахою у снігу якась хатина. Далі простягалось снігове й безмежне, нічне і застрашуюче поле.

Ми постукали. Літній добродій з козацьким вусом поволі відчинив примерзлі двері своєї господи. Пропускаючи нас у сіни, він тільки вигукнув: »Жінко, ще одні на вечерю!«.

Господиня частувала нас затіркою, а господар настеляв соломи на нічліг. На долівці покотом лежали такі гості, як і ми. В хаті було тепло й затишно. На стіні вимальовувався рушник з червоночорним взором. З покуття від ікони Богородиці, здавалось, променіло тихе запевнення кращої долі для цих безталанних людей.

Минуло вже 42 роки з того часу, але ще й сьогодні з теплою вдячністю згадуються ті добрі люди та їхні теплі хати, де ми знаходили притулок. Здається, що навіть найславніші готелі модерного світу не спроможні задовольнити своїх нічліжан такими смачними вечереями та вигідними постелями, якими безплатно ошчасливлювали обездолених людей ці благородні українські селяни. У трагічних обставинах свого народу люди українського села завжди відзначалися щедрістю та християнським милосердям. Не одна душа завдячує своє життя цим спасенним людям.

Вранці люди знайомились, розмовляли, обмінювались досвідом та остерігали одні одних перед різними небезпеками. Всі радили обминати німецькі патрулі, які залюбки висипали з мішків зерно

у сніг, демонструючи цим свою силу і зверхність над »унтер-меншами«.

Люди сприймали ці чутки з безпорадністю та резигнацією. Не чути було ні жалів, ні нарікань на долю.

Деякі щасливці, що поверталися з міняння, мали на своїх санчатах по два клунки зерна. Це підбадьорювало та додавало завзяття тим, що туди прямували. А прямували вони на захід до місцевості, де донедавна були державні елеватори. Говорили, що там місцеві селяни мають великі запаси зерна.

Стояв соняшний морозний ранок. По втоптаній білій дорозі чорною вервечкою сунулись на захід санчата за санчатами. Чітко згадуються ті санчата, на яких сиділа обгорнена в засніжену одяжину дитина. Спочатку вона плакала, а потім затихла, неначе заснула. В найближчому селі виявилось, що мати привезла на санчатах замерзлу грудку без життя у ній. Матері цієї дитини жінки-супутниці розтирали снігом руки й ноги, рятуючи її від обмороження.

Відпочивши трішки, наша каравана посувалася далі. У білому степу почав віяти морозний колючий вітер. Він, ніби граючись, підіймав піскуватий сніг і жбурляв ним у наші обличчя.

Хоч на такому палючому вітрі важко було розмовляти, то все таки хтось з нашої валки почав розказувати, що десь тут, у цих донбаських степах, нещодавно енкаведисти розстріляли кільканадцять сотень 14-16-літніх юнаків, яких вони заповзялись евакуювати на схід. Коли одного осіннього ранку стало ясно, що їхня колона опинилася в оточенні німецької армії, енкаведисти, щоб не залишити німцям »свого« дорогоцінного людського цвіту, вирішили скосити його кулеметним огнем. Так і зробили. Тільки невеличкій групі пощастило вирватися з дикого перехресного вогню і розбігтись по широкому степу. Ці щасливці й розповіли своїм рідним про страшну трагедію своїх малолітніх друзів у цьому донбаському степу.

Почувши таку моторошну розповідь, здавалося, що колючий степовий сніговий вириває з-під снігу та жбурляє у нас криками, зойками та передсмертними риданнями цих юних нещасливців, ніби намагаючись передати нам цією несусвітньою симфонією ту страшну трагедію, що в історії нашого поневоленого народу буде, мабуть, незначним епізодом у безконечнім ланцюгу злочинів опричнини XX століття.

Степова хурделиця не вгавала. Дубіли руки, по снігу сковзались ноги в кальошах, а від морозного повітря в горлі робилося сухо й боляче. Степ, покритий шкарубким білим саваном та окутаний непроглядною курявою, божевільно вив, скавучав і висвистував, не виявляючи найменшого співчуття для нашої каравани.

Аж надвечір хурделиця трохи втихомирилася. Саме тоді до нас незрозумілий гул, ніби тяжке зідхання, що виходило з грудей конаючої звірюки. З-за пагорбка поволі висувалася ко-

лона засніжених, обмотаних у лахміття, безликих людей. Вони сунули чорною хмарою, якимось одноманітно нагнувши голови. Не чути було говору, тільки тяжке ступання та здушений гул. Це були полонені, що кілька днів тому були вояками «доблесної сталінської армії». Тут були напевно й ті, яким «сонце сталінської конституції» так далось узнаки, що вони й не намірялись боронити «необятну родіну свою». Для декого, мабуть, у цих донбаських степах промайнуло дитинство, промчала і юність.

Ця зустріч зробила на нашу валку моторошне враження. Люди з санчатами мимоволі звернули далеко вбік з дороги, загрузаючи у глибокому снігу. В надвечірньому морозному повітрі запаңувала зловісна й напружена тиша. В кожного горіло бажання впізнати під лахміттям полонених своїх рідних, близьких і знайомих. Але й відчувалось, що кожен найменший звук з уст будь-якого полоненого може обірвати смертельна блискавка з автоматів німецьких конвоїрів. Обійшлося... Чорна колона посунула у вечірні степові сутінки.

Думається: скільки то людських доль обірвалося на таких засніжених дорогах нашої батьківщини. Цю таємницю знає тільки широкий степ та сніговій, бо тільки він дбайливо навівав могилки над бездолними покійниками.

Ще тричі ми шукали нічлігу під час нашої мандрівки. Одну ніч довелося нам перебути в сільській школі. Це була звичайна велика хата, що самотньо стояла на вигоні, відкрита для бур і негод. Тут з'юрмилися люди різного віку і статі. У кожного своя особлива доля, свої клопоти, свої пляни й мета.

Школа вже давно не опалювалася. На стінах сріблився іній, а вікна позамерзали товстою кригою. З темряви тільки поблискували саморобні цигарки, освітлюючи на мить чиєсь обличчя. Дим з махорки був такий густий, що хоч вішай на ньому сокиру. Чоловіки жартували, що жінки тут почадіють до ранку. З говору людського можна було догадуватися, що тут найбільше було тих, що донедавна були в червоноармійській уніформі, а тепер шукають безпечних доріг до своїх родин. Ці люди теж харчувалися з ласки тамошніх селян.

За останню ніч, яку ми прокуняли за шкільними партами, ще більше напало снігу. Відчувалося, що немає сил мандрувати далі. Ми вирішили в найближчому селі обміняти наші міські «цінності» і вертатись додому.

Повертаючись, нам здавалось, що дорога подовшала. Санчата були тепер тяжкі, наші валянки й рукавиці мокрі, а в тілі відчувалася втома.

На п'ятий день ми добилися до своєї хати. Мати зустріла нас з радісним плачем. Вона розтирала нам заляклі руки й ноги, годувала нас теплою стравою та сушила валянки.

За моє єдине шерстяне плаття, цинкове відро та ще якісь міські дрібниці я виміняла коло одного пуда зерна, миску сушених фруктів та пляшку гіркої олії. Зерно пахло горілим, бо елеватор підпалили перед своїм відступом вірні лакузи московських володарів. Вже після їхнього відступу близькі до елеватора мешканці гасили та рятували, що могли.

А тут, у місті, вулицями бродили італійські або румунські вояки. Останні були в чорних капелюхах з червоною китицею збоку. Вони були легко вбрані, мерзли на наших морозах, а тому полювали за теплою одежею, а особливо взуттям. Іноді залишали людину босою на морозі.

Італійський гарнізон розташувався в українській школі-десятирічці, в якій я ще в травні 1941 р. складала іспити. Щоб нагрітись, італійські вояки розкладали в цій школі вогнища, але так необачно, що одного дня загорілася ціла школа.

Збіглася група школярів. Та не чути було безжурних криків і галасу, які властиві дітям і підліткам. Навпаки, вони, похнюпившись, тривожно дивилися на цей пожар, ніби усвідомлюючи, що з димом цього пожару розвивається їхнє дитинство, відлітає у безвість їхня юність, а перед ними розвертається, як це пожарище, чорне й невідоме майбутнє.

А потойбіч дороги у шибці вікна виднілося заплакане обличчя старої вчительки, що жила одна, самотня й напівзабута. Незабаром сусіди знайшли її в хаті мертву. Турбувалися, як її хоронити в такі тріскучі морози. Звернулися до італійського коменданта за допомогою, запевняючи його, що вчителька — це християнська душа, бо знайшли біля неї хрестик з розп'яттям Ісуса та малу іконку Богородиці. Комендант погодився допомогти транспортом. Поховано вчительку по-християнському. На білому цвинтарі зачорнів ще один горбок з дерев'яним хрестиком, на якому був прикріплений знімок учительки.

У страхітті й непевності минали дні лютої зими 1942 року. Не було вірогідних вістей. Не було радіо й газет. Тільки кружляли балачки, здогади й ворожіння. По місті розгулювались холод, голод, крадіжки і злидні, яким не видно було кінця.

Коли налагоджено залізничний транспорт, неугавно по рейках почали гуркотіти поїзди. Це на захід котилися товарні вагони з українською молоддю в німецький ясир...

Юрій КЛЕН

ЖЕНУТЬ СЕЛЯН У КОЛЕКТИВИ

Женуть селян у колективи,
Збирають по повітах продналог.
Беруть усе, що їм дарують ниви:
Ячмінь, пшеницю, жито і горох,
І, не лишаючи зерна на засів,
Дари землі вивозять закордон.
Строптивих батраків і волопасів
Вагонами везуть на Усевлон.
Ніяк попсованими тракторами
Не прокладеш на сівбищі доріг,
Лану не зореш кіньми і волами,
Що згинули без паші ще торік.
Давно поїджені коти й собаки,
Половлені і миші, і щури.
Зимуєш там, де ще зимують раки,
І хліб печеш із тертої кори.
Минай вночі околиці незнані,
А то чужі піймають на заріз,
Спечуть тебе, поклавши на каштани,
Позбавлять живота, чобіт і риз.
Село наробить із людського м'яса
Таке, на що позаздрить і сальон:
Котлети, фляки, гуляш і ковбаси, —
Московську, краківську і сальцесон.
Бо рік шістнадцятий соціалізму
В історії позначив цю добу
Найвищим розквітом канібалізму;
Бо голод гучно дмухає в трубу.
Пожди, пожди! В Європі з того стерва
В жорстоку пору продовольчих криз
Фабрикуватимуть колись консерви,
Ще й під контролем строгих експертиз.
Культура підіймає нас із калу
І робить нас потужними стократ:
Свічок натопить із людського сала,
З кісток добуде нам суперфосфат.

Богдан БОРА

1 9 3 3

I

Пішли. Останнє зернятко забрали.
Кульгає втомно з хати в хату смерть.
Нема . . . Доїли висівки і дерть,
Давно під плотом кропиву зірвали.

Дзюбами діти простягають руки:
»Ой, мамо, їсти! Їсти, мамо, дай«.
Крізь сині шиби дивиться відчай,
В ямках очей горить огонь розпуки.

Вже на соломі догоряє мати,
І батько дивиться крізь жовту муть:
»Чи не зварить? Дітей нагодувати?

Пора. Ще мить і прийдуть гробокопи.
Не дам!« Надії огником цвітуть . . .
Сокира — ах! . . . Жуда рука в окропі.

II

Горить огонь — ярка надія дітям.
»Це батько десь піймав собаку знов« . . .
Вони не знають, що це їх любов
У горщику, мов символ лихоліття.

А батько п'яно поглядає в сіни,
Де жінки труп без лівої руки.
У голові мов каламуть ріки,
А у душі мов звалища руїни.

Ввійшов у хату хтось без слів привіту.
— Вам завтра вранці у район на суд.
За колоски. — І батько мов з-під світу:
— Невже й за колоски торішні — кара?
— За посягання на колгоспний труд!
Скипів . . . Загнав сокиру в яничара.

ГОЛОД

Село. Неначе писанка, село.
Квітують верби, пророста зело,

А під плотами ходить дика пустка.
Мов божевільна. З лоба збита хустка.
Імлюю очі-ями затягло.

Стоїть на царині старий вітряк,
Немов забутий на шляху жебрак,
Безпомічно до неба звівши руки.
На вигоні не грають діти в цурки,
Ніде не чути голосу собак.

До піднебесся дим не в'ється з хат,
Замовкли щебіт і пісні дівчат,
Та й парубки не думають про гулі.
Лиш голосно в садах кують зозулі,
А з клунь забутих сови прокличать.

Блукає пустка дика по селі.
Німа. Голодна. Втома на чолі.
У бур'янах лягає спать під тином,
Де мати догоря над мертвим сином,
Худа, чорніша чорної землі.

А по дорогах котиться, стриба,
Співає реквієм стара гарба
І за село везе шайтанське жниво.
Сатрапів слуги лічать здобич хтиво.
Криваві очі втіха прошиба.

На відшибі, у мертвій тишині,
Скидають трупів, мов опухлі пні,
І знов гарба накульгує сповільна...
Як братський гріб — країна підневільна.
Свічами хиляться воскові дні.

Лев ПИЛИПЕНКО

ДОЛИНА СМЕРТИ

Коли насильно гнав кривавий вбивця Сталін
Трудівників села в колгоспнеє ярмо,
То люди на той тиск робити перестали,
Бо не хотіли, страх, робити задармо.

Та діяв лютий кат за пляном п'ятирічки,
І через пляну зрив дістав тваринний сказ:
»В коморах і хатах всі вимести засічки« —
Нечуваний у світі смертний дав наказ.

Сто тисяч вірних псів послав із міст у села,
Щоб грабили майно трудівників землі:
Що можна було їсти — банда геть підмела,
А людям залишила сльози та жалі.

Вони ж не йшли в колгосп: їли кору, коріння,
Котів, собак, коней трупи гнилі.
Повік не вмере цей злочин в поколіннях,
Як пухли та вмирили трудівники землі.

Голодна смерть людей косила без упину,
А тих, що не могли триматись на ногах,
Везли геть за село, в Глибокую Долину,
І там скидали з авт із жахом в їх очах.

Скидали без жалю московські хижі круки:
Хоч всі були живі, тручали, як сміття.
Нещасні до небес худі здіймали руки
Й кричали, хто як міг: »Рятуй, Боже, життя!«

Вмирала у степах голодна Вкраїна,
Її коси життя на вітрах розплелись.
Замовкла не цілком Глибокая Долина, —
Луна її кричить, що діялось колись.

АТЕНТАТ У БОЛЬШЕВИЦЬКОМУ КОНСУЛЯТІ У ЛЬВОВІ

Найзамітнішою подією у тодішній протибольшевицькій акції ОУН на західноукраїнських землях був демонстраційний атентат у большевицькому консуляті у Львові — голосний не тільки по всій Україні, а й далеко поза її межами »постріл в обороні мільйонів«.

Постанову виконати атентат на советського консула у Львові, як акт протесту ОУН проти московсько-большевицької голодової акції на Україні, прийнято на Конференції ПУН-у з членами Крайової Екзекутиви ОУН у Берліні, 3 червня 1933 року. Виконанням цієї постанови займався сам Крайовий провідник ОУН Степан Бандера.

»Я, — зізнав він опісля перед львівським судом, — особисто дав наказ М. Лемикові і подав йому мотиви та інструкції. Ми знали, що большевики будуть у фальшивому світлі представляти те вбивство і тому ми вирішили, що Лемик має віддатися в руки поліції й не стріляти до неї та таким чином дати спроможність зробити судову розправу«...

(Петро Мірчук: *Нарис Історії ОУН*, стор. 337)

ВАЖЛИВІ ВРОЧИСТОСТІ В РИМІ

Документи й інформації про черговий Синод Владик Помісної Української Католицької Церкви, святочне відзначення 20-річчя від дня виходу на волю з московсько-більшевицького ув'язнення Патріярха Отця Йосифа I і посвячення Пропам'ятної Таблиці в крипті Собору Св. Софії в Римі на прославу Головного Командира УПА генерала Романа Шухевича-Тараса Чупринки і Воїнів УПА-ОУН, яких могили нам невідомі.

СИНОД ВЛАДИК ПОМІСНОЇ УКЦ

Черговий Синод Владик Помісної УКЦеркви торжественно відкрив Блаженніший Патріярх Йосиф I у неділю 30-го січня, 1983 року, під час Архирейської Служби Божої, яку відправлено в соборі Св. Софії в Римі при співслуженні всіх Отців цього Синоду.

Під час тієї Служби Божої єпископські свячення з рук Блаженнішого Патріярха одержав новий український екзарх для українських католиків у Франції владика Михайло Гринчишин, ЧНІ, що прийшов на місце владики Володимира Маланчука, ЧНІ, який недавно уступив з посту екзарха з причини слабого здоров'я.

Під кінець святочного Богослуження з призиванням благословення Святого Духа для праці Синоду, що тривало дві й пів години, Блаженніший Патріярх Йосиф відкрив Синод торжественним словом-зверненням, якого текст подаємо окремо. Пізніше ВПреосв. Кир Мирослав Марусин, секретар Конгрегації для Східніх Католицьких Церков, відчитав привіт-благословення Римського Архирея для Синоду.

Перша сесія Синоду почалася в понеділок 31 січня рано. Участь у Синоді взяли, крім Блаженнішого Патріярха Йосифа, ВПреосв. архиєпископи: Мирослав Любачівський, Максим Германюк і Стефан Сулик, та Преосв. єпископи: Ніль Саварин, Ізидор Борецький, Іван Прашко, Платон Корниляк, Андрій Сапеляк, Августин Горняк, Василь Лостен, Єфрем Кривий, Єронім Химій, Дмитро Грещук, Інокентій Лотоцький, Роберт Москаль, Мирон Дацюк і Михайло Гринчишин*. Не прибули на Синод в наслідок слабого здоров'я Преосв. єпископи: Йосиф Мартинець, Володимир Маланчук і Йоаким Сегеді. ВПреосв. Кир Мирослав Марусин, як Секретар Конгрегації для Східніх Католицьких Церков, не є вже членом Ієрархії Помісної Української Католицької Церкви. На нарадах Синоду не було тим разом представників Римського престолу.

На другій сесії Синоду по полудні 31 січня був особисто присутній Блаженніший Патріярх Йосиф, який звертався до Отців Синоду словами палкого привіту та заохоти.

Священний Синод Владик Помісної УКЦеркви, який закінчив свої наради в Римі 12-го лютого, мав за одно із важливих завдань утвердити в лоні Помісної УКЦеркви колегіальну синодальну співпрацю всього

* Усі підкреслення тут і в інших матеріалах Редакції.

українського католицького єпископату під проводом глави Помісної Церкви.

Діючи в цьому напрямі, Синод розглянув проведений проект Статуту Священного Синоду, який має заступити статут з 1962 року, що відносився до конференції українського єпископату і не відповідав синодальним потребам. Як вказують наспілі інформації, праця над новим статутом пройшла ділово, даючи Синодові на майбутнє необхідний інструмент синодальної співпраці єпископату, чого досі в такій формі не було.

На наступних сесіях Синод розглянув актуальну справу священників і чернечих покликань, справи літургійні, підготовку до 1000-ліття хрищення Руси-України, положення на церковно-релігійному полі в поневоленій большевицькою Москвою Україні і в сателітних країнах і ряд інших актуальних справ в лоні Помісної УКЦеркви, обсаду Саскатунської дієцезії, положення на церковному полі в Британії тощо.

У вівторок 8-го лютого Отці Синоду, римські кардинали і зібрані в Римі душпастирі, ченці й миряни урочисто відзначили 20-ліття з дня виходу Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа з московсько-большевицької тюрми на волю та прибуття до Риму, очолення, а вкінці й об'єднання Помісної УКЦеркви на поселеннях з Церквою в Україні на платформі властивого Східнім Католицьким Церквам синодального устрою. У святковому бенкеті з тієї нагоди взяли участь кардинали Анджельо Россі, Сільвіо Одді, П'єтро Паляцціні, Опілл'є Россі, Агостіно Касаролі (секретар Стану), Владислав Рубін (префект Східньої Конгрегації), Джюзеппе Касорія, сім архієпископів, всі Отці Синоду, голова УДП, дипломатичні представники США, Франції, Німеччини, Австрії, Канади, Австралії, Бразилії, Бельгії і Литви (передвоєнної), духовенство, монахи й монахині, питомці і миряни. Гарну промову виголосив під час бенкету кардинал Франческо Каповілла, кол. секретар папи Івана XXIII, який виїздив двадцять років тому вітати Блаженнішого Патріярха Йосифа, а цим разом зворушливими й щирими словами розповів про перші дні Блаженнішого в Римі. Від українського єпископату промовляв преосв. владика Андрій Сапеляк, секретар Синоду, а від збору кардиналів П'єтро Паляцціні.

Під кінець синодальних нарад Їх Блаженство і синодальні владика були прийняті папою Іваном Павлом II на авдієнції, під час якої Святіший Отець поділився з владиками Помісної УКЦеркви своїми думками про важливість цього Синоду та його рішень. Згідно з наспілими інформаціями, Святіший Отець зачислив Їх Блаженство Отця Йосифа до «великих послідовників світлих Ісповідників віри», згадуючи київського митрополита Ізидора і св. первом. Йосафата. Під кінець Папа мав сказати, що «всі постанови будуть безплідні, якщо вони не будуть виконані, якщо владика не будуть нести Боже слово в народ у співпраці зі священиками та Божим миром, бо слуга не є ніколи гірший за свого пана».

Під час здачі тієї інформативної статті і поміщених у цьому числі журналу документів ми ще не мали на руках усіх комунікатів, ані,

очевидно, постанов, а тому наш скромний огляд Синоду може бути не повним.

СЛОВО БЛАЖЕННІШОГО ПАТРІЯРХА ЙОСИФА НА ВІДКРИТТЯ СИНОДУ

Преосвященні Владики,
Дорогі Браття і Сестри!

»Благословен Бог і Отець Господа нашого Ісуса Христа, що благословив нас із неба всяким духовним благословенням у Христі« (Еф. 1, 3).

Такі почування наповняють наші серця у цій хвилині, коли починаємо з Божою поміччю, з небесним благословенням черговий Священний Синод Української Церкви, нашою волею і бажанням скликаним, з благословенням Святішого Отця Івана Павла II, і з молитвами та духовною співучастю всіх вірних нашої Церкви в Україні і на поселеннях сущих.

Це історична подія в житті нашої Церкви, це благодать Божа для росту нашої Церкви в Христовім спасеннім ділі серед нашого Народу, це чудо Боже серед нас і серед лукавого світу. І це не є перебільшенням. Коли в тисячолітній історії нашого Народу і нашого християнства ми зазнали стільки руїн, поразок, невдач, поневолення і переслідування з наругою, — чудом Божим, силою Божою ми піднімалися, оживали і росли. Сказати б можна зі Соломоном: »Праведник з біди спасеться, замість нього ж влетить у неї безбожник« (Прий. 11, 8). Праведністю, молитвами й упованням на Бога батьків наших ми спаслися. Наші Синоди є виявом живучості і розвитку нашої Церкви.

Згідно з древньою традицією Християнського Сходу, як Отець і Глава Церкви Руси-України відкриваю цей наш Священний Синод. Молю Духа Святого, щоб благословив нас, уділив нам мудрости і страху Божого, дав нам високе почуття відповідальности дітей Божих перед Богом, святою Церквою і нашим многотрадальним Народом, щоб дав нам силу мужности, відваги, а над усе єдности і любови, яка є »довготерпелива, лагідна, яка не заздрить, не чваниться, не надувається, не бешкетує, не шукає свого, не рветься до гніву, не задумує зла, не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою, все зносить, все вірить, усього надіється, все зносить терпеливо« (1 Кор. 13, 4-7).

Святий Душе істини, що всюди еси і все наповняєш, прийди і вселися в нас і очисти нас від усякої скверні, благослови Священний Синод цей, його учасників і весь народ наш. Просвіти і скріпи Владик присутніх і тих відсутніх. Дай їм духа мудрости і кріпости. Просвіти серця і уми наші.

Дорогі Владики! Будьмо вірними чадами Вселенської Церкви і добрими пастирями Церкви Руси-України, щоб ми в єдиномислії і одними устами славили Бога у Тройці Єдиного на збудування Церкви-Тіла Христового і спасіння душ наших. Амінь.

Рим, Собор Святої Софії, 30. 1. 1983 р.Б.

† ЙОСИФ
Патріярх і Кардинал

ПРИВІТАННЯ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II, ПРЕФЕКТА КАРД. В. РУБІНА І СЕКРЕТАРЯ КОНГРЕГАЦІЇ

*Високодостойному і Блаженнішому Владиці
Йосифові Кардиналові Сліпому,
Львівському Верховному Архiepіскопoві Українців*

Вселенський Архiepей вітає з найбільшою радістю та батьківським почуванням Високодостойного Владику Йосифа Кардинала Сліпого, Львівського Верховного Архiepіскопa українців, та всіх українських католицьких Ієрархів зібраних при гробі святого апостола Петра та біля Христового намісника, щоб їм у єдності сердець та злученим братньою любов'ю відправити їх Синод. Він то умоляє божественних благодатей Святого Духа і заступництва Пресвятої Богородиці Цариці Апостолів, щоб дії Синоду увінчались найкращими успіхами на добро та розквіт цілої Української Католицької Церкви. А на знак особливого свого благовоління і запоруку небесних дарів уділяє всім з цілого серця апостольське благословення.

З Ватиканського двору, дня 29 м. січня 1983

*Августин Кард. Казаролі
Секретар Стану*

До цього батьківського привіту Святого Отця Христового Намісника на землі смію додати сердечні побажання для Блаженнішого Верх. Архiepіскопa та всіх Отців Синоду від Священної Конгрегації для Сх. Церков: від Високопреосвященного Владики Кардинала Владислава та від себе особисто, щоб Всевишній Господь благословляв праці Синоду на добро і на славу Української Католицької Церкви і всього українського Народу.

Рим, 30. 1. 1983

† Мирослав, АЄпп.
Секретар Східн. Конгрегації

СЛОВО ПОДЯКИ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА ПАПІ ІВАНОВІ ПАВЛОВІ ІІ

Святіший Отче!

Раділи до глибини наші серця, коли ми, Владики Української Католицької Церкви, во главі зі мною починали наш Священний Синод св. Літургією на випрошення дарів Святого Духа і на торжественне відкриття цього Синоду ми одержали від Вашої Святости батьківський привіт і благословення, щоб наш Синод приніс благословенні плоди на добро Вселенської і нашої Української Церкви.

Дякую в імені всіх українських Владик зібраних на Синоді за батьківську опіку і поміч для нашої Церкви і українського Народу, за благословення на наші синодальні праці. »Бог багатий милосердям« (Еф. 2, 4) зглянувся на терпіння нашого Народу і посилає постійно свою поміч та в особі Петра-Скали сповняється Христовий для нього голос: »утверджуй своїх братів« (Лк. 22, 32).

Одержавши стільки сили і помочі від Божого милосердя, наш Синод і його праці, за вказівками і закликом Вашої Святости в енцикліці »Дівес ін Мізерікордія«, будуть тим окликом, що »багатиме милосердя для потреб людини у сучасному світі«, а зокрема для поневоленого духовно Сходу, до якого сьогодні належать польський і український Народи. Запевняємо Вашу Святість, що єдино добро нашої Церкви і почуття відповідальності перед Господом будуть нашими дороговказами у наших працях і молитві в часі Синоду.

Прохаючи Ваших молитов за нашу Церкву, наш Синод, наш Нарід,

остаюсь відданий у Христі

Вашій Святості

Ватикан, 31. 1. 1983

† ЙОСИФ

ОКРЕМЕ СЛОВО ПАТРІЯРХА ДО ВЛАДИК

Преосвященні і Дорогі Владики!

З поміччю і благодаттями Святого Духа почали ми вчора цей наш черговий Священний Синод, на який приїхали Ви з різних наших поселень від розсипаного по всьому світі нашого Народу, від нашої Церкви, що в Україні мовчки нас слухає, а тут говорить перед світом.

Я вибачаюсь, що не можиму постійно брати участі в нарадах. Зі святим Павлом хіба скажу, »що я посіяв, чимало з Вас поливали, Бог зростив«; а тепер усі разом готуймося до жнива, хоч ще

стільки треба досягнути, здобути, визнати, закріпити перед бурями, непевностями для нашої світлої майбутності. Це і є завданням наших Синодів.

Дозвольте, що як Ваш Отець і Глава зроблю і мою частку для цього Синоду моєю духовною думкою-порадою, як це робив мій попередник Слуга Божий Митрополит Андрей.

Синод — це не тільки наради, обмін думок, шукання найкращих розв'язок наболілих питань нашої Церкви в Україні і на поселеннях. Синод — це також спільна молитва, в якій ми, Владики, молимося за святу, єдину, соборну католицьку й апостольську Церкву і за святі Божі Церкви в одній єдиній Христовій Церкві. Між тими Святими Божими Церквами Владики Української Церкви моляться за цю Церкву великого Українського Народу, що почала рости тисяча років тому на київських горах, а тому тисяча дев'яност років на бережжях Чорного моря.

Синод — то нагода, щоб перевести іспит нашого сумління, що кожний з нас Отців Синоду, крім молитви в Літургії, зробив і робить для віднови, для збереження тієї своєї цілої Церкви, а не тільки тієї частини, в якій кожний поставлений пастирем. Що кожний зробив для її рятунку там, де цю Церкву зневажають, відбирають їй душу, де її бичують, засуджують на смерть? Нехай наше сумління нам скаже. Воно не може мовчати під впливом земського страху. Воно має говорити під впливом страху Господнього. Це дасть нам те важне і велике почуття відповідальності перед Господом і перед історією, про що ми вчора просили Святого Духа.

І врешті ще моя мала пропозиція. Ми отримали від Святішого Отця благословення на Синод і вчора його окреме благословення на праці Синоду з побажаннями. Святіший Отець молиться за нас. В імені Вас усіх я подякував Святішому Отцеві за його доброту від себе і у Вашім імені. Ось тут цей лист. Прохаю його прочитати і цим подаю Вам його зміст до відома.

Нехай Святий Дух кріпить нас кожного дня в наших працях і покров України — Пресвята Богомати нехай має нас у своїй материній опіці.

Ватикан, 31. 1. 1983

† ЙОСИФ, Патріарх і Кардинал

КАРД. В. РУБІН ВІТАЄ БЛАЖЕННІШОГО у 20-ліття виходу на волю

Рим, 7 лютого 1983

Ваша Преподобна Еміненціє!

З найближчим 9-им лютого сповняється двадцятьліття, від коли Ваша Еміненція по 18-тих літах тюрми і злиднів, що їх перетер-

піли за віру, одержали волю за стараннями Слуги Божого Івана XXIII.

Подія ця викликала в цілій українській Церкві і в цілому католицькому світі почування найбільшої радості.

Приємно мені пригадати ті дні щастя, торжественних прийнять і висловів подиву та пошани, які Вам зложено як мужньому обронцеві віри.

Прагну запевнити Вашу Еміненцію, що разом з цілою Конгрегацією для Східніх Церков беру з цілого серця участь у торжественнім відзначенні так щасливої події, просячи у Господа повноти духовної радості з побажаннями, щоб Українська Католицька Церква все процвітала і в мирі та свободі сповняла своє післаництво.

Спонтанно виходить і це побажання, щоб Ваша Еміненція, по стільки переживаннях, могли побачити, за Божим велінням, сповнення цієї надії. Близький Ювілей Тисячоліття Християнської України робить живішим і повнішим віри це наше очікування; яке поручаємо опіці і заступництву Пресвятої Богородиці і Святого Йосафата.

З поновлюваними почуваннями глибокої пошани, прийміть з тієї нагоди вислови моєї відданости,

Вашій Еміненції відданий в Господі,

Владислав Кард. Рубін
Префект

ВІДПОВІДЬ ПАТРІАРХА ЙОСИФА УСІМ

Eminenze, Eccellenze,
Illustrissimi Ospiti!

Quando, venti anni fa, il compianto Papa Giovanni vigesimo terzo mi incontrò dopo la mia liberazione, mi salutò con le parole dell'Imitazione di Cristo, che meditava pochi istanti prima, e che scrisse nel suo diario: "Felix hora quando Jesus vocat de lacrymis ad gaudium spiritus".

Queste stesse parole ho costantemente nel mio pensiero oggi, quando ricordo — come in un sogno — i diciotto anni della mia prigionia, la mia vita da galeotto; e poi il momento che misi piede su questa terra libera e mi ritrovai con quella parte del mio popolo libero, sebbene disperso nel mondo. Ringrazio Dio Onnipotente ricordando questo momento di gioia.

Rinnovo quindi i sensi della mia viva gratitudine al buon Papa Giovanni vigesimo terzo, ed esprimo nuovamente la nostra essenziale e provata fedeltà a Pietro — al Sommo Pontefice felicemente regnante

Giovanni Paolo Secondo nelle cui mani pongo le speranze e le aspettative della Chiesa e del popolo ucraino.

Esprimo questi sentimenti di fiducia e di speranza anche verso tutti gli Eminentissimi Signori Cardinali, agli Eccellentissimi Arcivescovi e Vescovi, Ambasciatori ed altri amici qui presenti, come pure agli assenti, perchè aiutino il Santo Padre nei Suoi sinceri sforzi di venire fattivamente in aiuto alla Chiesa e alla nazione ucraina.

До Вас, Преосвященні й Дорогі Владики, зібрані на Священнім Синоді, до якого ми змагалися упродовж цих двадцятьох літ, до Вас, Всечесніші Отці й Преподобні Сестри, до Тебе, Український Народ, ще раз і ще раз завзиваю: **БУДЬМО СОБОЮ!** Бережім спадщину великих Отців наших: Іляріона, Клима Смолятича, Йосифа Велямина Рутського, Петра Могили, Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького і все це, що ми перебрали і мусимо зберегти для грядучих поколінь. Будьмо об'єднані, бо як сказав до нас покійний Папа Павло Шостий: *»ubi concordia, ibi et victoria«*.

Non possiamo però dimenticare in questo momento di gioia i nostri fratelli e le sorelle che lì — nella nostra oppressa patria Ucraina — soffrono e lottano per Cristo, per la Chiesa, per il Papa e hanno tanto bisogno del nostro aiuto e sostegno.

Sia questa celebrazione di un significativo anniversario un sostegno anche per loro — i martiri e confessori dell'Ucraina — affinché anch'essi possano sentire quanto prima la forza della gioia di Cristo espresso nelle parole: *»Felix hora quando Jesus voca de lacrymis ad gaudium spiritus«*. Amen.

Roma, 8 febbraio 1983.

† *Joseph Card. Slipuj Patriarch*

НА ВІЧНЕ ПОМИНАННЯ ГЕН. ТАРАСА ЧУПРИНКИ

У неділю 6 лютого 1983, о 15-й год. відбулася врочиста Архиєрейська Служба Божя в Соборі Св. Софії, відправлена чотирма владиками — Кир Нілем Саварином ЧСВВ, Кир Ізидором Борецьким, Кир Іваном Прашком і Кир Платоном Корниляком у співслуженні численних священників та масовою участю прочан з різних країн, а зокрема з Великої Британії. Між вірними в церкві знаходився Голова Проводу ОУН і УДП Ярослав Стецько з дружиною та представники численних громадських організацій — СУМ-у, Комбатантів, СУБ-у, УЦІС, ОУЖ, Пласту, КодУС-у, Патріархального Комітету, а як теж представники УПСО з-за океану та УВУ з Німеччини.

Службу Божу й Панахиду відправлено за упокій душі Головного Командира УПА — ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки та всіх

Воїнів, які віддали своє життя за волю України. У тому наміренні, як теж з приводу 20-річчя прибуття у вільний світ Патріярха, глибоко-патріотичну проповідь виголосив Кир Ізидор Борецький.

Після Служби Божої у крипті Собору Св. Софії відбулася найбільша врочистість: посвячення пропам'ятної таблиці на вічну славу ген. Тараса Чупринки, Головного Командира УПА, і Воїнів УПА-ОУН Святішим Патріярхом Йосифом у співслуженні 10-ох владик, у тому обох Митрополитів — Кир Максима і Кир Степана, 4-ох згаданих вище Владик, як теж Кир Лостена, Кир Грещука, Кир Москаля та багатьох священиків при співучасті численних вірних. Перед пропам'ятною таблицею складено вінки від Проводу ОУН і воїнів УПА, від усього українського вояцтва та громадських, молодіжних і культурних організацій. Вінок від Проводу ОУН і від імені воїнів УПА склав Голова УДП і Проводу ОУН Ярослав Стецько.

Урочистість посвячення Святішим Патріярхом і Владиками була найбільшою прославою досі українською Церквою Української Повстанської Армії, її Головного Командира ген. Романа Шухевича, воїнів ОУН-УПА й усіх борців, що згинули в боротьбі за волю і державну незалежність України. Це було найсвітліше закінчення відзначень 40-річчя УПА під командуванням ген. Романа Шухевича цілим українським народом і Церквою.

Пропам'ятна плита, уфундована заходами ОБВУ й українською громадою у Великобританії з виритими у чистому золоті на чорному мармурі словами прославлення Головного Командира і воїнів ОУН-УПА робить монументальне враження. Урочистість посвячення зробила незабутнє враження на все життя для всіх присутніх, особливо завдяки особистому посвяченні Святішим Патріярхом, а потім у Його прославлюючій героїзм УПА й її Головного Командира слові, яке оприлюднюємо.

В атріум УКУ продовжувалася врочистість, у часі якої представники церковних, політичних, громадських, молодіжних, комбатантських і жіночих організацій віддали шану й привітання Патріярхові, складаючи при тому дар любови з приводу Його 20-річної творчої діяльності і заслуг для української Церкви й народу у вільному світі, пов'язуючи її з Його героїчно-мученицьким життєвим шляхом на російській каторзі. Ярослав Стецько, Голова УДП і ОУН, після привітання Отцем, Патріяршим Архимандритом Іваном Музичкою, з'ясував місце й роллю Святішого Патріярха у боротьбі української нації за її державність і за український Патріярхат у найтяжчий період нашої доби. Після нього слідували численні привітання присутніх представників української спільноти. Програмою керував голова УКПО у Великобританії інж. Т. І. Кудлик. Під час цілої врочистості були присутні всі владики.

Урочистість закінчено могутнім патріяршим гимном, який відспівали усі присутні стоячи.

УРОЧИСТЕ СЛОВО СВЯТИШОГО ПАТРІЯРХА ЙОСИФА І

після посвячення пропам'ятної плити в крипті Собору Св. Софії
на прославу Головного Командира УПА генерала Романа
Шухевича-Тараса Чупринки у присутності десятиох Владик.

Мої Дорогі!

Коли тому двадцять років Святиший Отець Іван XXIII вийшов стрічати мене по моїм виході на волю, він стрінув мене зі словами, які розважав перед тою хвилиною і записав їх у своїм щоденнику. То були слова з «Наслідуювання Христа»: «Щаслива година, коли Ісус кличе нас від сліз до душевної радості».

Ці слова маю постійно на думці тепер, коли згадую наче сон вісімнадцять років неволі, коли станув я на вільну землю, коли опинився між моїм вільним Народом, хоч і на чужині, коли ось згадуємо спільно з подякою перед Богом цю хвилину радості.

Для священика, пастиря властиво не існує в світі ні воля, ні неволя, вигода, ні невгода, смуток, ні радість, успіхи чи неуспіхи. Христовим свідком треба нам бути у всіх обставинах життя. Ці обставини життя дають різні нагоди для проповіді Христа і лише збільшують або зменшують у цій нашій обов'язку, але з труднощами чи без труднощів — ми несемо славу Божу перед світом і радісну вістку про Христове спасення і визволення.

Можу з великим Христовим апостолом Павлом сказати про цю хвилину визволення тому двадцять років його словами: «І це певно знаю, що zostанусь і перебуватиму з вами на розвиток вам і радість у вірі, щоб через мене ваша хвала збільшувалась у Христі Ісусі, завдяки моему поворотові до вас» (Фил. 1, 25-26).

Прийшов я і остався з вами, щоб розвинути працю, потрібну на хвалу Богові в нашій Народі, щоб не тріюмфував ворог, щоб не панував глум над Богом, але щоб ожила правда, воля, справедливість і слава нашого боголюбивого Народу.

Сьогодні старанням нашого вірного вояцтва з Англії ми поблагословили пам'ятну таблицю на вічне між нами поминання Генерала Тараса Чупринки. Це збільшує наше торжество, бо цим згадуємо того, що з молитвою на устах і навіть з вервицею в руках ставив сміливий спротив тим, що хотіли поневолювати землю Батьків наших. І хоч у п'ятдесятих роках замовкла зброя Української Повстанської Армії, то її воїни не склали добровільно цієї зброї, але жертвою життя і своєю кров'ю вони освятили Українську Землю і стали її добривом та заповітом для майбутніх поколінь, як це мовив і свідченням свого життя утвердив вже сьогодні легендарний Головний Командир УПА — Генерал Тарас Чупринка—Роман Шухевич.

Усім нашим Борцям нехай буде честь і пам'ять з вдячністю, що хотіли нас бачити вільними і за те дали своє життя.

Не забудьмо згадати всіх тих наших Братів і Сестер, що там в царстві диявола, яке він встиг собі zorganizувати на землі, далі борються, терплять Христа ради і нашої помочі і єдності з ними потребують.

Нехай ця хвилина буде піддержкою для них в першу чергу, щоб вони відчували теж силу тієї Христової потіхи висловленої Тогою Кемпійським: «Щаслива година, коли Ісус кличе нас від сліз до душевної радості».

Благословення Господне на Вас!

Рим, Собор Святої Софії, 6. 2. 1983

† ЙОСИФ, Патріярх і Кардинал

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

Голови УДП і ОУН, з приводу двадцятиріччя прибуття Патріярха у вільний світ з московської каторги, виголошене 6 лютого 1983 р. після посвячення пропам'ятної плити на прославу генерала Романа Шухевича—Тараса Чупринки.

Ваша Святосте!

Як Патріярх, Глава і Батько Української Помісної Католицької Церкви, Патріярх Катакомб, як Ісповідник Віри, як духовий провідник української нації, з'явилися Ви, Патріярше, тому двадцять років у кільному світі з волі Божого Провидіння, щоб усупереч сподіванням кремлівського антихриста, який розраховував на Ваш скорий фізичний кінець, доклати великих діл для нашої Церкви й нації, а теж для всього християнства.

Найперше як великий учитель нашої Церкви й Нації Ви, наш Патріярше, підняли найсуттєвіше: ідею катакомб, ідею мучеництва й готовости на мучеництво, ідею героїчного життя за Христа й Україну.*

Сила Христової Церкви завжди була не у достосуванні до умов, а в безстрашному змагу за абсолютну правду Ісуса Христа. З катакомб України вона променює на вільний світ.

Ви, Блаженніший, у своїх Посланнях до Українського Народу навчали, що в шляхетній службі Батьківщині лежить шлях до Христа-Господа. Патріярх Катакомб усім своїм мученицьким життям, терпінням і мужністю, героїкою свого життя засвідчив чином своє вчення про єдність української патріотичної ідеї з християнською, бо немає більшої любові над ту, як віддати своє життя за друзі своя, за Батьківщину.

Згадати хоча б три останні Послання Патріярха з приводу Дев'ятидесятиріччя з дня народження, з приводу Сорокріччя відновлення Української Державности і Сорокріччя УПА — це гли-

*) Усі підкреслення тут і в інших місцях — Ред. «В.Ш.». .

бинне вчення для української нації про взаємопов'язання ідеї держави, боротьби за неї й її оборони з християнським вченням про любов Бога через любов ближнього, через любов до своєї нації, до своєї Батьківщини. Ці Послання — це дороговкази для всього українського християнського народу. Патріарх дав нації образ змісту і шляху до нашої завітної мети.

У суцільній концепції життя нації й одиниці Його Святости українська духовна держава об'єктивується тепер в українському Патріархаті, який уже існує для нас, є реальною дійсністю. *Український Патріархат — це протиставлення суверенної духовності християнської України — цезаропapistському Загорську Пімена, який виконує антихристиянські пляни воюючих безбожників Кремля. В Тисячоліття офіційного Хрищення України Патріарх Катакомб учить нас святкувати під знаменем Українського Патріархату, тобто суверенної духовної Української Держави з християнськими ідеалами нації.*

Патріархат УПКЦ — це єдиний шлях до справжнього екуменізму, як учить Патріарх — екуменізму Катакомб!

Ми не боремося за легалізацію Українських Церков в безбожницькій імперії, але за свободу Церкви, за свободу релігії, яка є можлива лише у Вільній Незалежній Суверенній Українській Державі, а ніколи в безбожницькому СССР!

Діяльність Вашої Святости впродовж тих двадцять років, бачена крізь призму ідейно-моральної і християнсько-патріотичної мобілізації української спільноти, — це піднесення цієї спільноти на позем єдності вищої якості, безкомпромісової ідеї української підметності, єдності нації не тільки щодо мети, але й шляхів до її здійснення. Це в однаковій мірі на внутрішньо-українському, як і міжнародніх відтинках, коли Блаженніший перед найвище поставленими державними мужами вільного світу захищав українську визвольну справу, зокрема в часі своєї трикратної подорожі по світі.

Коли всім нам відомі достойники проповідували українцям — розплистися в чужому латинському морі, то Патріарх Катакомб Воюючої Християнської України навчав про великий український народ, його велич, його героїчний історичний шлях і його вірність Христові у катакомбах. Це був великий стимул для розбудження, закріплення і поглиблення української власнопідметності, самобутності, гідності і гордості та самопочуття української еміграційної спільноти, як нерозривної частини всієї української нації. У тому пляні треба підкреслити променюючу ролю Собору Святої Софії з криптою для пропам'ятних таблиць героям і мученикам, як ось щойно посвячену Вашою Святістю пропам'ятну плиту Головнокомандуючому Збройних Сил України — Української Повстанської Армії — Генералові Романові Шухевичові-Тарасові Чупринці й Воїнам ОУН-УПА, яких могили відомі лише Богові.

Треба відмітити Український Католицький університет з його розгалуженнями по різних країнах світу, музеї, величезну науково-видавничу, не лише теологічну діяльність. Усе це закріплює українську власнопідметність і виповняє прогалину, створену безбожницькою, ворожою, московською окупацією України.

Сьогодні віддаємо поклін Великому Ісповідникові Віри, вчителю і виховникові нації, великому богословові й організаторові української науки, захисникові й оборонцеві справжнього екуменізму християнських Церков з центром Української мученицької Катакомбної Церкви, завершеної Патріархом. Віддаємо поклін духовому Батькові українського народу на його тернистому, але героїчному шляхові до відвоювання Української Самостійної Соборної Християнської Держави.

Я бажаю Вам, Святіший Патріярше, як Голова Українського Державного Правління, яке Ви співтворили, і як Голова Проводу Організації Українських Націоналістів, що була організатором УПА, кріпкого здоров'я й ще багато років прожити на благо Української Церкви й Нації!

НАРАДИ СИНОДУ УКЦ

Напередодні Синоду УКЦ італійський щоденник «Іль темпо» («час») помістив 30. 1. 1981 обширну вістку про проблеми і наради українських єпископів на чолі з Патріархом Йосифом. Щоденник сповіщає, що приблизно 20 українських єпископів з цілого світу розглядатимуть життєві проблеми української Церкви як на батьківщині, так і у діаспорі, як наприклад, священичі покликання, торжественні відзначення 1000-річчя Хрищення України (1988 р.), релігійна свобода в поневоленій Москвою Україні. Відтак відбудеться дискусія і затвердження нового статуту Синоду. Накінець єпископи виберуть трьох кандидатів для номінації нового єпископа єпархії Саскатуну, Канада.

»Надзвичайно цікавим, стверджує газета, очевидно буде обговорення справи релігійної свободи в Україні«. Тут коротко газета пояснює, що УПКЦ була Москвою ліквідована і після горезвісного «псевдосиноду» у Львові 1946 р. офіційно втілена у російську православну церкву.

»Все таки Українська католицька Церква існує далі на рідних землях, із власною ієрархією та більше ніж 4 млн. вірних вона діє підпільно. Мабуть єпископи проголосять відносно цієї проблеми остаточну відозву накінець синоду«, мовить «Іль темпо».

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

Я. ГАЙВАС

ЗА ОЗДОРОВЛЕННЯ ОСНОВ

Йдеться про основи суспільного життя української діаспори, яке в останньому часі знайшлося в чималому імпасі майже на всіх відтинках, і це породжує потребу застановитися над причинами такого стану. Пізнання причин — це перший крок до їхнього усунення. Основні причини, як завжди, є у людях та в їх моральній поставі, яка стає домінуючою в суспільстві.

Недоліки нашої постави різні, але серед цього один із них висувається на перше місце. Цим є те, що в нас часто-густо забувають про *безкомпромісовий примат загального добра над груповим*, забувають, що кожна велика чи мала група мусить служити загальній справі, а не навпаки. Групова лояльність, відданість одній партії, фракції чи організації аж ніяк не може заступити загального національного й громадського інтересу. Групові принципи важать тільки тоді, коли вони служать загальним інтересам, але ніколи не можуть протиставлятися їм. Це відноситься ще в більшій мірі до особистих потреб, амбіцій, інтересів. Коли вони підпорядковані загальним цілям і служать тим цілям — вони оправдані, але коли ж одиниця намагається зробити громадське життя форумом для вияву своїх амбіцій, тоді, не зважаючи на таланти такої одиниці, вона шкодить загальній справі.

Недавно закінчилися, або саме тепер закінчуються відзначування 40-их роковин кількох великих подій з українського життя під час Другої світової війни. Всі народи, які брали активну участь у тій війні й заплатили свою жертву воєнному молохові, відзначають різні події тієї війни. Кожен народ відзначає їх на свій лад. Наші сусіди-поляки наголошують героїку «пересічного поляка», поставу своїх мас, розмах Армії Крайової, а зокрема переведене нею Варшавське повстання. Англійці згадують бомбові атаки німецьких «стукасів», морські тривоги, дисципліну і патріотизм суспільства, бравуру своїх летунів, «цих нечисленних, які зробили так багато для численних». Французи захоплюються еляном своїх «макі», участю в русі спротиву всіх суспільних верств, починаючи селянами й робітниками, акінчаючи вченими, літераторами та священниками. А в нас існує небезпека, що з приводу подібних роковин будуть вигребувати або фабрикувати взаємні непорозуміння, поглиблювати спори, зміцнювати нарікання, а на кінець — розбивати знутри наші установи й організації. Справді дивний ми народ! А може, як дехто каже, народ ми добрий, здоровий, але на верх вириваються у нас випадкові люди й накоюють лиха?!

Події Другої світової війни серед нашого старшого покоління живуть в пам'яті, але майстри від каламучення води так деформують і фальшують їх, що не раз виглядає, що ми в тій жорстокій добі, коли-то на довгий час рішалася доля, тільки й те знали, що хапати себе взаємно

за горло, що коли одні боролися до останнього за свою землю і владу, то другі тільки дивилися за тим, щоб їм підставити ногу. 40-річчя проголошення Української Державности у Львові, а відтак 40-річчя постанови УПА привели до жалюгідних виступів. Деяка частина нашої преси взялася найперше характеризувати найбільш негативними рисами 40-річчя проголошення державности, а відтак знецінювати 40-річчя УПА. Ми не дивуємося різним доморослим «стратегам визвольної боротьби», які пропонують, щоб ховати голову в пісок і таким чином позбуватися небезпеки з боку ворога, але між ними знаходяться одиниці, що називають себе націоналістами, але на ділі докладають усіх можливих зусиль, щоб не допустити до полагоди розходжень і ворожнечі між націоналістичними угрупованнями, чим зміцнюють ґрунт для розбрату в цілій громаді, а цілі й методи націоналістичних рухів засуджують найгіршими словами.

Три конфліктні вузли

Полеміка, що спалахнула саме під час великих річниць, обертається, фактично, довкруги трьох проблем: 1) залагодження, чи далі роз'ятрювання виниклих спорів, розв'язка старих конфліктів, чи творення нових в додатку до тих, що виникли продовж сорок років боротьби між двома націоналістичними організаціями; 2) становище до факту проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 та взагалі методи революційного творення держави; 3) трагедія братовбивства, що як говорять, мали місце під час Другої світової війни та питання, в яких випадках ми маємо до діла дійсно з братовбивствами та хто їх виконав, чи наказав виконати, а в яких випадках ці вбивства були ділом большевицьких рук або порахунками льокальних чи інших спорів. До цих трьох вузлів ми підійдемо пізніше, а тепер займемося одним характеристичним випадком, який допоможе зрозуміти багато різних спорів та проблем і їхнє підґрунтя.

Голос розпуки

У тижневику «Новий Шлях», що виходить у Торонті, появилася гістерична стаття З. Книша «Спізнене, але конче потрібне слово» («Н.Ш.», ч. 48, 27 листопада 1982), яка зраджує з одного боку глибоке незрівноваження її автора, а з другого боку панічний його страх і розпуку з того приводу, що будована ним продовж довгих років пропасть між націоналістичними формаціями вирівнюється. Стаття, як це звичайно буває у Книша, наповнена вигадками, наклепами і інсинуаціями, замість фактів і логічного розумування автор тієї статті користується т. зв. «міцними» словами і звичайною лайкою. Нічого дивного в тому немає, бо хто як хто, але Книш зрозумів, що, людська дискусія між справжніми націоналістами мусить довести до позитивних наслідків. А тим позитивним наслідком буде в першу чергу загоєння тієї жахливої травми, що постала 1940 року в наслідок розколу в ОУН, головним архітектором і співтворцем якого був, власне, З. Книш. Не раз і не два у

вужчому гурті він хвалився: коли б не я, то вони були б не проти-ставилися Бандері! »Вони« — це Голова ПУН полк. А. Мельник і його оточення весною-літом 1940. І це правда: коли б не було Книша — не було б розламу в ОУН! У хвилинали, коли вже було близько до згоди, коли старше покоління революціонерів схилилося до думки, щоб поступитися молодшому, в акцію кидався З. Книш. Він завжди був скрайній і завжди був себелюб, завжди був непримиримий супроти своїх українських партнерів і противників.

З. Книша я пізнав у тюрмі »Бригідки« у вересні 1931 р. Його привели чи не з адвокатської канцелярії, де він відбував аплікантську практику, а мене зі шкільної лавки. Йому грозила кара смерті, а мені декілька років тюрми. Я відсидів вже два вироки, заки він вийшов на амністію зі свого першого вироку. Я, як це в нас водилося, відразу після виходу з тюрми зголосився до праці в підпіллі, а він, що нас дуже зашокувало, відмовився від будь-якої праці в революційному русі. Говорив з ним інж. О. Бойдунік, підходив О. Максимів, але без вислідів.

Одначе польсько-німецька війна й упадок Польщі збудили в ньому політичні амбіції. Тодішні керівні чинники Організації на землях і на теренах колишньої Польщі, які гуртувалися довкруги Бандери, не прийняли його до свого гурту. Ось тут початок того ланцюга подій, який довів до теперішньої постави Книша. Як тільки почалися розходження, він негайно став проти групи молодих і рішив »відбитися«. Типовий конфлікт поколінь розвивався типово для таких конфліктів. Молоді динамічно захоплювали позиції, почали перебирати організаційну систему і в короткому часі з успіхом перебрали значну її частину. Люди довкруги полк. А. Мельника почали застановлятися над доцільністю, щоб хоч якоюсь мірою задовольнити амбіції молодих.

І тоді прийшов З. Книш. Він переконав полк. Мельника до протидії. За згодою Полковника Книш зорганізував з групи своїх однодумців ядро змови у Кракові, яке ненадійно захопило центральне організаційне приміщення, а в ньому значне добро, чималу техніку й різні організаційні засоби. Всю ставку тепер поставив Книш на знищення групи С. Бандери. З розходжень в ОУН настав розлам!

Поза цим двоподілом стояла чимала група людей, до яких належав і я, а також Іван Мицик, Роман Біда, Віталій Пилипчук, Іван Мигул і інші. Ми сконцентрували всю свою енергію на тому, щоб златіднити розходження, щоб не допустити до розбиття. Наші товариші були по боці Бандери, але в Полковникові ми бачили стрілецьку традицію, тяглість визвольної боротьби, а в першу чергу ми прагнули зберегти закономірність внутрішнього розвитку Організації, якій ми присвятили свою юність. Після дискусій і аналізу положення ми пристали до групи Полковника. Нашою ціллю було засипати прірви, злагіднювати конфлікт, шукати полатоди посталих проблем. Однаке цього нам не вдалося досягнути. Вир акції й боротьби, контакт з подіями в большевицькій дійсності, очевидність надходячої війни були такі всезахоплюючі, що вичерпували кожного з нас до останнього.

А коли прийшла війна, всі ми як один — дехто з нас, як, наприклад,

Іван Мигул, загинув вже раніше в акціях на землях під большевиками — вийшли на Схід. А Книш? . . . Ось що він пише про це на стор. 366 своєї книжки «Б'є дванадцята»: «Але коли вам на тому залежить, я цей папірець вам підпишу». Йшлося про заяву, якої вимагало від Книша Гестапо. І він ту заяву підписав, після чого його, очевидно, пустили й він подався з Кракова до Львова. А його товариші з недавної тюрми, які такої заяви не підписали, помандрували в гітлерівські тюрми й концтраки, з яких не один не повернувся, словом всі вони перейшли пекло.

А Книш? У короткому часі гітлерівці іменували його біргермайстром в Калуші, а відтак найвищим ненімецьким співробітником Крайсгавптмана у Золочеві. Чи не головокружна «кар'єра» з канцелярії ОУН в Кракові на такі високі пости в німецькій адміністрації? І за таку маленьку ціну, як каже він: «Я вам цей папірець підпишу». Жалко, що Книш не подав, що на тому «папірці» було Гестапом написано. Але без того обійдеться, українські дослідники саме тепер добиваються до тих документів і ми без Книша довідаємося про зміст «папірця».

Під кінець Книш як і ми всі, які опинилися у вільному світі, подався на Захід. Тільки, коли більшість із нас пробивалася возами, різного роду автомашинами, чи навіть пішки, Книш вигідно, в тепло нагрітому вагоні, приїхав аж до Дорнбірну на швейцарському кордоні. Упадок гітлерівської Німеччини закінчив той етап його кар'єри. Незабаром він опинився у Мюнхені з апетитом на найвищі пости в ОУНм та повний енергії для продовжування протибандерівської кампанії.

Децю з «літературної» кар'єри Книша

З першим «шедевром» з-під його пера я зазізнався десь пізною осінню 1940 р. в Кракові. Був це пасквіль «Портрети 'вождів'», очевидно проти провідних діячів ОУНб. В тому пасквілі Книш понаписував такі неймовірні речі про цілий ряд провідних діячів другої ОУН, що ПУН не дав згоди на друк того «шедевр». Найбільше дісталось в ньому сьогодні вже покійним С. Бандері, Я. Старухові, І. Равликові, а з живучих — М. Лебедеві. Не пощадив Книш ні їхнього приватного життя, ні добрих чи злих привичок, ані всяких вигадок, щоб на свій лад «схарактеризувати» своїх противників. Найкращим доказом, що це була за «література», є той факт, що Провід з місця і категорично відмовився той пасквіль видати, хоч би обмеженим числом на ротаторі.

Однак повний «літературний» талант Книша розцвів щойно після закінчення війни. З першими його опусами мали ми змогу зазізнатися у Мюнхені 1946 або 1947 року. Книш дав нам почитати один зі своїх творів з проханням підтримати його публікацію Організацією. Я собі не пригадую, хто з членів ПУН на засіданні був за цим виданням, а хто був проти, але більшість проти того видання була така подавляюча, що це теть вивело його з рівноваги. А найважливіше це те, що Полковник рішуче спротивився публікації цих пасквіль Організацією. Тоді, виведений з рівноваги Книш, заявив, що він це зробить на власну руку. Щоб уникнути конфлікту, ПУН прийняв до відома, що він це буде

видавати сам і сам буде за ці видання відповідати. На тому й стало. Але напевно ніхто тоді не думав, що ці видання перейдуть число 20 книжок та що вони своїм змістом залишаться навіки плямою на українському націоналістичному русі і ганьбою, що автор цих горекнижок вийшов з рядів націоналістів.

Дехто радив не звертати уваги на писання Книша, бо воно й так забудеться. Люди ж скоро пізналися, що там вигадок більше ніж правди, а зла воля зовсім заслонює бажання висвітлити історичну правду. На потвердження такого становища наводиться звичайно факт, що ось, не зважаючи на таку масу виданих Книшем книжок, майже ніхто ніколи їх не цитує. З винятком одної-двох — вони також не дочекалися рецензій, хоч Книш робив дуже активні заходи знайти добровольців на рецензентів.

Це правда, але тільки з одного боку. Бо ось советські автори користуються виданнями Книша для того, щоб спотворювати українських націоналістів і взагалі визвольну боротьбу українського народу та компромітувати наші державотворчі намагання, а деякі, наприклад, книжку «Бунт Бандери», яку Книш видав наперед під криптонімом Б. Михайлюка, а відтак публічно признався до неї, вони навіть перевидали масовим накладом офсетом і тепер кольпอร์ตують не лише серед української діаспори, але й у Краю. Є дані, що під час переслухань вони дають допитуваним читати це своє видання книжки Книша і тим намагаються зламати їх опір та викликати нехоть до націоналізму.

Жалко, що серед нас знайшовся автор, який свою енергію вживав на таке шкідливе для нас усіх діло. Але, як видно, його ненависть до бандерівців є така палюча й домінуюча, що вона позбавляє його можливості критично оцінити свої власні вчинки. Хоч уже проминуло так багато часу й світ так дуже змінився, Книш і далі є керований тією ненавистю і під її впливом виписує свої неймовірні пасквілі та напади на людей. Мимоволі Книш потверджує, що він ніколи не керувався у своїх бажаннях висвітлити справу, чого він не робить і тепер, а, як каже у згаданій статті в «Новому Шляху», «щоб не було суперечности між тим, що пишуть два члени тієї самої організації», тобто пише, що йому до вподоби. Остання його книжка (або сподіваймося, що це остання) про минуле ОУН під заголовком «На життя і смерть» — це вже чиста параноя. Там він понавигадував такого, що треба було б писати другу ще більшу книжку, щоб це висвітлити і заперечити. Так же само виглядає його стаття «Спізнене, але конче потрібне слово». Я не хочу, бо й не потрібно, доказувати всіх його вигадок, фальшів та інсинуацій, але вкажу на деякі.

Уточнення деяких деталей

Справа делегації ОУН до Голови Державного Правління Я. Стецька у Львові. В одному місці своєї статті він пише про якусь мітичну «делегацію ОУН до правління Стецька», а про правду — ані чичирк!, але в другому місці тієї самої статті пише вже зовсім протилежне, мовляв, «Ярослав Гайвас самовільно, без попереднього порозуміння з ПУН чи

з Головою ПУН, вислав «делегацію» до «правління» Ярослава Стецька з заявою визнання бандерівського уряду як загально-українського від цілої Організації Українських Націоналістів». Звідки це все Книш узяв, з котрого пальця висав — годі відповісти.

Багато місця у тій статті присвячує він мійому телефонів до полк. А. Мельника і висловлює сумнів, чи такий узагалі мав місце, бо як я міг дістати доступ до телефону у Львові в перших днях війни. На це питання я мушу відповісти, бо вже декілька людей запитувало мене в цій справі. А виглядало це так: Як тільки ми влаштували свою центральну організаційну квартиру у Львові при вул. Академічній, в мене з'явився інж. Осип Чучкевич у мундирі підстаршини німецьких СС-ів і повідомив, що працює в СД (Гестапо) при старшині Кольфові, який є відповідальний за українські справи і являється найбільш міродатною німецькою урядовою людиною у цих справах. А до того додав, що Кольф хоче мене негайно побачити. Передавши ведення справ комусь іншому, я поїхав службовим автом Гестапо разом з Чучкевичем до ратуші, де урядовав той уже голосний у Львові Кольф.

Кольф прийняв мене дуже ласкаво й зразу запевнив мене, що він нам, Організації, і мені особисто радий усім можливим допомогти. А коли я не виявив ніякої потреби в допомозі, тоді він мене запитав про оцінку положення у Львові і на Західніх Землях, які вже були окуповані німецькими збройними силами. Я йому відповів загальними фразами приблизно так: «Німці йдуть уперед і ми сподіваємося їх швидкої допомоги; наша Організація консолідує свої позиції й пробує закріпитися в терені...» Тоді Кольф запитав про бандерівців, а в першу чергу про наше становище до проголошеної 30 червня держави. Я йому відповів, що «державна система щойно починає проявляти себе й годі щось ближчого сказати, а крім того загальне положення непевне та ходять різні слухи».

На це Кольф відповів тирадою, що ніякої держави нема й не буде на Західніх Землях. Справу рішить фюрер, а ми всі маємо працювати й виконувати доручення влади. Скінчиться війна, тоді політичні справи будуть полагоджувані. Наша ОУН має включитися в ту роботу, яку ведуть уряди назначені німцями, я повинен сидіти у Львові, а з урядом Стецька німці дадуть собі раду і то незабаром. Накінці він ще раз запропонував свою поміч у всіх справах і сказав, щоб я приходив до нього, коли тільки зможу, або буду чогось потребувати.

Якийсь німець також у мундирі гестапівця сидів при другому столі і нібито щось писав, а це було ясне, що він записував нашу розмову. Після того Кольф викликав Чучкевича і той знову взяв мене до того самого авта. В авті під ратушею я і Чучкевич відбули ще коротку розмову. Між іншим, він повідомив мене про різні організаційні справи та сказав, що наколи треба, він уможливить мені телефонічну розмову з Полковником, бо знає, де і на якому телефоні можна Полковника зловити. Після того він відвіз мене назад на Академічну.

Я собі не пригадую, чи я комусь говорив тоді про візиту в Кольфа, але для мене було ясно не тільки про те, що німці наставлені проти

Правління проголошеного Стецьком та що вони не будуть його толерувати. Та найгірше було те, що він не сказав хто мав би перебрати владу. Але найбільш стурбувала мене тоді заява Кольфа, що «держави (значить, української) на Західніх Землях нема і не буде». Тоді-то, власне, я рішив, що треба негайно, не зволікаючи, підтримати проголошене Я. Стецьком Державне Правління. Для цієї справи я негайно зарядив нараду, яка відбулася у призначеному часі і винесла відоме вже рішення про зложення заяви в імені Оперативного керівництва ОУН Голові Правління Я. Стецькові.

Після повороту делегації від Стецька та обговорення цілого комплексу треба було якось повідомити Полковника. Тоді я пригадав собі пропозицію Чучкевича. Я зустрів його під дверима Кольфа, де він говорив з якимись людьми. Людей він упустив до середини, а до мене вийшов. Коли я йому сказав про телефон, він зразу погодився, але сказав, що зайде до мене пізніше, що й сталося. За день-два справа з телефоном повторилася. Відбувши розмови з Іваном Климовим і Левом Ребетом, я уважав за доцільне негайно передати це Полковникові.

Наступного дня після другого телефону до мене знову приїхав Чучкевич і заявив, що я негайно мушу ставитися до Кольфа. Тим разом його авто було зі шофером і чекало не на Академічній вулиці, а з другого боку будинків — на Баторого. В дорозі Чучкевич нічого не говорив, а шофер також мовчав. І це мене занепокоїло.

Кольф чекав на нас. Ми ввійшли разом з Чучкевичем і Кольф, не сказавши мені сідати, зразу почав піднесеним тоном грозити. Він підкреслив, що він хотів зі мною і взагалі з нами по-людському, але ми показуємо зуби й «фершідене політіше екстратурен райтен» (ідемо різними політичними дорогами, тобто — робимо свою політику). На кінець Кольф сказав щось у роді: «Тут є німецька сила й буде німецький порядок. Усякий спротив буде зламаний. Після того він наказав Чучкевичеві випроводити мене. Чучкевич випроводив мене до половини сходів, сказав мені, що «є зле... телефону більше не буде», і кинувши ще якесь слово на відхідному — повернувся нагору, а я пішов пішки до станиці на Академічній.

Проста й дуже неприємна історія, якої я нікому не розказував зі зрозумілих причин. Тільки аж по війні я переповів це Полковникові...

Книш пише про інструкції, які я отримав перед війною. Так, одного дня на організаційній квартирі в Кракові появилися інструкції друковані на цикльостилі (ротаторі). Я їх докладно прочитав і... пішов до полк. Сушка, якому сказав, що це ніякі інструкції, а чистий скандал. Він попросив мене хвилину зачекати, прочитав їх і запитав: «Що ви хочете з ними зробити?» Я відповів: «Викинути на сміття, бо як тут вони лежатимуть, то ще хтось прочитає...» Полковник махнув рукою і я викинув інструкції до сміття. Такі то були інструкції і я про них навіть не хочу писати. Але цікава річ: Книш написав понад 20 книжок, сам мені сказав, що вже вичерпав, якщо йдеться про нього, тему, а про ті «славетні» інструкції ані словечка. Мої подав, а про свої — ані слова. Встидається? Хіба що так!

(Далі буде)

Степан КОСЕНКО

МОСКВА ЗАНЕПОКОЄНА ВІДРОДЖЕННЯМ РЕЛІГІЇ І НАЦІОНАЛІЗМІВ СЕРЕД ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ

(Закінчення, 2)

Цими напрямними Капто зовсім заперечує попередні, а відтак наступні свої вигукки про «розв'язання національного питання» в імперії російськими більшовиками. Бо якщо справді воно було б розв'язане, тоді не становило б сьогодні такої центральної проблеми для Москви і не було б потреби з ним боротися «всіма можливими засобами», які Москва через Капта наказує вживати своїм підлеглим у боротьбі проти українського народу. Аджеж ніхто з нормально думаючих не веде боротьби з неіснуючими явищами, з фата-морґанами. Наприклад, в корінній Росії, яка є панівною нацією в імперії, таке питання не існує і там немає потреби з ним боротися. Але українська нація, яка тотально поневолена Москвою, з таким станом не може миритися і вона буде доти боротися, поки не визволиться від чужих займанців, а тоді і в Україні щезне назавжди проблема національного питання.

Єдиноправильну розв'язку національного питання на просторах теперішньої російської колоніальної імперії і взагалі у світі дає концепція АБН, яку так завзято поборює Москва та її вислужники, бо цій концепції вона не має будь-чого позитивного протиставити, знаючи дуже добре, що в теперішній добі закінчено деколонізацію усіх раніших колоніальних імперій у світі, за виїмком російської, історія якої закономірно закінчиться такою самою долею. Аджеж уже сьогодні, на наших очах, по похилій площі котиться до віджилого історичного минулого російська колоніальна імперія з її давно збанкрутованою «ленінською національною політикою» і маячінням про побудову комуністичного суспільства та всесвітньої держави з центром у Москві, що є не тільки протиріччям в собі, але величезною барикадою на шляху міжнародного прогресу до повної національної свободи усіх народів і людей, до миру і безпеки без навислого над ними страху перед нуклеарним голокастом, гальмою на шляху розвитку і процвітання національних культур, матеріального добробуту, взаємної співпраці і дружби між народами світу тощо. А цю гальму людство всього світу буде відчувати доти, поки існуватиме остання російська колоніальна імперія і поки всі нею поневолені народи не осягнуть своїх національних самостійних соборних держав, тобто до того часу, поки не буде зреалізована концепція АБН.

Також не відповідають правді Каптові пропагандивні виводи про «відсутність при соціалізмі соціального ґрунту до націоналістичних настроїв і поглядів» в українському народі, знаючи дуже добре, що за них сотні тисяч патріотів піддано жорстоким репресіям, які в Україні

мають місце кожного Божого дня. Ці висновки також заперечують попередньо наведені цитати такі з Каптової інструкції для пропагандистів та репресивних органів, в яких ясно говориться, що «націоналістичні настрої і погляди в Україні проявляються в багаточисленних групах, в різних категоріях населення, в цілих трудових колективах на цілому регіоні...», тобто у всіх прошарках населення, від академіків аж до робітників і колгоспників. А коли врахувати, що в системі російської імперії, в СРСР, ціла Україна вважається тільки одним з регіонів, то з того стає ясно, що ідеї українського визвольного націоналізму та християнсько-ідеалістичні світосприймання набирають значення всенароднього явища на всіх просторах поневоленої соборної України, а зміст цієї писанини відноситься до цілого українського народу, включно з тією патріотичною віткою українців, які перебувають у діаспорі вільного світу. Цим фактично Москва виповіла ідеологічно-світосглядову війну цілій українській нації. Однак цей ідейний бій відбувається не тільки в ідеологічно-світосглядовій площині, в якій Москва зі своїми вислужниками змушена займати лише оборонні позиції, що їх вона в окупованій Україні рекомпенсує фізичним насильством. Обманом і насильством русифікує Москва підростаючу молодь, а дозрілу під різними претекстами вивозить поза етнічні землі України, прискіпшеним темпом виміщує населення, нищить історичні й культурні національні пам'ятки (писемні та архітектурні), а зокрема церкви, перманентно репресує і ліквідує українських патріотів, придушує творче піднесення української нації. Останньо Москва почала здійснювати каригідний плян позбутися під різними претекстами з Києва 15,000 українських патріотів, а на їх місце навозить російських шовіністів. З того виходить, що Москва плянує перемінити Київ у російське місто, щоб узагалі на місце українського національного насадити національне російське. Все це бачить український народ і тому так масово горнеться до свого національного і не тільки обурюється проти такої окупантської політики, але водночас пасивно та активно ставить опір Москві.

Відносно цих справ *Кампов Павло Федорович*, український патріот, засуджений на 22 роки каторги в концтаборах, у своєму зверненні до ООН в 1982 році пише таке про російських окупантів на Закарпатті: «За 38 років у Закарпатті (під різними претекстами) боролися проти мадяронів, чехів, українських націоналістів, проти колишніх партій..., проти тих, хто не виконував трудових обов'язків і держпостачання, проти католиків, греко-католиків, євонів, баптистів; боролися проти тих, хто не хотів їхати на Донбас працювати. Тих битв, до того ж односторонніх, ніхто не може злічити. Скільки життів Закарпаття забрала ця боротьба — один Бог відає... Цим не хвалиться ніхто. Уже 38 років вивозять із Закарпаття в табори щомісяця по 6 вагонів в'язнів. Не можна весь час звинувачувати народ у хуліганстві: якщо народ не любить своєї місцевості, він гине, він ніколи не захищатиме її... і не любитиме такої держави. Гірські райони не розвинені, люди не мають праці. Лозунг 'Закарпатці, вас чекають на Амурі, в Хабаровському

краї!». Це не відповідає прагненням людей. Лозунг 'Молодь, ти можеш виявити себе на БАМі!' — романтичний, проте молодь Закарпаття хотіла б виявити себе в Закарпатті, щоб закарпатці керували заводами, фабриками, профспілками, щоб відчули, що Закарпаття — це земля їхня, щоб вони звітували перед народом... Це мрія всіх закарпатців, тим більше, що зі сходу в Закарпаття прибуває чимало людей, головню керувати ними. Якщо в 1946 р. в Ужгороді й Мукачеві було по одній школі з російською мовою викладання, то тепер — по 8. Квартири одержують приїжджі (тобто росіяни), але місцевим людям теж хотілося б одержати квартири, щоб далі не жити в халупках без води та опалення...». Подібні картини мають місце в усіх місцевостях окупованої України. Ось про що товаришеві Каптові треба було б заговорити, а не лаяти «українських буржуазних націоналістів» і підганяти окупаційний та вислужницький партійний актив до посиленої контрпропаганди проти українського народу, по землі якого ходить і даром його хліб їсть.

У сфері господарсько-економічній є зайвим речево полемізувати з Каптом і йому подібними противниками національної самостійности України, хоч вони самі цю істину дуже добре знають. Кожний громадянин московської тюрми народів знає, що система державного капіталізму з її колективізмом і централізмом давно збанкрутувала, ніколи не була і мабуть не буде спроможна відповідно забезпечити своїх громадян харчами та іншими виробами чи продуктами першої потреби, а коли б не мініятюрні присадибні наділи, що їх Капто називає «приватновласницькими», і величезні закупи збіжжя та інших харчевих продуктів і техніки в ненависних капіталістів, то Советський Союз уже давно був би опинився в господарсько-економічній безвихідній катастрофі... Фактично, централізм і колективізм як рабовласницька система в політично-ідеологічній та економічно-господарській площинах є серцевиною московсько-комуністичної колоніальної імперії і вона від них ніколи не відступить, бо при їх помочі Москва тотально контролює і регулює ціле життя кожної людини-одиниці та життя і розвиток усіх поневолених нею народів. Крім цього, це хоч злочинний, але для Москви *ідеальний* засіб безконтрольної експлуатації, визиску та майже наявного масового грабунку багатств союзних республік, а зокрема України, що його Москва оправдує «вимогами побудови майбутнього комунізму», який почався і закінчиться на вічних обіцянках...

Тут слід відмітити ще таке. Москва почерез своїх вислужників вже списала гори паперу на тему різних наклепницьких вигадок, спрямованих проти революційної ОУН, але дотепер не дозволила їм навіть у перекрученому вигляді розглядати пропоновану програму «Української держави і її організації», а тим більше розділів про державно-політичний та господарсько-економічний лад в УССД, що була опрацьована навесні 1968 р. IV Великим Збором ОУН, з якою пропонуємо Каптові заізнатися, щоб у майбутньому не накидався на українських націоналістів за речеву критику московської окупантської рабовласни-

цької господарсько-економічної системи і не приписував революційній ОУН пропагування капіталістичного ладу. ОУН в боротьбі за УССД опирається тільки на власні сили свого народу, вона не орієнтується ні на збанкрутований комуністичний, ані на капіталістичний лад. В програмі ОУН ясно зафіксовано, що УССД має бути національною, правовою і всенародною, яка забезпечить українським громадянам повну свободу, безпеку і всесторонній розвиток у всіх царинах культурного, соціального, матеріального і взагалі суспільно-політичного і народно-державного життя...

Капто також злісно нападає на всіх свідомих українців за зберігання своїх рідних національних традицій, за те, що підно боронять, вшановують і відзначають дати народин чи героїської смерті своїх «націоналістичних визначних діячів і провідників та відмічають визначні світлі націоналістичні історичні дати минулого і сучасного», (все національне Капто називає націоналістичним — С.К.), чим виявляють свій український націоналістичний патріотизм, любов і пошану до свого рідного і т. п. Він зі шкіри вилазить, щоб переконати українців, що на місце національного патріотизму треба прийняти «советський патріотизм» під таслами «дружби народів з ідеями понаднаціонального порядку», щоб таким чином приспішити стирання національних особливостей в поневолених народів, за винятком російського народу. Він закликає до «вірності партії, до любови широкопростірної батьківщини, до широкопростірного мислення...» і т. п. Аджеж він дуже добре знає, що нині мірилом лояльності до партії *не є навіть* правовірність марксизмові, інтернаціоналізмові, соціалізмові та іншим ізмам, а *тільки* служіння для передового російського «старшого брата», вихваляння його культури, історії, мови і взагалі любови до російської нації та її широкопростірної колоніальної імперії.

Ця вірність партії, марксизмові, соціалізмові, інтернаціоналізмові і багатонаціональній неосяжній батьківщині на практиці мала б так виглядати: На «Об'єднаному пленумі творчих спілок і організацій СССР і РСФСР», який відбувся 3-го грудня 1982 р. в Москві, присвячений 60-річчю утворення СССР, на якому секретар Правління Спілки письменників України П. Загребельний у своєму виступі кадив такі пеани на честь російської передової мови і взагалі на честь «старшого брата»: «...Про російську мову ми говоримо як про засіб між-національного спілкування. Для всіх нас (читай вислужників, — С.К.) російська мова — це насамперед величезна культурна цінність. У своїй величчї і в своїй щедрості вона здатна живити найчисленніші мови і говірки нашої неосяжної батьківщини, і ми вдячні нашим (російським) братам, які з таким благоговінням ставляться до цього народного багатства, талановито знаходять форму для передачі в слові ритмів, голосів, ідей нового життя, не дають потьмарити величезним скарбам рідної мови», тобто російської (гл. «Літературна Україна», № 49 від 9. 12. 1982 р.). Тут слід запитати Загребельного: чи українською мовою не можна передати навіть найскладніших у слові ритмів, голосів, ідей і чим вона є гірша від російської, чим менш культурна? Чому вихваляється росіян

за те, що «не дають потьмарити величезним скарбам рідної мови», а українців за такі самі намагання кидають до психушок і концтаборів?.. І як це пояснити, що росіянам можна зберігати і розвивати свою національну мову і традиції, а українцям ні?! Таких і подібних питань можна ставити без кінця, але треба сумніватися, чи Капто і Загребельний собі їх ставили... Очевидно, на цьому форумі в Москві Загребельному личило сказати такі думки про українську мову, а не російську, беручи під увагу, що ніхто із росіян про українську мову так не висловився та не похвалив українських братів за їхнє зберігання рідної мови. Одначе на це йому забракувало пересічної мужності і не дозволяла його рабська душа вислужника «отечества чужого». Властиво цього Москва устами Капта і Загребельного вимагає від українців, а не якогось марксизму, соціалізму і прочого ізму... І ще одно. Хай Загребельний і Капто, які так часто горлають про «рівноправність всіх народів Советського Союзу», спробують висловити подібні пєани в честь української мови, покликаючись на цю «рівноправність» і взоруючись на росіян, та хай висловлять вдячність українським землякам за плекання і розвивання рідної української національної мови. За це їм зразу причеплять ярлик ширення «українського буржуазного націоналізму» і будуть судити «за антисоветську агітацію і пропаганду» на основі ст. 62 КК УССР, бо це, що можна «старшому російському братові», строго заборонено «рівноправному» українцеві, який тільки має право зближувати свою мову, культуру, традиції тощо до російської національної культури і вливатися в неї... Це багатомовні факти русифікації і денационалізації України, товаришу Капто, і спробуйте ділом, а не пустими фразами спростувати їх і довести, що так не є...

Кожен культурний, цивілізований народ, який шанує і поважає себе, водночас шанує і поважає своїх предків, свої національні традиції і своє минуле, відноситься до нього з найбільшою повагою та з пієтизмом відмічає всі свої світлі національні, релігійні, історичні дати і їхніх творців та взагалі релігійних і національних мучеників і героїв, що впали за ідеали рідної нації та релігії, а також відмічає визначних діячів, які себе проявили на різних ділянках творчості в минулому і сьогодні. До таких народів належить також великий, висококультурний, з глибокими і багатими тисячолітніми традиціями український народ, який також відмічає та гордиться своїми світлими історичними датами з минулого і теперішнього, що приносять йому національну неповторність і гордість, героїку, честь і повагу, світлу перемогу чи успіх в різних царинах народньо-державного творчого розвитку й піднесення, які породжують радість і надії на ще краще майбутнє, скріплюють його ідейність та віру у власні сили та спроможності, підносять його на вищий моральний і культурний щабель міжнароднього підмету як творчої нації у розвитку світової історії тощо. Минуле України — це не тільки звичайна історія, це дуже великий пам'ятник, це героїка, це надихаюча сила і мобілізуючий національний ідеал — суттєвий фактор, що його Москва намагається підважити і знищити. Здається, що це є зовсім самозрозумілим, логічним і навіть традиційно-

закономірним поняттям та істиною для кожної культурної людини і нації як цілості, — за винятком хіба людей типу Капта, уми яких так далеко засліплені своїм вислужництвом окупантові України, що вони цинічно намагаються пропагувати і переконувати та силою накидати українському народові, — щоб замість своїх світлих національних історичних річниць і релігійних свят відмічав чужі, йому ворожі, російсько-большевицькі дати, такі як т. зв. жовтнева революція (старий стиль), насильне загнання України в штучно створений Москвою ССРСР, і т. п. Чейже Капто та йому подібні хіба знають, що у висліді цих дат і творив Москва підступно і збройно завоювала Україну, в жорстокий спосіб ліквідувала українську самостійну державу та її правні уряди УНР і Гетьманщини, а відтак українські народньо-визвольні організації. Пізніше вона повела жорстоку і довготривалу війну проти відновленої української держави в 1941 р. та формацій УДП-ОУН-УПА-УГВР, з якими в різних формах веде боротьбу аж донині. Від цих московсько-большевицьких дат Україна була поновно поневолена, сплюндрована і зіпхана в безодню меншвартісної нації і в рабство. Ці дати принесли Україні багатомільйонові жертви, безконечні страждання, злидні, поневіряння мільйонів її кращих дочок і синів і далі пожирають численні жертви, несуть терор і непевність для кожного свідомого українця за наступний день уже понад 60 Божих років! Капто навіть не зважає на те, що він цим безглуздим намаганням ображає увесь український народ, його традиційні устої, національну честь і повагу.

Аджеж тільки в 1932-1933 рр. Москвою організований штучний голод коштував Україну понад 6 мільйонів загиблих від голоду в нічому неповинних українців, включно з немовлятами, а створені Москвою голоди в багатій Україні в 1922 р., в 1946 р., а ежовщина, мільйони депортованих в Сибір та в інші частини імперії з передбаченими плянами знищити їх, щоб таким чином послабити національну субстанцію України та покорити її. А таким та подібним злочинам немає кінця донині, у висліді чого Москва знищила понад 60 мільйонів людей поневолених нею народів, але не покорила їх, і — не покорить. Сьогодні в Україні немає родини, яка не зазнала б утрати когось з найдорожчих і найближчих її рідних. Це наслідки жовтневого російсько-большевицького перевороту і створення ССРСР, подій проклятих поневоленими народами, це найтемніша і найжахливіша сторінка не тільки в історії українського народу та інших поневолених народів, але одночасно в історії цілого культурного світу... Це дата найчорнішої траури, яка ганьбою покриває ХХ століття і якої ніколи не забуде ані український народ, ані ціле цивілізоване людство...

Незаперечним фактом є, що остання на нашій планеті російсько-советська колоніальна імперія починає костеніти і закономірно кочиться в пропасть безвихідности. Тому Москва наполегливо мобілізує усі можливі свої власні національні і вислужницькі сили з поневолених народів, а теж своїх вислужників у вільному світі і жене їх на фронт оборони колоніально-імперіальних інтересів, на фронт боротьби за

збереження російської імперії — СССР. Сьогодні російська колоніальна імперія переживає духово-моральну і світоглядно-політичну кризу, у висліді якої також розкладаються і поступенно переминюються в буржуазну державну упривілейовану клясу її партійно-адміністративні кадри, почавши від перших секретарів первинних партійних клітин, що діють у всіх клітинах советського суспільства, аж до найвище поставлених родин кремлівської знаті, охопленої корупцією, наживою, кар'єризмом, вигідним життям і т. п., висвітлення чого вимагає окремої теми.

Це та ряд інших підказує, чому Москва починає нині взоруватися на національні держави Південної Америки, Азії та почасті Африки, де під час загрози їхньому державному існуванню з боку переважно комуністичних змовників, владу перебирають у свої руки військові хунти. Сьогодні Москва покладає головну надію на мілітарну силу своєї армії, а політичну владу пляново і добровільно передає найбільш довіреним і надійним шефам та генералам КГБ. Але, заледве чи і вони будуть спроможні на довшу мету вдержати імперію в цілості? .

Правда, покищо російська колоніальна імперія ще має значні сили, стрижень яких становить російська нація, і треба бути свідомим того, що вона, хоч розпухла, але сама від себе не розлетиться. Для того потрібно в спільному фронті з усіма поневоленими і загроженими Москвою народами напруженими силами, наполегливо працювати, витривалою і безкомпромісовою боротьбою підважувати, а відтак одночасними скоординованими всенародніми революційними зривами, згідно з концепцією АБН, розвалити московську тюрму народів, а на її звалищах відновити національні самостійні соборні держави дотепер поневолених народів!

ЧИТАЙТЕ!**ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!****» ВІСНИК «****суспільно-політичний і науково-літературний місячник****Організації Оборони Чотирьох Свобід України,**

що стоячи на християнських національно-соборницьких засадах, на-
світлює проблеми українського національно-визвольного руху, містить
статті на міжнародні, крайові, внутрішньоукраїнські, політичні, еконо-
мічні, суспільно-виховні, наукові, літературні та мистецькі теми;
друкує твори сучасних українських письменників і поетів, а також
містить критичні літературно-мистецькі огляди.

Адреса: "VISNYK" — THE HERALD**P. O. Box 304, Cooper Station — New York 3, N.Y., U.S.A.**

НА МІЖНАРОДНІ ТЕМИ

Р. З.

СКРІПЛЕННЯ СВІТОВОГО ПРОТИБОЛЬШЕВИЦЬКОГО
ФРОНТУ*За глибоку стратегію*

У днях 6-9 грудня 1982 р. в Токіо, Японія, відбулася 15-та з черги Конференція Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ). 302 делегати та спостерігачі з 110 країн світу зібралися в імпульсивному «Кейо-Пляза-готелі», щоб посилити світовий фронт проти російського імперіалізму та комунізму, проти китайського комунізму та проти марксизму-ленізму всіх форм і видів. Слід відмітити, що значне число делегацій на цій Конференції представляли державні, або півофіційні кола, що надало цьому важливому міжнародньому форумові ще більшої вагомості.

Головна тема Конференції була — «За глибоку стратегію для забезпечення людської волі». Впродовж цієї чотириденної Конференції делегати мали нагоду проаналізувати сучасний міжнародньо-політичний стан у світі в різних геополітичних комплексах. У різних доповідях та дискусійних панелях багато уваги присвячено аналізу большевизму, як синтезу російського імперіалізму та комунізму. Чимало доповідачів та делегатів у своїх виступах стверджували, що найбільша загроза для ідей національної незалежності та людської волі походить від большевизму в його безперервному тоні до завоювання всього світу. А коли взяти до уваги, що большевизм став фактичним прототипом для всіх комуністичних, марксистсько-ленінських рухів у світі, включно з китайським комунізмом, то потреба глибокої стратегії для порятунку цієї зростаючої загрози стає тим більше актуальною.

Визволення — нова стратегія

Мабуть, найкраще визначив цю стратегію генерал Джон К. Сінглярб, президент Ради США за Світову Волю й голова північно-американського регіону в системі ВАКЛ, який мав одну з головних доповідей Конференції. Темою його доповіді була — «Визволення — нова стратегія для вільного світу». Вже з самого заголовку доповіді ген. Дж. Сінглярба видно співзвучність його ідей з концепцією визволення Антибольшевицького Блоку Народів (АБН) та Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Ген. Дж. Сінглярб ствердив, що Захід уже тепер знаходиться у стані війни з комуністичним табором під проводом Москви. На думку генерала Сінглярба, Москва всеціло провадить цю війну головню «конвенційними», себто політично-психологічними засобами, диверсійними і партизанськими методами, приготувавши ґрунт для майбутнього мілі-

тарного завоювання ще вільних країн. Москва застосовує свій величезний термоядерний арсенал, як психологічну зброю проти вільного світу. Вона цією атомовою зброєю постійно тероризує вільні народи і таким чином відносно легко завойовує поважні «концесії» від Заходу. Ген. Сінглярб запропонував, щоб Захід започаткував власну проти-большевицьку політично-психологічну офензиву, спрямовану на поневолені народи, з метою прискорити національно-визвольні процеси серед тих народів. За його словами — «Ми мусимо пізнати, що найпевнішими союзниками вільного світу є уярмлені народи в комуністичній імперії. Реальною Ахіллесовою п'ятою цілої советсько-російської системи є визвольна боротьба і невдоволення народів у советському таборі. Чи ви можете уявити собі той страх, який опанує кремлівських вождів, коли перед ними стануть десять Польщ у середині Варшавського пакту, або десятки повстанських армій типу УПА з-перед 40-років усередині СРСР? Чи ви можете уявити собі панічний страх советських збройних сил, якщо перед ними повстали б ще кілька Афганістанів усередині їхніх кордонів?»

Ген. Дж. Сінглярб далі говорив про те, що Захід мусить створити цілий ряд національних радіостанцій «Волі», щоб могли дати поневоленим народам якнайбільше моральної та політичної підтримки і заохотити їх в їхній національно-визвольній боротьбі. Він закінчив свою глибокозмистовну доповідь такими словами: «Нині у світовій політичній боротьбі між комунізмом та Заходом є дослівно сотки мільйонів людей уярмлених народів, які шукають якоїсь підтримки, що доведе до їхнього остаточного визволення. Вони є одні з найсильніших духових та політичних сил у світі. Вони є фактично найсильнішим союзником Заходу й єдиною реалістичною альтернативою до термоядерної війни».

Телеграма від президента Р. Реґена

Ген. Дж. Сінглярб відчитав також телеграму від американського президента Рональда Реґена, в якій президент США привітав учасників Конференції та побажав їм успішних нарад, щоб учасники могли посилити спільні зусилля всіх волелюбних народів для остаточної перемоги над комуністичною світовою загрозою. Цей привіт надіслано за заслугою ген. Дж. Сінглярба, який подбав про те, щоб президент Р. Реґен вислав привітання для Конференції ВАКЛ. Хочеться вірити, що це привітання і висловлена у ньому підтримка для ген. Дж. Сінглярба віддзеркалює конкретну підтримку теперішнього американського уряду ідей ген. Сінглярба та концепції визволення, як єдиної альтернативи до атомової війни, що співзвучне з ідейно-політичною концепцією АБН та ОУН.

Звіdomлення з фронту боротьби

Під час Конференції учасники мали нагоду вислухати звіdomлення про діяльність поодиноких регіонів ВАКЛ. Мгр Слава Стецько відчи-

тала (у скороченій формі) звітлення про діяльність АБН та про революційну, національно-визвольну боротьбу поневолених російським імперіалізмом та комунізмом народів, якої ціль є розвал російської імперії на самостійні та суверенні національні держави у їх етнографічних кордонах. Це звітлення АБН, яке поширювалося на Конференції як офіційний документ Конференції й яке пізніше буде опубліковане в окремій книжці про Конференцію, було ще далшим підтвердженням актуальності концепції визволення і стратегії ОУН і АБН — концепції синхронізованих і одночасних революційних повстань на територіях поневолених народів, як єдина альтернатива до атомової війни, яку так чітко й синтетично представив ген. Дж. Сінглярб у своєму рефераті.

У своєму звітненні мгр С. Стецько з'ясувала, що революційні процеси в поодиноких поневолених большевизмом народах щороку скріплюються і загострюються попри щораз брутальніших та жорстокіших засобів терору, що їх Москва і КГБ застосовують у поборюванні національно-визвольних рухів. ОУН і АБН активно стараються посилити ці революційні процеси, постійно доставляючи та поширюючи різнорідну підпільну літературу в різних мовах поневолених народів, включно з Бібліями та Коранами. У самому Афганістані роздано десятки тисяч летючок українською, афганською, литовською та російською мовами.

Крім звітлення АБН, інші матеріали, поширювані на Конференції як офіційні документи ВАКЛ, були такі: політичні брошури Ярослава Стецька: «Політична стратегія АБН для поборювання російської експансії», «Визвольна боротьба народів — шлях до справедливого миру», «Ідеологічна й політична війна — інтегральна частина стратегії визволення», як і обширне звітлення про ситуацію в Україні та про українську визвольну боротьбу.

Активна участь делегатів

На цьогорічній Конференції делегації АБН та України очолював президент АБН та Голова Проводу ОУН — Ярослав Стецько. Повний список українців-делегатів, які брали участь у цій Конференції, був поданий у минулому числі «В.Ш.» (стор. 277). Слід лише відмітити, що інж. Володимир Чопівський, який є генеральним секретарем Ради США за свободу в світі, відчитав обширне звітлення про діяльність північно-американського регіону ВАКЛ (НАРВАКЛ). Інж. В. Чопівський сказав, що, мабуть, найголовнішою ціллю НАРВАКЛ є мобілізувати підтримку в США і Канаді для національно-визвольної боротьби поневолених народів.

Українські делегати брали активну участь у резолюційній комісії та в комісії, що опрацювала кінцевий спільний комунікат. Головою резолюційної комісії був проф. Дейвід Ров — заступник голови Ради США за волю у світі і довторічний приятель поневолених народів. Головою

комісії для опрацювання кінцевого комунікату був амбасадор д-р Яо Чі-чінг з Китайської Республіки.

Засідання резолюційної комісії тривали понад 15 годин. Сама комісія складалася з представників по двох з кожного регіону. Д-р Д. Ров наполягав на тому, щоб тексти резолюцій, запропонованих поодинокими націями — членами ВАКЛ, чимбільше скорочувати й синтезувати, щоб уникнути всяких зайвих повторень. Маркантним виявом зрозуміння впливових чинників у ВАКЛ нашої визвольної проблематики було те, що резолюції, запропоновані делегацією АБН, Україною та іншими поневоленими народами, були майже в цілому прийняті без значних змін.

У ВАКЛ справа необхідности розвалу російської імперії за роки нашої присутности вже стала бездискусійною. Коли випадково вирине якесь спірне питання в цій справі, то поруч українців в обороні наших визвольних позицій стають теж чужинці, впливові представники з різних країн світу. Крім резолюцій, запропонованих делегацією АБН, України та іншими поневоленими народами — членами ВАКЛ, був цілий ряд резолюцій, які гостро засуджували російський імперіялізм та комунізм. У них закликалося країни вільного світу підтримати протибольшевицьку, національно-визвольну боротьбу поневолених народів.

За звільнення Юрія Шухевича

Дуже важливий документ Конференції є кінцевий спільний комунікат, який є розісланий до преси всього світу. В цьому двосторінковому комунікаті перебрано багато з нашого комплексу ідей та визвольної проблематики. Так, наприклад, Конференція закликає США «підтримати національно-визвольну боротьбу поневолених народів за їхню державну незалежність і волю, як це було схвалене американським президентом Рональдом Регеном у його недавній проклямації про уярмлені народи». В іншому місці є мова про те, що «вільні країни повинні підтримати поляків, українців, білорусів, литовців, кампучанців, лаосців, в'єтнамців та інші поневолені народи, які героїчно борються за волю та державну незалежність».

Конференція також висловлює вимогу імперіялістичній, комуністичній Росії «звільнити всіх політичних та релігійних в'язнів, таких як Юрій Шухевич, недавно осліплений КГБ, та зліквідувати невірільничі табори та психіатричні в'язниці, у яких переслідувані борці за волю та дисиденти». Це велике досягнення, що ВАКЛ видвигає справу Юрія Шухевича, бо в попередніх кінцевих комунікатах Конференцій ВАКЛ майже ніколи не видвигалося окремих осіб з уваги на брак місця. Це свідчить про те, що українська справа набирає дедалі більше актуальности серед політичних та дипломатичних кіл вільних країн світу.

Інтерв'ю

Новим президентом ВАКЛ став японець, д-р Осамі Кубокі, президент Міжнародної Конференції для «Перемоги над комунізмом» і голова

японської делегації у ВАКЛ. Президент АБН Ярослав Стецько є членом Екзекутиви ВАКЛ. Багато японців висловлювали українцям свою вдячність за те, що в одній з точок резолюції, запропонованої делегацією АБН, є таке ствердження, що ВАКЛ «визнає легітимність японських претенсій до Курільських островів та Сахалінського півострова і засуджує російську колоніальну окупацію цих земель».

Під час Конференції японські журналісти провели інтерв'ю з Я. Стецьком, у висліді якого появилася довга стаття в одному з великих японських щоденників — «Секай Ніппо», який теж виходить англійською мовою. У цій статті порушено ряд проблем російського імперіалізму та комунізму, політики Заходу стосовно московської тюрми народів, становище в Україні, з'ясовано нашу революційно-визвольну концепцію, як альтернативу до термоядерної війни і т. п. Ця стаття обіймає майже цілу сторінку щоденника зі знімками Ярослава Стецька, мапи України та одного українського підпільного видання. Японських журналістів зокрема цікавив той факт, що в далекому Сибірі в ССРСР знаходяться мільйони українців, яких треба вважати важливим союзником вільного світу, особливо Японії, в разі мілітарного конфлікту з російською імперією.

Панелі

У програмі Конференції, крім головних доповідей, теж відбулися три дискусійні форуми-панелі. Перший такий панель був на тему «Внутрішні проблеми в советському бльоці». Головним доповідачем на цьому панелі був Михаїл Макаренко, недавно звільнений жидівський дисидент та довгорічний політв'язень російських концтаборів. М. Макаренко говорив про обставини в російському невільничому «ГУЛагу». Він підтвердив, що Москва уживає невільничу працю політичних та релігійних в'язнів для будови т. зв. сибірських газопроводів, які будуються західними капіталовкладами. Хоч зміст реферату М. Макаренка був назагал цікавий, великий брак у ньому був той, що він не говорив про національні проблеми в ССРСР та його «сателітах», що є найпекучішими та найбільше загрозливими для московської імперії.

Слава Стецько, яка була одною з коментаторів на цьому панелі, заповнила цю суттєву недостачу референта у своєму виступі. Мгр. С. Стецько, поперше, заперечила тезу, що існує нібито якийсь національно невизначений «советський блок» і ствердила, що ССРСР та його «сателіти» — це ніщо інше, як російська колоніальна імперія. Подруге, С. Стецько звернула увагу на те, що зростаючі національно-визвольні процеси в імперії щораз більше грозять завалити цю колоніальну й комуністичну систему поневолення.

Іншими темами панелів були такі: «Мілітарна стратегія для приборкування комуністичної експансії», на якому головним доповідачем був ген. Роберт Клозе (Бельгія), який є членом Почесного Світового Ювілейного Комітету на прославу УПА. В цьому панелі також промовляв

ген. Алехо С. Сантос (кол. міністер оборони, Філіппіни), який теж є членом Комітету на прославу УПА. Останній панель був на тему «Політична та економічна стратегія для поборювання комуністичної експансії», головним доповідачем на якому був ген. Нгуен Као Кі, колишній прем'єр-міністер самостійного В'єтнаму.

У часі цієї чотириденної Конференції новообраний президент ВАКЛ д-р Р. О. Кубокі та делегація Японії у ВАКЛ улаштували два величаві прийняття для всіх делегатів та гостей. Ці прийняття були нагодою запізнати численних державних, політичних та військових чинників Японії та з усіх сторін світу й поговорити з ними про нашу визвольну справу. Делегати також могли познайомитися ближче з глибокою, кількатисячрічною японською культурою у виступах поодиноких японських культурних ансамблів.

На Конференції з інших поневолених народів були присутні такі представники: інж. І. Косяк, д-р Х. Дричовська-Косяк (Білорусія), д-р К. Дреніков, д-р П. Посторіно-Гурова (Болгарія), д-р І. Кокіч (Хорватія), д-р А. Роннетт, д-р М. Роннетт, В. Маст (Румунія) та А. Абенс — генеральний секретар АВН-Канада (Латвія), як теж литовський і естонський обсерватори.

На кінець слід ствердити, що ця Конференція, на якій з'їхалися чимало передових та впливових антикомуністів з усіх сторін світу, напевно багато спричиниться для скріплення протибольшевицьких сил у світі. Ця конференція є доказом того, що наші ідеї та наша революційна концепція визволення дедалі стають усе більше актуальними. В додаток до цього треба також ствердити, що все більше скріплення Антибольшевицького Бльоку Народів є дуже важливим чинником у нашої зовнішньо-політичної діяльності.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

Суспільно-політичний тижневик

«ГОМІН УКРАЇНИ»

Видає Видавнича Спілка «Гомін України» з обм. поручкою в Торонті, 140 Bathurst St., Канада.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — заступає позиції революційно-визвольної боротьби і наголошує потребу усунення з нашого національного світогляду ворожих ідей та шкідливих впливів на справу визволення.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — подає вісті з життя українців в Канаді і цілому світі, а зокрема найновіші вісті з життя в Україні.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — містить сторінки літератури і мистецтва, мови, жіночих об'єднань, спорту і т. д.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — містить оголошення, реклами підприємств, допомагає в розшуках рідних і знайомих.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N.1. 1LF

МАТЕРІЯЛИ Й ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Євген КРАМАР

СЛАВЕТНА УКРАЇНКА В СУЛТАНСЬКОМУ ДВОРІ

(Закінчення, 2)

У своїх інтимних почуттях, як і личило такій жінці, та ще й в листах, Роксоляна дотримувалася приписів пристойності. В 1526 році вона писала султанові, який перебував в угорському поході: «... Якщо ви, мій володарю, моє найвище райське дерево, бодай на крапельночку зволите подумати або спитати про цю вашу сиротину, знайте, що всі, крім неї, перебувають під шатром милості Все милостивого. Бо того дня, коли зрадливе небо всеохватним болем вчинило наді мною насильство і в мою душу, не зважаючи на ці бідні сльози, встромило численні мечі розлуки, того судного дня, коли в мене віднято вічні пахощі райських квітів, — мій мир перетворився на розмир, моє здоров'я на недугу, а моє життя — на загибель... Мій володарю, світло мого ока, немає ночі, яка б не спалювалася від моїх гарячих зідхань, немає надвечір'я, коли б не долітали до неба мої голосні ридання і моя туга за вашим соняшним лицем. День мій обернувся в ніч, о місяцю туги...» На палкі слова того Мухібі Роксоляна відповідала, що їй «... душа жалібно стогне, наче дудка дровіша; як Венера без сонця», а вона «... без обличчя свого милого як соловейко без троянди». Писала: «Доки читала Ваш лист, сльози текли від радості. Може від болю розлуки, а може від вдячності».

Пройде ще 8 років, а Роксолянині листи будуть такими ж покірливими, тужливими: «Мій великий володарю, припадаю лицем до землі і цілую порошок від ваших ніг, притулку щастя. О сонце моєї снаги й добро мого щастя, мій повелителю, коли питаєте про вашу прислужницю, що їй через ваш від'їзд печінка звуглилася, як дерево, груди стали руїною, очі — як висохлі джерела; коли питаєте про сироту — утопленицю в морі туги, яка не розрізняє дня від ночі, котра страждає від любови до вас, яка збожеволіла дужче за Фергада і Меджуна, відколи розлучена з своїм володарем, — то тепер зідхаю, немов соловей, рידаю безперервно, і після вашого від'їзду перебуваю в такому стані, якого, не дай, Боже, навіть вашим невірницьким рабам».

В одному з листів до султана Роксоляна показала своє щире жіноче почуття — ревності. Це було в 1526 році, коли султан воював в Угорщині. Звідти він слав подарунки своїй Хассекі, але не забув і одаліску Гульфем, надіславши їй пляшечку пахощів і гроші. Це трапило до Роксоляниних рук і вона писала Сулейманові I: «Впав мені морок на очі — відразу схопила й розбила ту

вашу пляшечку. Не знаю, що й говорила при цьому». Далі, за словами Роксоляни, вона впала в сон і їй снилося, як хтось її принижував, бив, нищив. І тут же докір султанові за той подарунок для Гульфем: »Ви мене всюди оганьбили і нищили! Дасть Бог, поговоримо про це, як будемо разом«. Роксолянині листи свідчать про досконале володіння турецькою мовою й про обізнаність зі східною літературою, вони відповідають вимогам тодішнього епістолярного етикету. Все це Роксоляна, зрозуміло, дістала в султанському дворі. Турецькою мовою спочатку не володіла так добре, то, напевно, диктувала комусь свої листи, а згодом писала сама. З рідного Рогатина юна Роксоляна принесла щонайбільше вміння писати й читати по-староукраїнському і, мабуть, — розмовляти польською мовою. До речі, з самого початку, навіть не знавши ще турецької мови, Роксоляна могла сяк-так порозумітися з султаном, адже крім інших мов, він знав також і сербську. Щодо Роксоляниних листів, то й вони повністю підвладні приписам тодішньої символіки й пишномовности, однак і поза всякими умовностями й викрутасами в них залишається багато почуттів — від обожнювання до освідчень в коханні. Чи щирі ці почуття? Тут належало б врахувати таке. Сулейман I — це перший і останній мужчина, якого пізнала Роксоляна. Про якийсь побічний, як то практикувалося в Європі, в султанському гаремі не могло бути й мови. В гаремі, в султановій родині, в його ближчому й дальшому оточенні вискочку Роксолян у неї не любили. Завоювати султанове серце було вершиною мрій кожної гаремної одаліски, а їй це вдалося відразу і то так, що султан закохався в неї безтямно. Роксоляна стала матір'ю — потрібно було дбати і про майбутнє дітей, особливо синів, адже якщо до влади прийшов би найстарший принц Мустафа, то на Роксолян у її дітей чигала б неминуча смерть. Крім самого султана, Роксоляна фактично не могла розраховувати ні на кого. То як же вона могла не линути до нього і тілом і душею? А що діялося в потаємних закамарках її жіночої душі — сказати годі. Роксоляна, адже, не могла бути без Сулеймана I, але ж бо й він не міг бути без неї, бо за слухними словами Р. Самарджича, вона підбадьорувала його в чоловічій марноті, народжувала синів і допомагала стати великим володарем. За період 1520-1534 рр. в історії Османської імперії було чимало важливих подій: завоювання частини Сербії з Белградом; підкорення острова Родоса та інших островів Егейського й Іонійського морів; розгром Угорщини; повстання в Малій Азії; невдала облога Відня; мир з Австрією тощо. До перелічених подій Роксоляна прямого відношення не мала — все це було наслідком особистої політики Сулеймана I та його улюбленця, великого візира Ібрагіма-паші, хоч тут вона могла приховано стримувати султанові дії. Щоб згладити прикре від невдалої облоги Відня, султан наказав провести в 1530 р. величаве свято на честь обрізання своїх синів: найстаршого Мустафи (від Махідеван), Мехмеда і Селіма

(від Роксоляни). Підготовка до свята тривала півроку, а саме святкування — 18 днів, а наступного року Роксоляна народила останню дитину, сина Цихангіра.

Щодо Роксоляниних дітей в літературі є розбіжність. Наприклад, за П. Брагадіно, найстаршим Роксоляниним сином мав бути Селім, насправді — Мехмед. Як вважав Михайло Литвин, перший Сулейманів син був від Роксоляни, а фактично — від Махідеван. Лоніцерій назвав ще й сина Джангіса, який помер. Історик Н. Йорга не знав синів Абдулаха і Цихангіра, а Селіма вважав народженим у 1521 році (так і Наваджеро), тоді як він 1524 року народження. М. Савка звідкись взяв, що Роксоляна мала 3 синів і 2 дочки. В цій статті кількість дітей Роксоляни, їх черговість і роки народження наведено за працею Р. Самарджича. З дітей від Роксоляни султан найбільше любив найстаршого Мехмеда. Що стосується взагалі найстаршого Мустафи, то наближався час, коли вже потрібно було привчати його до державних справ. Султанські сини за життя батька одержували в управління якусь провінцію. Мустафі плянувалася почесна, найближча провінція Арухан. Однак поки він туди подався, сталася одна обставина: в 1534 р. померла валіде Хафса, з якою не міг не рахуватися султан і яка всіляко сприяла черкесці Махідеван. Ця смерть об'єктивно була на руку Роксоляні, вона розв'язувала руки й Сулейманові I у дальших діях щодо Махідеван. І ось всупереч традиції султан розпорядився, щоб разом з Мустафою з столиці виїхала й його мати. Це була явна висилка. Махідеван програла ще раз, остаточно. Це, звичайно, зроблено або на догоду, або на пряме прохання Роксоляни. Зразу ж, десь в 1534 р. Сулейман I одружився з Роксоляною по мусульманському закону. Отже особисто-інтимні відносини Роксоляни з султаном виглядають так: з 1520 по 1523 р. вона найулюбленіша одаліска; 1523-1534 рр. — фактична дружина; з 1534 — законна дружина. У зв'язку з цим не зовсім точно титулувати Роксолян дружиною, султаншою вже в 1520 р. як можна прочитати в різних публікаціях. Сулейман I — перший з турецьких султанів, що одружився з колишньою невольницею. Ситуація склалася явно на користь Роксоляни: вона — законна султанова дружина; не стало валіде Хафси; Махідеван була скинута з рахунку. Однак залишався сильний великий візир, султанів улюбленець і швагер Ібрагім-паша, чия дружина, султанова сестра Хатіджа недолюблювала Роксолян. Раптом і над могутнім султановим улюбленцем стали збиратися хмари, і бурю, можна догадатися, сіяла Роксоляна. Ібрагімові-паші вже можна було дещо закинути. Під час останньої, перської війни він в своїх фірманях титулював себе нечувано до того — «сераскер султан», в чому можна було запідозрити підрив султанського абсолютизму. З самим султаном він, за традицією своєї давньої з ним дружби, поведився запанібратськи, а поза очі зневажливо називав турком. Пішли чутки, що великий візир зневажливо ставиться до священ-

них книг, які йому дарували. Він нагромадив собі величезне багатство. В 1535 р. старанням Ібрагіма-паші був укладений вигідний для Франції договір. І ще: великий візир задалеко зайшов у своїх амурних відносинах з якоюсь жінкою Мусхиною, чим принизив гідність своєї законної дружини, султанової сестри і, отже й самого султана. Сам Ібрагім-паша перебував на перській війні, з якої повернувся на початку 1536 р., а 15 березня того ж року його знайшли в султанському палаці задушеним. Історик Гаммер бачив у цій справі інтригу Роксоляни³³. Напевно, так і було. Хотіла чи не хотіла того Роксоляна, але смертю Ібрагіма-паші вона вдарила по Європі, бо там його смерть справила гнітюче враження. Вбивши свого улюбленця, Сулейман I впав у депресію. В такій ситуації він ще більше піддався впливові своєї Хассеки. Навесні 1537 року султан подався походом на Італію. Його супроводжували сини від Роксоляни Мехмед і Селім. Роксоляна діяла далі. Восени 1539 р. четвертим візирем став Рустем-паша, родом з Боснії. Особливих розумових чи державних здібностей він не мав, був креатурою Роксоляни, ставши навіть її й Сулеймановим зятем. Десь в той час було влаштоване пишне свято на честь обрізання султанових синів Баязида й Цихангіра. В 1541 р. Рустем-паша став другим візирем. Роксоляна торувала шлях своєму зятеві до посади великого візира, більше того, — хотіла мати спільника для наступних дій проти все ж ще офіційного наступника трону, принца Мустафи. І ось в тому ж 1541 р. Сулейман I розпорядився перевести Мустафу в дальшу провінцію Амосію, а його місце в Сарухані зайняв найстарший улюблений Сулейманів і Роксолянин син Мехмед, який, однак, в 1543 р. помер. Батьки тяжко переносили цю втрату. На місце померлого в Сарухан пішов Селім. В 1544 р. Рустем-паша став великим візирем — Роксоляна прибирала до рук державні віжки, щоб згодом передати їх своєму синові. В 1547 р. Сулейман I вирушив у черговий похід на Персію, його в столиці заступав син Селім. Турецький хроніст Ібрагім Печевія відзначив, що цей похід для Роксоляни — »добрий привід, щоб зять Рустем показав свої військові здібності, а її найстарший син Селім — набув володарських навиків поки заступатиме батька в Стамбулі«³⁴. Султан повів військо на війну, а за ним летіли Роксолянині листи, в яких вона, як і до того, називала його своїми очима, своїм щастям і т. д.; запитувала як почували себе благословенні султанові голова й чоло тощо. В одному з листів просила, щоб султан не відвертав свого чесного зору від великого візира, зятя Рустема. Однак Роксоляну турбували не тільки й не стільки султанові ноги, на які він скаржився в листі. Вона мріяла будь-що позбутися принца Мустафи і розчистити шлях до трону своєму синові. В цьому напрямку діяла в спілці з зятем Рустемом, чиї люди неугавно шпигували за Мустафою. Сам принц був запальною

33) I. Hammer: *Histoire de l'empire Ottoman*, т. VI, Paris, стор. 2, 99.

34) Радован Самарджич: зазначена праця, стор. 659.

вдачі, він висловлював своє незадоволення становищем в султанському дворі. Мустафу дуже любили яничари, за подейкуванням яких, Сулеймана належало б скинути, а на його місце поставити Мустафу. Сам Мустафа налагодив добрі стосунки з підвладним йому населенням. Про висловлювання й деякі наміри Мустафи Роксоляна й Рустем-паша знали з доносів і перехоплених листів. Незадоволення незадоволенням, проте, здається, Мустафа й не думав скидати батька, та Роксоляна з Рустемом дивилися на справу інакше. Адже, як писав у 1553 р. Наваджеро, «всі наміри матері, що її так кохає великий володар, і наміри Рустема, який має таку велику владу, спрямовані лише до однієї мети: зробити, в разі смерті, наступником свого родича Селіма»³⁵. Тут потрібно зробити незначний відступ. Ю. Колісниченко і С. Плачинда в своїй книжці запевняють, ніби ще в травні 1540 р. Роксоляна за допомогою деяких турецьких вельмож організувала невдалу змову проти Сулеймана I, щоб посадити на трон свого сина Селіма. Мовляв, усіх учасників змови було страчено, а Роксолянну через незмірне кохання султан простив. Нічого подібного не було. Навпаки, Роксоляна добре знала: саме безтямно закоханий в неї Сулейман I це запорука того, щоб її син сів на султанський трон. Її інтриги були скеровані проти законного наступника Мустафи, який нібито затіював змову проти батька, адже Роксолянини пляни мали на меті зберегти султана. Їй і Рустемові таки вдалося зобразити Мустафу перед батьком-султаном як змовника. З таким переконанням Сулейман I десь влітку 1553 р. вирушив на чергову війну, взявши з собою синів Селіма, Баязида й Цихангіра. Султанів шлях пролягав через провінцію Мустафи, який зустрічав батька. 6-го жовтня 1553 р. Сулейман I розпорядився, щоб Мустафа зайшов до його шатра — там на нього чекав зашморг, (незабаром вбили і його малолітнього сина). Від Махідеврэн султан мав ще дітей, але вони помирали, отже від неї не залишилося нікого. Наприкінці того ж року помер наймолодший Роксолянин син Цихангір, який дуже любив вбитого Мустафу. Залишилися Селім і Баязид — комусь з них мав дістатися трон. За традицією, переважне право на нього мав старший Селім, гульвіса, пияк тощо. Тому Роксоляна подумала про молодшого Баязида. Таким чином, колишня попівна з Рогатина піднялася на нечувану висоту в державі, перед якою тремтіли в Європі і поза нею. Однак при всьому цьому Роксолянну в душі не любили, її ненавиділи і поза очі всіляко ганьбили, скрізь говорили про її підступність. Подібне ставлення знайшло відображення в творах турецьких хроністів: згаданий вже Алі-Челебі, І. Печевії, а також Салак-заде. Люди не могли збагнути, яким чином Роксоляна змогла так обплутати султана. Виникло підручне пояснення: вона чарувала. Про чари й заклинання, які мала б практикувати Роксоляна, писали як

35) «Relazion...» т. III — серія 3, т. 1, стор. 78, 79; про це і в «Busbequii epistolae», стор. 36, 38.

названі турецькі автори, так і тодішні європейці Бассано, Бусбек, Буассард та інші. Н. Моффанський писав про уславлену чарівницю-єврейку, яка нібито допомагала Роксолані причаровувати султана³⁶, називали жінок, що забезпечували Роксолану кісточками з гієнячої морди — для причаровування султана. Звичайно, названі та інші автори передавали мандрівні чутки. Однак цілком можливо, що в силу тогочасного розуміння Роксолана вірила в чари й вдавалася до них.

А зараз на черзі інше питання, яке не може не цікавити кожного свідомого українця: чи зробила Роксолана щось добре для своєї рідної України? Адже для цього вона мала можливість. Ю. Колісниченко і С. Плачинда, керуючись патріотично-виховними мотивами, дали на це запитання ствердну відповідь, мовляв, Роксолана відвертала від України татарсько-турецькі напади, а Османській імперії шкодила як могла, довівши її до занепаду. Щодо шкідництва їй занепаду, то це явні небелиці. Відвернення нападів на Україну — трохи інакша справа. Пригадується, як то офіційна критика вороже зустріла це твердження про Роксоланине заступництво за Україну, мовляв, не якась там Роксолана, а братня могутня російська держава була захистом для України від татар і турків. Тут справа відривається від фактів і переноситься в царину готових історіографічних концепцій. До речі, в час Роксолани, українські землі входили до складу Литви і Польщі, з якими Москва нерідко ворогувала. П. Загребельний не підтримав лінію Ю. Колісниченка і С. Плачинди і приписав Роксолані проросійську орієнтацію. Хоч прямих свідчень про ставлення Роксолани до України немає, однак давніший польський історик Ю. Немцевіч був переконаний, що саме завдяки Роксолані Туреччина добре ставилася до Польщі³⁷, до складу якої входила значна частина українських земель, в тому й Роксоланин Рогатин.

Я. Кісь на підставі аналізу турецько-польських відносин схиляється до такої ж думки. Вартує навести деякі факти, зібрані в його статті. Так от у 1525 р. Польща і Туреччина уклала мирний договір, в 1530 р. його повторено, а 1533 р. закріплено як вічний мир, що мав зобов'язувати султана до кінця його життя. Обмін посольствами й дружніми листами мали місце в 1525, 1530, 1533, 1538 роках. Однак справа не лише в турках. Найбільше дошкуляли Україні кримські татари — васали Туреччини. Вони нерідко діяли на власну руку, не дуже рахуючися з наказом Стамбула. За деякими відомостями, Сулейман I вгамовував кримців. Як відзначив тодішній польський хроніст М. Бельський, султан забороняв кримським татарам нападати на Польщу, отже й на Україну. З виступу С. Заборовського на сеймі 1538 р. ясно видно: татари добре справуються за наказом султана. Звичайно, татарські напади були, однак вони здійснювалися здебільшого без або і всу-

36) »Chroniconum Turcicorum...«, a Lonicepo, т. I, Франкфурт н. М., 1586, стор. 195.

37) Михайло Савка: зазначена стаття, стор. 94.

переч султановій волі. З другого боку, українські козаки також дошкуляли татарам і туркам, не зважаючи на волю литовського й польського урядів. Цитований лист Сулеймана I до польського короля також свідчить про добрі відносини між обома країнами, точніше — трьома, бо Польща й Литва мали спільного монарха. Звичайно, Сулейман I був зацікавлений в добрих стосунках з Польщею й Литвою і з інших мотивів: він вів загарбницьку політику в інших місцях, тому хотів забезпечити себе з боку названих держав. Все ж тут не можна виключати й особистого чинника. Адже султан свою улюблену дружину називав королевою сестрою, то мала ж та «сестра» якусь вагу у відносинах між Туреччиною й Кримом, з одного боку, і Польщею й Литвою — з другого. Відомі два листи Роксолани до короля Сігізмунда II Августа³⁸. Перший лист це тепле привітання з нагоди інтронізації цього короля 1548 р. Однак щось важливе було передано усно через Роксоланиного післанця, бо вона писала: «... ми і післали нашого слугу Гасанагу і просили Вас дуже, щоб і після того, як він з Божою допомогою прибуде, Ви повністю повірили всьому тому, що він викладе Вашій величності, тому що воно цілком походить від нас». У відповідь король написав листа і також передав щось через Гасанагу. Це мало б справити султанові радість, бо Роксолана писала до короля: «... це зробило йому таку велику радість, що не можу вимовити, і він сказав, що з старим королем ми були як два брати і, якщо подобається Всеблагому Богові, з цим королем ми будемо, як батько і син...» Мабуть, ішлося про щось в інтересах Польщі й Литви, зокрема — про приборкання Криму. В середині XVI стол. визнанням керівником безкомпромісової боротьби з кримцями став знаменитий князь Д. Вишневецький, Роксоланин земляк. В 1533 р. він несподівано прибув до Стамбулу. Точних відомостей про цю поїздку немає. Советський історик В. Голобуцький, виходячи з класової схеми, витлумачив цей епізод так, ніби Вишневецький мав на меті будь-що придушити запорізьких козаків і шукав для цього підтримки з боку кримського хана, турецького султана³⁹. П. Загребельний в своєму романі зобразив епізод в такому ж дусі, в той час як Вишневецький, вірогідно, міг мати на думці зовсім інше: заручитися підтримкою султана (й своєї землячки Роксолани) в справі приборкання свавільного Криму. Так зокрема думали П. Куліш і М. Грушевський⁴⁰. За наявними відомостями, в Стамбулі Вишневецького добре прийняли і обдарували⁴¹. За цим не могла не стояти й Роксолана. Якраз після повернення з Туреччини Вишневецький інтенсифікував боротьбу з татарами. Сукупність наведеного вище дає підставу постулювати

38) Listy Roxolany. Sz Askenazy — «Kwartalnik Historyczny», 1896, стор. 112-114.

39) В. А. Голобуцкий: Запорожское казачество, К., 1957, стор. 12; його ж «Гомін, гомін по діброві», К., 1963, стор. 31.

40) П. Куліш: Байда князь Вишневецький. Драма (1553-1564), СПб, 1884; М. Грушевський: Байда-Вишневецький в поемі і історії. Записки УНТ в Києві, кн. 3, 1905, стор. 123.

41) Книга посольская. Метрика Великого Княжества Литовского, док. № 88, стор. 139.

певне заступництво Роксоляни за Україною, хоч не засвідчила про це так як, скажімо, попівна Маруся Богуславка. Після цього екскурсу — далша хронологічна розповідь.

Вбивши свого найстаршого сина Мустафу, султан одночасно скинув з посади великого візира Рустема-пашу, чим спантеличив військо, бо всі знали, що Рустем-паша інтригував проти Мустафи. Тепер для Роксоляни було абсолютно ясно, що султанський трон після Сулеймана I займе хтось з її синів. В Європі ходили чутки, що до смерті принца Мустафи причетна його мачуха Роксоляна. Ці чутки, як показано вище, мали під собою відповідний ґрунт. А тут ще й в 1555 р. розгорілися інші чутки, мовляв, вбито не Мустафу, а іншу особу, сам же Мустафа живий. Це дуже гнітило султана і ятрило його сумління. Появився самозванець «Мустафа». Молодший Сулейманів і Роксолянин син Баязид був якось причетний до зазначеного самозванства. Якби не мати, то йому, напевно, довелося б прикро. Старший син Селім дедалі більше в'язнув у безділлі й гаремі. Сам Сулейман I, повернувшись в 1555 р. з переможної війни проти Персії, після того понад 10 років не ходив на війну, хоч в цей час Туреччина вела війни. Султан старів, а Роксоляна, здається, хворіла. Потрібно було ще раз подбати про трон для сина. В 1555 р. не без сприяння Роксоляни великий візир Ахмед-паша втратив і посаду і голову, а на його місце знов став зять Рустем-паша, який, звичайно, тягнув би за тещею та її сином. Цього разу йшлося про Баязида, бо на старшого Селіма не було великої надії. В зазначений час в Стамбулі й імперії велося широке культове, культурне та інше будівництво, в чому брала участь і Роксоляна. В 1556 р. головний будівничий Коджа Мімар Сінан завершив знамениту мечеть Сулейманів. Роксоляна також збудувала мечеть, притулок для бідних, лікарню. Символічно, що ці будівлі вона розпорядилася спорудити в Стамбулі на місці колишнього невірницького базару, де колись, мабуть, продали до гарему й юну українку з Рогатина. За повідомленням Н. Моффанського, ходили чутки, ніби широким добродійним будівництвом Роксоляна хотіла заздалегідь забезпечити собі місце на небі і спокійно підбурити султана на вбивство принца Мустафи. На честь своєї улюбленої дружини Сулейман I спорудив багато будівель в різних кінцях своєї імперії. Будували нові мечеті, або перетворювали на них християнські храми. Не вистачало грошей, то за наказом султана на християнських прочан, які відвідували святині в Єрусалимі, наклали спеціальний податок. Тут не обійшлося й без Роксоляни, яка була якщо й не фанатичною, то ревною мусулманкою. Не потрібно втішати себе думкою, ніби Роксоляна потайки була християнкою. Адже з домашнім християнством розлучилася десь у 16-річному віці, а решту зробили служники ісламу. Сулейман I також був ревний мусулманин і в цьому Роксоляна імпонувала йому. Цій

знаменитій жінці так і не довелося побачити на троні котрогось з своїх синів: в середині квітня 1558 р. вона померла (Ю. Колісниченко і С. Плачинда, а також УРЕ і РЕІУ запевняють, ніби це сталося в 1561 р.). До речі, А. Барбаріго в цитованому вже донесенні з 1558 р. згадує Роксоляну вже в минулому часі. Сулейман I на честь померлої роздав бідним людям багато грошей. Похована вона в гробниці, яка досі зберігається в Стамбулі. Є в цій столиці квартал, який і зараз на честь Роксоляни називається Хассекі, а в ньому мечеть, притулок для бідних і лікарня, які свого часу збудувала Роксоляна. Вартує в порядку епілогу додати і таке. На другий рік після смерті Роксоляни між її синами Селімом і Баязидом розпочалася явна боротьба. Старий Сулейман не міг вгамувати їх чи, можливо, й підтримував Селіма. На боці цього старшого, але нікчемного сина стояла група вельмож — Селім переміг, а Баязид змушений був тікати до Персії. В 1561 р. на вимогу Стамбулу перси видали Баязида. В тому ж році припинилося урядування великого візира Рустеми-паші. З волі старшого брата і батька-султана принц Баязид і п'ять його синів були страчені. Отже — Великий, Пишний, Законодавець, а не зупинився перед убивством своїх синів та внуків. Та й Сулейманів батько, Селім I Явуз (Грізний) повідправляв на той світ значно більше: батька, братів, племінників, багатьох урядовців⁴². Така була практика в турецькому султанському дворі. На її тлі Роксолянині задуми й дії щодо великого візира Ібрагіма-паші, принца Мустафи та ін. не такі вже різючі. Так, що жінку, не зважаючи на її величезну силу, славу, велич, не любили, ненавиділи: в придвірних колах, яничари, простий люд. А ненавиділи, неславили, здається, не стільки за вчинки самі по собі, а за те, що вона — жінка, колишня невіільниця з України зуміла так обплутати серце й розум султана. Оскільки турецька історія до того не знала подібного прецеденту, то, отже, Роксоляна «відьма, чарівниця» — звідси й пересуди, підозріння, ненависть. Сулейман I пережив свою Хуррем-султаншу на 8 років і помер в 1566 р. Він похований в окремій величавій усипальниці поруч з нею. Султаном став Селім (II), до якого пристав епітет Мест — П'яний. Цим сказано майже все. Хуррем, Хассекі, Росса, Роксоляна — назви однієї й тієї ж жінки, яку колись-колись в українському Рогатині при хрещенні назвали якимось інакше, можливо, й Настею (Анастасією). Химерна доля накинула на шию цієї юної українки татарський аркан і, зв'язавши руки сирівцем, повела її чи то в ликовісну Кафу чи на стамбульський Аврет-пазар (невільницький ринок). Далі — гарем і нечувані, незбагненні метаморфози, про що говорилося вище. Роксоляна єдина султанша в історії Туреччини. Вона уособлює своєрідний, унікальний епізод українсько-турецьких стосунків XVI стол.

42) А. Ю. Кримський: Твори в п'яти томах, т. IV, стор. 345-348.

Надія СВИТЛИЧНА
зп угг

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ РОДИНИ ПОЛІТВ'ЯЗНЯ Й. ТЕРЕЛІ (Самвидавне повідомлення)

У грудні 1982 року «Матеріали самиздата» опублікували самвидавне повідомлення про «бесіди» КГБ з колишнім політв'язнем *Йосипом Терелею* та його дружиною і про обшук у їхньому помешканні в червні 1982 року.

Нагадуємо, що *Й. Тереля* перебував в ув'язненнях (у тюрмах, таборах і психотюрмах), починаючи від 1962 року. Тричі його судили за кримінальними статтями, багато разів він робив спроби втечі з ув'язнення (бували навіть вдалі). В 1969 р. проти *Й. Терелі* в таборі порушили політичну справу, в 1972 р. визнали неосудним, відтоді він перебував у різних божевільнях (у Сичовці, в Дніпропетровську тощо) з невеликими перервами. *Йосип Тереля* — автор самвидавних творів — віршів протестів, зокрема звернень на захист Української Католицької Церкви.

Недавно українська преса повідомляла про вбивство *Йосипового* брата *Бориса*. Їхній батько помер кілька років тому під час примусового лікування *Йосипа Терелі* в Дніпропетровській спецпсихлікарні. На захист *Й. Терелі* багато разів виступала його дружина *Олена Тимофіївна* звертаючись до Робочої комісії для розслідування використання психіатрії з політичною метою в Советському Союзі та до різних советських і міжнародних організацій.

Про умови тиску, в якому постійно перебуває родина *Терелів*, розповідає анонімне повідомлення, яке ми пропонуємо вам у перекладі з російської мови.

*

На квартиру *Йосипа Михайловича Терелі*, мешканця с. Довге Іршавського р-ну Закарпатської обл., колишнього в'язня Дніпропетровської ОПЛ, 18. 6. 1982 р. з'явилися підполковник обласного КГБ м. Ужгороду *Михайло Михайлович Дзямко*, «куратор» підпільної Української Католицької Церкви (далі — УКЦ — утор.), а також начальник районного КГБ м. Іршава майор *Йосип Андрійович Вичай*.

Під час «бесіди» з *Й. Терелею* та його дружиною *Оленою Терелею* *Олені Тимофіївні* запропонували написати заяву про відмову від посилок, які вона дістає від друзів із Заходу, на що *Олена Тереля* відповіла, що на зарплату сільського лікаря вона прожити не може, а допомогу від друзів сприймає як належне й на цю тему не бажає розмовляти. Тоді підполковник *Дзямко* почав погрожувати, що її чоловіка, *Й. М. Тереля*, заарештують. На запитання *Терелиної* дружини, за що його арештують, майор *Вичай* заявив, що *Тереля* — симулянт і місце йому — в таборі особливого режиму. Дружина відповіла, що її чоловіка визнали невідповідальним советські лікарі, щоправда тюремні в погонах, тому нічого дивного, що КГБ так дбає про хворих в ССРС. Під-

полковник Дзямко почав кричати й погрожувати, заявивши, зокрема, що «КГБ працює в білих рукавичках» і «...оскільки ми знаємо, що він (Тереля — упор.) тюрми не боїться, то ми його »трахнемо« де-небудь, і кінців ніхто не знайде. На Заході трохи погаласують і замовкнуть, а в вас, дорога Олено Тимофіївно, не буде чоловіка. Хай сидить вдома і нікуди не рипається, а якщо захоче куди поїхати, хай повідомить нам. Ми повинні його охороняти, а то, якщо його поб'ють хулігани, на Заході подумають, що це справа рук КГБ».

Дзямко попередив, щоб Тереля до 1 липня нікуди не виїздив, а якщо порушить заборону, то його негайно заарештують, і додав, що дуже шкода, що Тереля не в Пермських таборах, де йому й місце, та що Тереля — симулянт і провокатор.

Під час наступних візитів працівники КГБ натякали Терелі, що КГБ було б не проти його виїзду за кордон і його випустять на будь-який виклик з Ізраїлю.

Через два дні на квартиру Терелі приїздив начальник КГБ м. Іршава Й. А. Вичай і капітан Михайло Миколайович Дубанич. Вичай почав перепрошувати за »бесіду« 18. 6. 1982 р., говорячи, що шеф (тобто підполковник Дзямко) був трохи під хмельком і що все буде в порядку, Терелі ніхто не збирається арештовувати — «...живіть спокійно, працюйте, тільки прохання не ходити відкрито до місцевої Римсько-Католицької церкви, бо ж на вас люди дивляться, а дружина ваша працює лікарем...». Вичай дав свій номер телефону і знову попередив, щоб Й. Тереля нікуди не виїздив до 1 липня.

23. 6. 1982 р. в помешканні подружжя Терелів за постановою прокуратури м. Мукачєво зробили обшук. Приводом для цього було те, що буцімто в Тереліній хаті може бути зброя, яку міг залишити брат Терелі *Борис, убитий 10 червня* в перестрілці з працівниками міліції й КГБ в селищі Поляна Свалявського р-ну. Увійшовши до хати Терелі, працівники прокуратури й КГБ почали переглядати листи, фотографії, папери. Дружина Терелі заявила протест і зазначила, що коли вони прийшли шукати зброю, то хай її й шукають, на що учасники обшуку заявили, що вони шукають антирадянську літературу.

Обшук тривав 5 годин. Терелі погрожували арештом та що »відправлять до білих ведмедів«.

Від 16 серпня 1982 р. Тереля знову без роботи через тимчасове закриття цеху сувенірів, де він був у штаті.

Адреса Йосипа Михайловича Терелі (нар. 27. 10. 1943 р.): 295212, УССР, Закарпатська обл., Іршавський р-н, сел. Довге, вул. 1 травня, 9. Його дружина — Олена Тимофіївна Тереля (нар. 10. 7. 1942 р.), і дочка — Мар'яна Йосипівна Тереля (нар. 30. 12. 1977 р.).

В ЗАСЛАННІ ЗААРЕШТОВАНО ЗОРЯНА ПОПАДЮКА

Починаючи свою розповідь-спогад про українського політв'язня Зоряна Попадюка, його співтабірник, єврейський літератор Михайло

Хейфец писав: «Я чесно попереджаю читача про недоліки того, що він прочитає нижче. Об'єктивного аналізу, об'єктивного портрета не буде — це понад силу авторові. Зорян згадується йому ніби якийсь природне диво, поєднане з так само природною і тому легкою талановитістю й відвагою. Тільки таким я його запам'ятав — тільки таким і можу описати». Це не виняткова оцінка молодого українського правозахисника Зоряна Попадюка. Так само захоплено згадують його буквально всі ув'язнені раніше дисиденти, які мали змогу висловитись про своїх спів'язнів.

Михайло Хейфец детально описує Зоряна в різних ситуаціях табір-ного життя, а називає відповідний розділ книги спогадів, що має вийти друком у видавництві «Сучасність», — «Зорян Попадюк — дисидент без страху і докору». Останній епізод, про який розповідає Хейфец, стосується табірної засуди юного українського патріота до трьох років Володимирської критої тюрми. Після цього він лише переповідає повідомлення про Зоряна, які доходили на Захід.

Прибувши на заслання в Якутію, в червні 1980 року З. Попадюк захворів на запалення легенів, але невдовзі діагнозу змінили на туберкульозу. На початку жовтня його успішно оперували: вирізали два сегменти з правої легені. Почувався він чудово, профілактичне лікування, розраховане на кілька місяців, його не турбувало. Але в 1981 р. почали надходити тривожні чутки про його стан. Слід додати також, що в З. Попадюка давня (чи не вроджена?) серйозна вада серця.

Як повідомляв бюлетень «Вести из СССР» (ред. К. Любарський), стан здоров'я Попадюка видався настільки загрозливим для властей, що вони пішли на винятковий захід — змінили йому місце заслання. З Якутії його перевезли до Казахстану.

Водночас із вістками про хворобу Зоряна Попадюка надходили повідомлення про його матір Любомиру Іванівну, яка, втративши сина-одинака на 12 років неволі, в 1973 році втратила також право на фахову працю. Перед цим вона довгі роки викладала німецьку мову в Львівському університеті. Постійний тиск і шантаж з боку влади і тривога за єдиного, дуже хворого сина-в'язня остаточно підірвали здоров'я Любомири Іванівни. За останніх три роки вона тричі була в критичному стані через динамічне порушення мозкового кровообігу. Паралізована, вона жила надією на відпустку, а потім звільнення Зоряна.

З. Попадюк народився 21. 4. 1953 року в Самборі. Батька в родині не було, виховувала його в Самборі бабуся. Ніжно люблячи бабусю, він так само був близький до матері і вважав її найпершим другом. 19-річним юнаком Зорян стає студентом філологічного факультету Львівського університету. Разом з ровесниками-однодумцями він розповсюджує листівки: одну — з протестом проти заборони вшановувати Шевченка, другу — проти окупації Чехо-Словаччини. Крім того, студентський гурток видав самвидавний журнал «Прогрес». За це Зоряна Попадюка заарештували в 20 років (29. 3. 1973 р.), разом з товаришем

Яромиром Микитком, та засудили до 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання.

Згадувані вище спогади про З. Попадюка М. Хейфец кінчає словами: »І все-таки він ще дуже молодий, і в його молодості — наша надія на зустріч«. Певна річ, молодість — добра запорука для надії. Але напрошується мимоволі аналогія: *Юрій Шухевич* був ще молодший і здоровіший від Зоряна Попадюка, починаючи свою хресну дорогу, якою йде вже понад 30 років і кінця якій не видно.

Щойно надійшла з України приголомшлива вістка: *Зоряна Попадюка* в заслання заарештовано.

Адреса його матері: 290007, м. Львів-7, вул. Галана, 6, кв. 6а.

Адреса бабусі Копистинської Софії Михайлівни (попередні повідомлення в пресі про її смерть були помилкові): м. Самбір Львівської обл., вул. Рівна, 12, кв. 1.

О. ОЛЕСЬ

МОЯ УКРАЇНО ПРЕКРАСНА!

Для всіх ти мертва і смішна,
Для всіх ти бідна і нещасна,
Моя Україно прекрасна,
Пісень і волі сторона.

Поглянь: народ твій — раб із рабів,
Чужими й рідними забутий,
Гние віки в недолі лютій
І віру в долю загубив.

О, дух України орел!
Дух вільний, смілий і високий,
Злети, зтурбуй цей мертвий спокій
І вплий життя з своїх джерел.

Мовчиш? Заснув? Ганебно спи...
Ні, певно ти поліг в курганах,
Бо ти не зміг би бути в кайданах,
Як невольники — раби...

Ти, дужий в вільности своїй,
Розніс би хмари і тумани,
Розбив би всіх неволь кайдани,
Розбив би... чуєш, краю мій?!

ДО 2000-річчя ПОСТАННЯ КИЄВА ТА
1600-річчя УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Леонід ПОЛТАВА

К И Ї В

МАЛА АНТОЛОГІЯ

(Продовження, 8)

Марія Я. КОСОВИЧЕВА

МРІЯ

Львів знаю я! — Люблю я Львів! —
А все ж про Київ мрію!
Про чар Дніпрових берегів,
Про храм — святу Софію!

У Львові Юр всіх стереже —
У Києві: Софія!
Я знаю Юр! — Софію ще
Узріти — в мене мрія!

Почути дзвін веселих свят,
Як прийде щасна зміна:
Впаде загарбник-ворог-кат...
Устане Україна!

Зустріне великодній спів
Свята Софія в славі!
Засяє Київ наш і Львів
В одній своїй Державі!

Петро КІЗКО

НАД МОГИЛОЮ ПРОВІДНИКА

Дерева в снігу, наче свічі,
Сніжинки — мов слюзи мої.
Та хрест твій, Провіднику, кличе
Наслідувать кроки твої:

В годину найбільшого болю
Усмішкою сльози пекти
І далі за волю і долю
Залізно-суворими йти.
Твоїми слідами... Слідами,
Яких не стирає і смерть,
Живими ділами й чинами,
Життям твоїм сповнені вщерть, —
Ми йтимем у хугу, завію,
У сонці мечів, прапорів,
Аж поки не визволим Київ
І кров'ю освячений Львів!
Дерева в снігу, наче свічі,
Сніжинки — мов сльози мої.
Та хрест твій, Провіднику, кличе
Наслідувати кроки твої.

12. 1. 1960.

Петро КІЗКО (1913-1976) — поет, журналіст із Слобожанщини, в часі Другої світової війни співпрацював з Револьюційною ОУН, по війні в Німеччині, де вийшли прозові твори, Поезії в періодичних націоналістичних виданнях. Помер у Мюнхені. Член АДУК.

Ольга ЛУБСЬКА

ПІСНЯ ПРО МЕЧОНОСЦІВ

Грають, грають сурми, в недосурмлені походи
Мечоносців кличуть;
Лиховісна тиша — передгроззя подих
Піснею в обличчя.

Списи хиляться в поклоні Золотим Воротам
Святослава воїв.
Січ пожари креше. Бенкетує Гонта —
Серця не загоїв...

Сивий гетьман у скорботі: біль тяжкий — Полтава,
Біль степами ходить.
Край небес горить батуринська заграва, —
Ждуть полків з походу...

Сурми грають, сурми кличуть. Йдуть, ідуть колони...
На яву, не в мрії,
На Дніпрових горах дзвонить в усі дзвони
Град престольний — Київ.

(Із збірки «Колосся шелестить», Мюнхен, 1955 р.)

БЛАГОСЛОВЕННЯ

Як хочу я хоч раз зустрітися з тобою
На березі Дніпра до сонця сходу,
Коли з зірницею спадає в воду
Останній відсвіт нерушимого спокою.

На березі Дніпра в світанковім полоні
Ні ти, ні я не вимовим ні слова, —
Озветься першою пташина мова.
Кигикне чайка.

Заіржуть під бором коні.

Як під наміткою світання голубизна
Небес і хвиль поблідне,

ти відчуєш,
Що хтось землі цій світлий день віщує.
Ще мить, і степ в лице пахучим вітром бризне.

Збагнеш, як глянеш у задумі вздовж Подолу,
Що кожний день,

на щастя чи на горе,
Твою дідизну аж за Чорне море
Благословить Великий з княжого престолу.

(Із збірки «Колосся шелестить», Мюнхен, 1955 р.)

Ольга ЛУБСЬКА (1925-) — поетеса з Київщини, примусово вивезена німцями-гітлерівцями на важку працю в Німеччину, по війні в Німеччині, Бельгії. Живе в США. Збірка «Колосся шелестить» (1955), великий вибір нових поезій у журналі «Визвольний Шлях» у Лондоні, в 1979-80 рр. Член АДУК.

Леонід ПОЛТАВА

ПЕРЕМОГА

Євгеніві Маланюкові — від учня

Загрузали чужинні гармати
У наш прастарий чернозем.
І ридали полум'ям хати,
І кричали: — Ми оживем!

Так багато було батіїв,
Крови й мотузів на гіллі,

Але з гір не зійшов наш Київ,
І Дніпро не пропав із землі!

Бо коли ліз вогонь по стрісі,
І коли кулемет гарчав, —
Десь далеко селяк у лісі
Свіже дерево намічав,

Щоб усоте поставити хату,
Дим розвісити, мов хоругов,
Щоби землю, стократ розп'яту —
Воскресити землею знов!

Берлін, 1944.

(Із збірки «Українські балади», Париж, 1952 р.)

КНЯЖИЙ КИЇВ

Все ближче й ближче чути дзвони...

Аж розступилися ліси
І як мальована ікона,
Як сяйво Божої краси —
Явився Київ у блакиті,
Налитий сонячним теплом:
У небі райдужним крилом
Хрести, із золота відлиті,
Жахтять. У осяйнім вогні —
Стоять торжественно-ясні,
Обковані гарячим злотом
Могутні Золоті Ворота —
Надхненний твір сердець і рук.
А далі — сплетилами лук
Аж на три моря сяють храми,
Оправлені у пишний крин!
Білобляшаними дахами
Блищать доми. Десятки стін —
Фарбовані в рожевий колір,
Неначе пелюстки магнолій,
Просвічені промінням зір!..

Спинивсь гінець.

Невже це зір

Не зраджує?!

О, ні, не змора —

Це України стільний город,
Не осквернений Перуном,
Жахтить і сяє над Дніпром,

Блищить короною живою! —
І вже гінець наш за стіною,
Що Святополка захища
Від зловорожого меча...

*(Уривок із поеми «Василько, князь
Теребовельський», 1967 р., Америка.)*

30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

У землю, втомлену від мук,
Що знала вєсни лиш у січні,
Хрестами почорнілих рук
Ми уп'ялись навіки-вічні.

Гримить Батиева гора:
»Ніхто не вмер! Ніхто не вимер!
Вже Ольга сходить до Дніпра,
Хреста підносить Володимир!...«

Йде Київ у Червневий день...
Летять зі Львова блискавиці...
Блакиттю й золотом гряде
Поміж столиць моя Столиця!

Мазепа булаву простяг...
І Київ зводиться з руїни,
Як наша слава, герб і стяг,
Як вічний подвиг України.

В горнилі волі — гине зло,
І ми, у дні боїв і слави, —
Вквітчаєм Києва чоло
Вінком безсмертної Держави!

9 березня 1981 р., Нью-Йорк.

Леонід ПОЛТАВА (1921-) — поет, драматург, лібретист, в тому для дітей, журналіст із Полтавщини, по Другій світовій війні — в Західній Європі, тепер у Америці. Багато збірок, від «За мурами Берліну» (твори «Остарбайтера», 1946 р.) до «Смак сонця (1981 р.). Літературні консультації у Максима Рильського в Києві. Співробітник Похідної Групи ОУНр на Сумщині й Полтавщині під час Другої світової війни. Член ГУ АДУК.

(Далі буде)

НАУКА І ДОСЛІДИ

Богдан СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

СЛОВО ШЕВЧЕНКА НА СТОРОЖІ НАЦІЇ

»Воскресну нині, ради їх,
 Людей закованих моїх,
 Убогих, нищих... Возвеличу
 Малих отих рабів німих!
 Я на сторожі коло їх
 Поставлю слово...«
 (Подражаніє, псал. XI)

Шевченка називаємо Пророком, його називаємо Батьком, називали його Кобзарем. Але він не простий Пророк, не звичайний Батько, але і не тільки Кобзар. Ми пошану віддаємо йому кожного року, але його слово є з нами у кожную хвилину і буде з нами на віки вічні, бо у його Слові є ми, є наше минуле, наше сучасне і наше майбутнє.

Коли б ми забули його Слово, ми знову запали б у летаргічний сон, із якого він розбудив нашу націю до життя. Чорна ніч закрила б не лише наше минуле, але й наше майбутнє. Шевченків Кобзар, як Євангеліє — Слово Христа для християн — є нашим законом. Він допов-

нив Слово Боже своїм Словом і ми багатші від усіх народів, що прийняли Христа, а не мають свого Шевченка.

Шевченко озброїв свою націю невидимою зброєю свого Слова. Він був свідомий своєї місії. До неї він готовився, як Христос — Спаситель людства, готовий віддати своє фізичне життя, щоб його Слово жило вічно. Але смерть фізична, як і в Христа, не закінчить його місії. Він виразно каже: Воскресну нині, ради їх, людей закованих моїх...

Отже Шевченко, як і Христос, воскрес! Воскрес у своєму Слові. Вже ця аналогія показує свідомість ролі Шевченка, яку він бачив у своєму Слові:

»Пошли,
Пошли мені святее слово,
Святої правди голос нівий,
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!«
(»Неофіти«)

І він знову звертається до Бога:

»Ридаю,
Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій сили,
Щоб вогненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось
Щоб людям серце розтопило . . .
І на Україні святилось
Те слово — Божее кадило,
Кадило істини! Амінь«.
(»Неофіти«)

Чого просить Шевченко в Бога? Він просить, щоб його Слово було оживлене та просвічене святим розумом і щоб воно вогненно заговорило і щоб розтопило серця і святилося на Україні. Як бачимо, це не є слова тільки Шевченка-поета. Шевченко більший для нас, як усі найбільші поети світу. Він наш Законодавець. Він наш Лікар, що очищує нас із усіх хворіб та слабостей нашого духа, він наш Учитель, що вказує шлях святої правди, він Пророк, що заступається перед Богом за своїх людей, отже він є Батьком народу. Він, поруч заповідей Божих, ставить нам заповіді національні, яких ми маємо берегти. Йдучи за ними, ми переможемо найлютішого ворога і тоді:

»Встане Україна
І розві тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!«
(»Суботів«)

Коли ж ми не будемо сповняти заповітів Шевченка, коли хилитимуться раби, Шевченко пророчить: Пропадеш, згинеш Україно!

У творі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє» є подана найвища мудрість, слово святого розуму, яким Шевченко визначив поняття нації; поняття, якого не знайшли і не визначили найкращі чужі і українські вчені. На Шевченка зійшов Святий Дух і освітив його розум, бо ми тепер знаємо, що нація це не тільки покоління жи-

вого народу, це не його якась одна кляса. Нація — це кровний зв'язок мертвих, живих і ненароджених, і не тільки тих, що в Україні, але й тих, що не в Україні суцї. Ідеали мертвих, які боролись за свою правду і силу і волю, зобов'язують живих і мають бути передані ненародженим. «Нема на світі України, немає другого Дніпра». Є лише одна Україна, є лише один Дніпро, вони є єдиними і незаступимими для усіх українців, де б вони не жили.

Інше поняття нації, як у Шевченка, буде її смертю. Для нього Україна всюди виступає як Мати. А нарід і його покоління у всіх творах — її діти. Ті діти для себе — брати і сестри. Разом нація — це сім'я. Тих, що ведуть націю, зброєю чи словом, він називає батьком. «Гайдамаки» величають і Гонту і Залізняка — батьком. Для них вони діти:

»Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлоп'ята . . .
Молітесь діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть, —

— Отак, отак! Добре діти,
Мордуйте скажених!
Добре хлопці! — на базарі
Залізник гукає . . .
Гуляй, сину! Нуте діти!

Роля батька припадає не лише отаманам, військовим провідникам. Цю функцію приписує Шевченко і духовим провідникам народу у «На вічну пам'ять Котляревському»:

»Будеш батьку панувати,
Поки живуть люди!«

Або звернення «До Основ'яненка» аж у кількох варіантах:

»Чи так, батьку-отамане?
Чи правду співаю? . . .«

або:

»Отаке то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже! . . .«

або:

»Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу . . .«

Гоголя Шевченко батьком вже не називає, бо він не веде народу, але Гоголь залишається братом:

»Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже . . .
Нехай, брате. — А ми будем
Сміятись та плакати«.

(«Н. В. Гоголю»)

Зате бандуриста, сліпого каліку, що співає про славу предків і нею кормить живих, щоб передати її ненародженим, Шевченко величає батьком:

»Добре еси, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш! . . .«
(«Перебендя»)

Ми навели лиш кілька прикладів Шевченкового розуміння нації, як роду, пов'язання кровного. Він відкидає клясовий поділ нації, або механічний поділ, чи клясову солідарність з іншими націями. Для нього — москалі чужі люди.

»Кохайтеся чорнобриві,
Та не з москалями.«
(«Катерина»)

Їм протиставить Шевченко свою націю:

»Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!«
(«До мертвих і живих . . .»)

Коли ж цей закон Шевченка, оцінку нації відкинемо, коли ж підемо за наукою з чужого поля і розслоїмо націю, її родову солідарність, прийнемо клясову солідарність, тоді ми станемо на службу матеріялістичного світогляду, особистої наживи, вислужництв аворогові. Тоді мати-Україна буде ридати, буде плакати, бо:

»Гірше ляха свої діти
Її розпинають;
Замість пива — праведную
Кров із ребер точуть —
Просвітити, кажуть, хочуть
Материнські очі« . . .
(«До мертвих і живих . . .»)

До тих Шевченко висловлює свою погорду і він каже тим, що ломлять національну солідарність, почуття свого роду, тим, що годовані чужою правдою:

»А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати!
Поспішайте ж, недолюдки,
Матір катувати!«
(«Розрита могила»)

Найбільше нещастя України в тому, що живі затратили пам'ять про славу мертвих, що поклонились чужим богам, що не шукають у могилах предків відповіді:

»За що боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з ордами?
За що скородили списками
Татарські ребра? . . .«

(«Чигирин»)

Шевченко не може простити своїм братам живим, а навіть мертвим за довірливість ворогам. Його соромом пече Переяславська угода, від якої почалось нове лихо, друга сила, ще лютіша.

»Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала —
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!«

(«Розрита могила»)

Серце болить Шевченка, коли він говорить із сучасниками. Він розради шукає в минулому, в силі, в хоробрості і славі предків. Тільки там є відповідь, що робити сьогодні:

»Боже! Нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні криваві
Тії літа, як рукою
Твердою Твоею
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи вб́рожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люди і в покої,
В добрі одпочили,
Слав'я Гбспода. А нині
Покрив-еси знову
Срамотою свої люди, —
І вороги нб́ві
Розкрадають, як овець, нас
І женуть . . . Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам прокля́тим« . . .

(«Псалми Давидові, XLIII»)

Шевченко не має оправдання і для Мазепи. Довголітній послух Москві зломив єдність народу в останнім рішенні Мазепи під Полтавою. Відлуння тієї події звучить в одній з останніх його поезій:

»Як би то, думаю, як би
Не похилилися раби,
То не стояло б над Невою
Оцих осквернених палат,
Була б сестра і був би брат;
А то . . . нема тепер нічого, —
Ні Бога навіть, ні пів-Бога».
(«Якось-то йду я уночі»)

Вороже панування знищило не лише національний лад нації-сім'ї, родини; нації — спертої на системі роду: матері, батька, сестри і брата. Все знищене! Лишився закріпачений нарід і незрячі брати. А ті, ніби зрячі, освічені чужою мудрістю:

»П'явки, п'явки! . .
Чорнилом політі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях
Замучені. Плач Вкраїно,
Бездітна вдовице!«
(«Сон»)

До них відноситься це не лише у минулому, не лише до сучасників Шевченка, але ж і до наших сучасників, що служать ворогові, служать кожному чужинцеві, при кожній новій окупації, при кожній формі його режиму:

»Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу! Розпинать,
А не любить ви вчилися брата!
О, роде суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш?«

(«Юродивий»)

На тлі цих контрастів, затрати моралі, принципів волі і боротьби, ласої на ласку окупантів, провідної верстви в Україні, і Шевченка-революціонера, законодавця моралі національного визволення; своєї хати, а в ній своєї правди і сили і волі, поет дає виразний образ себе, як провідника-батька народу:

»А між вами
Найшовсь таки якийсь проява,
Якийсь дурний оригінал,
Що в морду затопив капрала,
Та ще й у церкві, і пропало,
Як на собаці.
(Тоді, дурні, і вам було б
На його вийти з рогачами,

А ви злякались . . .)
Так-то, так!
Найшовсь таки один козак,
Із мільйона свинопасів,
Що царство все оголосив:
. . .
А ви, юродиві, тимчасом,
Поки нездужає капрал,
Ви огласили юродивим
Святого лицаря» . . .
(«Юродивий»)

І сьогодні, як колись Шевченка, єдиного козака із мільйонів свинопасів, найкращих, відважних лицарів, синів і доньок України, судить не тільки ворог, але й ренегати, запродані Москві, в Україні і не в Україні.

У Шевченка дуже виразно поставлена проблема яничарства. Воно — це грізна небезпека поневоленої нації. Образ Матері-України, що породила двох синів і обох назвала Іванами, показаний у *«Великому льоту»*, важливому творі, який має служити мірилом моралі та кари за злочини, свідомі і несвідомі, відносно своєї нації. Ось ворожі Україні голоси ворон:

Перша ворона:

»Сю ніч будуть в Україні
Родитись близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий буде (оце вже наш!)
Катам помагати, —
Він вже в череві кусає . . .
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добре поплюндрує,
Й брата не покине,
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут komponують:
На катів та на все добре
Кайдани готують! . .

Третя ворона:

Я золотом розтопленим
Заллю йому очі! . .

Перша ворона:

Ні, він, клятий недолюдок,
Золота не схоче!

Третя ворона:

Я царевими чинами
Скручу йому руки!..

Друга ворона:

А я зберу з всього світа
Всі зла і всі муки!

Перша ворона:

Ні, сестриці, не так треба:
Поки сліпі люди,
Треба його поховати!»

Геніяльний Шевченко показав усі методи, якими окупанти хочуть знищити Івана-Гонту, народжене дитя революції, як Ірод прагнув знищити Христа. Тільки Ірод мав один плян: Вбити Христа. Ворог України має ще інші способи вбити Івана-Гонту.

Перший засіб зламати Івана-Гонту — гроші, золотом його купити. Коли ж цей засіб буде безуспішним, наділити його почестями, високими посадами, а навіть владою у своїй системі. Коли ж і всі зла і всі муки — тюрми, заслання і тортури його не зломлять, тоді остання можливість затерти навіть вістку про нього в народі — його поховати. Поховати поки сліпі люди.

Пророчим оком Шевченко глянув у наші часи. Коли Москва застосувала усі методи на знищення національного спротиву, проти відданих борців за волю і державність України, ми знаємо, яку роль грає в цій дії не лише ворог, але й його союзник — Іван Яничар. Ми знаємо, як фальшують руками яничарів окупанти історію нашого народу, його правду, його світогляд, його культуру. Як ховають з очей сліпих людей Івана Гонту. Ми знаємо, які клевети кидає Москва на героїв визвольної боротьби і як допомагають їй недолюдки юродиві в Україні та не в Україні суцці.

Страшну кару визначив Шевченко в цьому ж таки творі — Великий Лях — усім зрадникам, а навіть несвідомим жертвам національного гріха. Три душі не можуть ввійти до неба. Вони померли за гріхи несвідомі, але гріхи, що заважили на долі України.

Молода дівчина з повними відрами перейшла дорогу гетьманові, що зі старшиною їхав у Переяслав Москві присягати. Повні відра води — це щастя для прохожого, але це «щастя» принесло неволю Україні і вона затруїла не лише дівчину, батька, матір, брата, а навіть собак.

Друга душа дівчини, що московському цареві коня напоїла, як вертав він із Полтави. Вона за свій вчинок понесла жахливу смерть. У погромі Батурина вбили батька й маму і вона вмерла та бабуса, що її ховала. Третя душа-немовлятко — на руках у мами, усміхнулось Катерині, московській цариці, що їхала по Дніпрові. Вмерли обидві із мамою. І в рай їх не пускають.

Шевченко кличе нас обнятися, каже обняти найменшого брата, але тільки коли вони вірні матері-Україні. Не може бути компромісу з ворогом, не може бути згоди з яничарами, не може бути

еднання з тими, що ласки у ворога благають. Йдуть з ворогами на розмову!

Шевченко виразно каже:

». . . Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принесли?
Кому ви принесли з сльозами
Свою надію? Горе з вами,

Раби незрячі! Кого,
Кого благаєте, благії,
Раби незрячії, сліпії?
Чи ж камінь милує кого?

Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться! . . .»

(«Неофіти»)

Дальше, цей же мотив він піднімає в наступному:

»Блаженний муж на лукаву
не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде . . .»

(«Псалми Давидові»)

Особливо ця пересторога потрібна м'якосердим нашим землякам, що вже не раз зазнали хитрости і підступу наших воротів не тільки з Переяслава починаючи. Усі договори, усі зобов'язання, усі федерації з нашими сусідами кінчалися неволею нашої нації. Тому Шевченко звертає увагу на науку, на свою мудрість і свою правду. Лиш тоді ворог не приспить нашої чуйности, коли ми будемо вчитись так як треба!

Він каже:

»У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі . . .
В своїй хаті, своя правда,
І сила і воля!

Все розберіть, та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чії діти? яких батьків?
Ким, за що закуті? . .

Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли,
За що розпинали? ..«
(«До мертвих і живих...»)

Ми довірливі, ми щирі, ми шануємо чужих і до чужих йдемо по науку, щоб вони нам розказали про нашу правду. Шевченко сміється з наївних і незрячих:

»Німець скаже: »Ви моголи!«
— Моголи, моголи!
Золотого Тамерлана
Унучата голі!

Німець скаже: »Ви слов'яни«.
— Слов'яни, слов'яни! —
Славних прадідів великих
Правнуки погані!«
(«До мертвих і живих...»)

Чи не охоплює і нас тепер апотеоза чужої школи, що заперечує нашу історію, вбиває корінь нашої раси, нашого народу. Підсуває нам вселюдську, »об'єктивну« правду, якої не було, немає і ніколи не буде. Кожна правда, кожного народу є лише його правдою.

Найбільший розум українського народу залишив нам своє поучення:

»Як би ви вчилися так, як треба
То й мудрість би була своя«.
(«До мертвих і живих...»)

Тільки своя мудрість приведе нас до своєї правди, а з нею до сили і волі. І тільки тоді, пізнавши себе, свою націю, свою Україну, зможемо здійснити заповіт найбільшого сина України, який кличе:

»Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!

І мене в сім'ї великій
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом!«

(«Заповіт»)

Гор КАЧУРОВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРНАСИЗМ*

Парнас — назва присвяченої Аполлонові та дев'ятьом музам гори в Греції; в ущіліні тієї гори був і храм Аполлона Дельфійського зі славетним оракулом. У передоєному значенні — вершинне явище поезії.

Мало хто знає, що до появи літературного угруповання з такою назвою у Франції вже існувала група «парнаських» поетів в Іспанії. Мова йде про гурток Еспронседа (Хосе де Еспронседа, найвизначніший іспанський романтик, нар. 1808, помер 1842 р. — більшість романтиків, як ми знаємо, вмирала чи гинула в молодому віці . . .) Хоч Еспронседа і жив якийсь час у Парижі із викраденою ним чужою жінкою, але французький парнасизм не має нічого спільного ані з Еспронседою, ані з іспанським романтизмом.

Західній споживач культури звик, що певні мистецькі стилі приходять у Європі на зміну один одному в певній, нібито закономірній, послідовності. Щоб не заходити дуже далеко, почнімо з барокко, що розвинулося еволюційно з мистецтва Відродження, яке мало в собі в зародку як барсккові, так і клясичні первні. Клясицизм перемагає барокко, заступивши його, щоб самому за деякий час поступитися перед романтизмом, що з нього поволі вилонюється реалізм, базований на філософському світогляді позитивізму. З другого боку, в середині того ж таки романтизму, спочатку непомічений, розвивається інший літературний напрям, який невдовзі піднесли на щит поети молодшої генерації і якому вони надали ім'я парнасизму.

1866 р. вийшов перший збірник, що мав назву «Сучасний Парнас». Поети, що гуртувалися довкола збірника, принципово заперечували засади романтизму — Альфред Мюссе та Лямартін це для них антипоезія — а гідним наслідування зразком вони проголосили творчість чотирьох старших сучасників: Теофіля Готье, Шарля Бодлера, Теодора де Банвіля, Шарля Леконт де Ліля.

Ці молоді поети були: Жозе-Марі Ередія, Арман Сюллі-Прюдом, Катюль Мандес, Франсуа Коппе, Едмунд Ростан.

Чергові збірники «Сучасного Парнасу» налічують уже до шестидесятих учасників (щоправда, дехто був лише тимчасовим або принагідним учасником). (Наводжу ці дані з розрахунку на українського читача розвідки, а також і через побоювання: ану ж бо і у Франції самозаперечення національної культури зайшло так далеко, як у Німеччині або в Італії, де, в університетській книгарні Перуджії, моїй дружині відповідали: «Данте? Не знаємо, не чули. Може хочете Горького?»)

*) Текст доповіді прочитаної у французькому перекладі панни Зірки Вітошинської в листопаді 1982 р. в Парижі на науковій конференції, організованій Паризьким Інститутом Східних Мов і Культур та Українським Вільним Університетом у Мюнхені і присвяченій питанням національного й культурного відродження на Україні від 1917-30-их рр.

Парнасці відкидають романтизм, як, мовляв, форму духового експібіціонізму. Вони заперечують будь-який утилітаризм у поезії, не визнають зв'язку — принаймні, безпосереднього — поміж літературою та життям. Забігаючи наперед, скажу, що звідси походить у теоретика українського неокласицизму Володимира Державина теза про незалежність творчості поета від його біографії. Парнаське розуміння проблеми »життя і творчості« знайшло також підтвердження у творця методології точного літературознавства, російського вченого Бориса Ярхо, який казав: »Абсурдно шукати відповідностей поміж дійсністю та переломленням цієї дійсності в творчості поета«. Відкидання утилітаризму в поезії вилилося в загальновідому формулу: мистецтво для мистецтва.

Французький парнасізм, як уже сказано, це бунт проти романтизму. Паралельно з ним у французькому малярстві розвивається імпресіонізм, якому судилося охопити через деякий час і музику, й поезію. Таким чином парнасізм та імпресіонізм хоч і виникли одночасно, але постали в різних галузях мистецтва, так що в літературі імпресіонізм прийшов на зміну парнасізмові.

Дальший розвиток мистецьких стилів і напрямків нас уже не цікавить. Це схематичний і спрощений, поданий у загальних рисах, шлях європейських стилів. Це шлях еволюційний.

Але, крім нього, існує ще інший шлях — шлях рецепції. Рецепція була основою розвою римського письменства. Рецибований матеріал може з'явитися в певному культурному комплексі принесений з-зовні, без будь-якого зв'язку з природною еволюцією стилів і жанрів.

Так сталося з новітнім українським письменством, що від Котляревського і до наших днів стоїть — за винятком одного Шевченка, у якого переважає фолклорна традиція — під знаком рецепції. Нагадую, що »Енеїда« Котляревського сполучає в собі італійський жанр (бурлескна поема), французьку десятивіршову одичну строфу та німецький віршовий розмір (чотиристоповий ямб, якого доти не було в нашій поезії). До того ж виникла ця »Енеїда« під безпосереднім впливом »Енеїди« російського поета Осипова. А жанр, що звався в ті часи »ірої-комічною поемою«, вважався гумористичною реакцією на клясицизм, певного роду неповажним додатком до поважного мистецтва, — хоч клясицизму в нас не було ні перед тим, ні тоді, ні безпосередньо після того.

Отож і парнасізм не становить винятку: він потрапив до українського письменства за принципом, що його стисло зформулював польський орієнталіст Стефан Стасяк: »Культура опливає світ«.

Щодо сприйняття традицій французького парнасізму українська література не була винятком.

»Парнаських зір незахідне сузір'я« (вислів Зерова) випромінювало світло навсвіт, тож його відблиски ми бачимо, як на Заході, так і на Сході. На Заході зокрема, в двох найбільших поетів Латинської Америки: у Рубена Даріо (який у своїй прозі наслідував

мініатюри Катюля Мандеса) і в Амадо Нерво (що звернув свої очі на Схід за прикладом Бодлера й Леконт де Ліля).

З-поміж поетів українського походження першими звернулися до парнаризму ті, що писали не рідною, а чужими мовами.

Серед другорядних (і цілком забутих) французьких парнасців знаходимо рідне полтавське прізвище: Гриценко або, точніше — В. Гріценко. Він жив і помер у Франції; помер молодим. Після нього залишилися дві збірки сонетів, одна з яких присвячена Леконтові де Лілю: V. de Gritzenko: «Hellas» та «Silhouettes bibliques». Я переклав один із сонетів Гриценка українською мовою.

З кохання вся хмільна, подолана Еллада
Нещадним Еросом — і млостю оповита.
Рожевим полум'ям хвилює Афродіта,
Що попелить серця її мана і влада.

А Риму не здола жіночих чар облада,
Неповноцінною є жінка для Квірита.
Лише відважаться її співати радо
Горацій, чи Тібулл, чи ще якийсь піїта.

Це тільки мрійники, великих — паразити,
Їм вибачать талант, щоб часом уділити
Чи амфору з вином, чи залишки зі столу...

Таким для римлян є поет — без чести й шани,
Той, що в Елладі був прозвісником Аполло,
Й уклінно слухав люд божественні пеани.

Але Гриценко був далеко і залишається досі загадковою постаттю для українського письменства.

Ближче була російська поезія Срібного Віку. Граф Василь Комаровський (який згадує у віршах предків-козаків) це ніби французький поет із групи Парнасців, що пише чомусь російською мовою. А відгомони парнаризму лунають у Буніна, Брюсова, Гумілова, в оригінальних їхніх поезіях і в перекладах.

У сусідній польській літературі вплив французького парнаризму позначився на творчості неоромантиків з групи «Молода Польща» (нагадую, що Польщі як держави тоді не існувало та що саму назву літературної групи скопійовано з назви поезії Теофіля Готьє «Молода Франція»).

Куди виразніше цей вплив помічаємо у Антоні Лянґе, якого з повним правом можна назвати польським парнасцем.

Щодо самої української літератури, то підготовчу стадію і сприймання парнаської поезії вона пройшла ще в другій половині ХІХ стол. завдяки діяльності Панька Куліша та Івана Франка, які обидва вбачали свою місію в тому, щоб прилучити своїх земляків до світової культури, а досягти цієї мети вони намагалися як перекладанням на український ґрунт форм європейської поезії, так і невгамовною, наполегливою перекладацькою працею.

Початок ХХ стол. приніс нам водночас і перші, мабуть, неусвідомлені прояви парнасизму, що їх можна знайти в пізніх віршах Лесі Українки («Єгипетський цикл»), у ліриці Миколи Вороного та Володимира Самійленка. Кращі речі М. Вороного замість прийнятого в ті часи, не без впливу російського народництва, служіння певним ідеям (конкретно: соціальному та національному визволенню українського народу — бож тільки це, на думку тодішньої «передової» публіки, мало б визначати їхню вартість) просякнені загальнолюдськими мотивами, які могли виникнути не лише в ту добу і не лише на Україні. Маю на думці такі його поетичні твори, як «Палімпсест», «В малярській студії» тощо. Перекладав Вороний і одного з французьких парнасців, а саме — Армана Сюллі Прюдома. На жаль, це були переклади не з оригіналу, а з російських перекладів (освіта М. Вороного, як ми знаємо, не була блискучою).

Якщо у французькій літературі імпресіонізм з'явився вже після парнасизму і прийшов йому на зміну, то в українській літературі сталося якраз навпаки: імпресіонізм дійшов до нас уже наприкінці ХІХ сторіччя («Блакитна троянда» Лесі Українки, проза Стефаніка), а парнасизм український набрав окреслених форм щойно на два десятиріччя пізніше, себто в двадцяті роки нашого віку, коли на Україні забували одночасно найрізноманітніші літературні напрямки і стилі: символізм, імпресіонізм (лірика Плужника і раннього Тичини), так званий революційний романтизм, що прославляв советську владу, футуризм — адепти якого проголошували тільки себе гідними творити мистецтво Революції, старий реалізм, який іще не став тоді «соціалістичним», і що найгірше — позастилева і позамистецька писанина «робселькорів», які вважали, що вистачає опанувати «підручника для семирічки», щоб стати письменником.

Оформлення українського парнасизму можна датувати початком двадцятих років, коли на базі особистої дружби, спільних літературно-мистецьких смаків та культурно-професійного рівня створилася літературна група, що увійшла в історію українського письменства (сподіваюся, що й не тільки українського) під іменем «київських неокласиків».

1921 р. Микола Зеров переклав сонет Ередія «Завойовники» — у збірці «Камена» він був друкований під назвою «Конкістадори». У пуанті сонета згадано каравели:

І з білих каравел дивилися вони,
Як з невідомих вод незнані сходять зорі.

Ця пуанта й ця назва двадцятьма роками пізніше підказали Ю. Кленові, як назвати його першу збірку і яким циклом її розпочати. Згадана збірка вийшла 1943 р. у Празі, зветься вона «Каравели» і відкривається циклом «У слід конкістадорам». А пуанта зеровського перекладу править за епіграф до збірки.

Устами своїх представників неоклясики самі визнали себе парнасями:

Морозе, ти душа парнаського співця — писав Рильський, а Миколі Зерову парнаська поезія ввижається ідеалом, який він протиставить українській провінційності й недолугості і до якого прагне провадити своїх земляків-поетів. Тут слід назвати два сонети: «Оглавський сад», де Зеров засуджує «п'яну тінь» романтика-богеміста Грицька Чупринки і де кличе літературну молодь:

... Виходь з нори,
Шукай стежок — од Лисої гори
На верховини і шпилі Парнасу, —

а також тематично пов'язаний із цойноцитованим сонет «Молода Україна» (чи це не нагадує «Молодої Франції» Готьє?), який опубліковано в двох відмінних варіантах: за рукописом, що його зберіг проф. Чапленко, та за якимось іншим рукописом, що зберігався, правдоподібно, в дружини поета. Цей, другий варіант увійшов до збірки вибраних поезій Зерова советського видання 1966 р.

Ми подаємо цей другий варіант як більш узагальнений (без особистих випадів), хоч і не виключаємо можливості, що це узагальнення — справа рук редакторів, а не самого поета.

Яка ж гірка, о Господи, ця чаша,
Ця старосвітчина, цей дикий смак,¹
Ці мрійники без крил, якими так
Поезія прославилася наша!

Що не мистець, то флегма і сіряк,
Що не поет — сентиментальна кваша...
О ні! Пегасові потрібна інша паша,
Щоб не загруз у твані неборак.

Клясична пластика і контур строгий,
І логіки залізна течія —
Оце твоя, поезіє, дорога.²

Леконт де Ліль, Жозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжнє верхогір'я.³

Не зашкодить згадати, що постаті Бодлера присвятив Рильський одну з найкращих своїх поезій, а в поезіях Юрія Клена розкидані окремі згадки про французьких поетів-парнасців:

1) За варіантом рукопису, збереженого Чапленком: Цей старосвітський повітовий смак.

2) Прекрасна пластика і контур строгий,
Добірний стиль, залізна колія —
Оце твоя, Україно, дорога...

3) Микола Зеров: Вибране. Київ 1966.

І нам були однаково близькі
Фет і Бодлер, і Леся і Петрарка...

Або:

Щасливий я в моїм садку, і скільки
Ясних годин зі мною гають там
Чіткий Ередія і мудрий Рільке.

Сама назва «неоклясики», кинена в глузливо-іронічному значенні з боку світоглядково-поетичних супротивників «п'ятірного грона», закріпилася за ними досить випадково. Адже в тому ж іронічному плані їх звали також «п'ятеро з Парнасу» або ще «трубадури» (слова «трубадур», «трубадурщина» для советського «інтелігента» мають образливий сенс: вони асоціюються зі словами «труба» і «дура»).

Сучасний грузинський дослідник французької поезії Г. Орагвелідзе так характеризує творчість Теодора де Банвіля:

»З Теодором Банвілем живописна тенденція романтизму виявилася насамперед як цілковите завершення просодичного пошуку. В цілій низці віртуозних щодо техніки збірок поет перепробував усі тверді форми як середньовічної, так і ренесансової поезії: балладу, рондель, сонет, подвійне рондо, тріолет, ле, секстину тощо...»⁴

Для слов'янських літератур ця «теодоро-банвілівська» традиція означала не стільки плекання вітчизняних канонізованих форм, скільки прищеплення форм античної, західноєвропейської та почасти східної поезії.

Найвиразніше ця традиція виявилася в творчості Максима Богдановича, який приніс у білоруську поезію низку жанрів і строф, доти в ній неживаних.

Меншою мірою ця традиція відбилася у віршах Антоні Лянґе та Валерія Брюсова, бож творили вони вже не на порожньому місці: як польська, так і російська поезія уже знали (хоч, може, й не всі) канонізовані строфи. Це саме можна сказати і про українських неоклясиків; адже свідоме запозичення західних форм плекали до них і Куліш, і Франко, не рахуючи попередніх романтиків.

Однак, якщо зважимо, яку роль відіграють у неоклясиків «тверді» (за нашою термінологією *канонізовані*) форми, то переконаємося, що без таких форм їхня поезія взагалі була б неможлива.

У Зерова, наприклад, маємо: 85 сонетів (не рахуючи перекладних), 16 поезій, писаних олександрійськими дистихами, 7 поезій, писаних елегійним дистихом. Разом це складає основне ядро творчості Зерова.

У Рильського, у збірці «Сонети» (яка не охоплює всієї сонетної спадщини поета) — 139 оригінальних сонетів. Октавами написав він поему «Чумаки», та ще деякі твори; писав він і рондо, і елегійні дистихи.

4) Г. Г. Орагвелідзе: Стих и поэтическое видение. Тбілісі 1973.

У Филиповича: кілька сонетів (значно менша пропорція, ніж у інших неоклясиків).

У Драй-Хмари: півтора десятка сонетів належать до найкращого в його творчості. Є також у Драй-Хмари і «королівська» (чи то «дантівська») терцина.

У Юрія Клена: 31 сонет у збірці «Каравели», бісонет «Потоп», що є ключем до епопеї «Попіл імперій». Кленові належить поема в октавах «Прокляті роки». Терцинами писана одна з наймаркантніших речей у збірці «Каравели» — вона так і зветься «Терцини». Майже вся друга частина «Попелу імперій» (де поет мандрує в супроводі Дантової тіні колами советського пекла) писана дантівською терциною.

В тому ж пляні витримана і творчість «молодшого неоклясика» — Михайла Ореста. У передмові до Орестової посмертної збірки «Пізнi вруна» автор цієї розвідки писав:

«Тут зустрічаємо: елегійний дистих, алкесву та архілохову строфи (з античних строф), сонет, терцину, рондо, сіціліяну (з романських строф), газелі та рубайі (зі східних строф), кніттельферс (із германських строф), а також рідкісні розміри...»

Інформативна стаття про парнасизм в італійській енциклопедії Бомпіяні звертає увагу на високий культурний рівень парнасців. Підкреслюю цей деталь, бо до нас на Україну прийшов був з Росії культ «поетів-самородків», що досягнув особливо небезпечного розмаху саме в двадцяті роки, коли росли і множилися «гартяни» і «плужани», яким вистачало робітничо-селянського походження, щоб вважати себе літераторами в робітничо-селянській країні.

Безперечно, що культурні одиниці траплялися скрізь. Але серед моря невігластва лише п'ятигранний острів неоклясицизму височів як фортеця загальнолюдської культури. Саме неоклясики — як група — відзначалися і знанням мов і широкою ерудицією; (пальма першості тут, безперечно, належала Зерову з його феноменальною пам'яттю).

Клясицизм у декого з київських неоклясиків, можливо, відчувався навіть гостріше, ніж у французьких парнасців. Маю на думці, зокрема, тематику, зачеплену з античної літератури та греко-римської мітології. Ось кілька прикладів:

У Рильського це сонети «Несіть богам дари», «Діяна», «У теплі дні збирання винограду», «Ні, зорянице», «Олександрія», «Отрута», «Поет», «Філософ», елегійні дистихи «Нашу шлюбну постелю...» та мініатюра «Знов той же сфінкс...».

У Зерова — сонети кримського циклу, «Лотофаги», «Лестригони», «Капнос тес патрідос», «Телемах у Спарті», «Хірон», «Тесей», «Саломея», «Навсікая», «Олександрія», «Вергілій», олександрини «Арістарх», «Люкроза», «Овідій», «Безсмертя», «Елій Ламія», «Аргонавти», елегійні дистихи «Чей ти не знаєш» та «В сірій імлі попідземній...». Характерно, що в останній поезії, написаній на смерть єдиного сина, поет уявляє його позагробове існування, —

мов стародавній еллін — у формі асфodela, що зріс у сірій імлі попідземній...»

Висунена Бодлером теза, що найліпший відчит про художній (малярський) образ — це сонет або елегія на тему цього образу (за нашою термінологією — «поезія другого ступеню») знаходить своє втілення в циклі Зерова «Образи і віки» (написаному на теми прочитаних книжок), у такому шедеврї Ольжича, як «Сонна Венус», в ліриці Михайла Ореста на вагнерівські теми або в італійському циклі Святослава Гординського, де віршем відмалювано чи то Оранту в Торчелльо, чи то мозаїчний портрет Теодори з октагону Сан Вітале в Равенні.

Український неокласицизм не мав теоретичного обґрунтування. Чому?

Володимир Державин називає такі причини: особиста скромність Зерова; свідомість вторинности теоретизування супроти творчости; фатальна літературна й позалітературна ситуація 20-их років... Думаю, що третя причина була головною. Теоретичних міркувань про мистецтво київські неокласики не могли у свій час висловлювати прямо й безпосередньо у формі статей чи наукових розвідок (не кажу вже — маніфестів!), бо такі міркування були б сприйняті як сута «контрреволюція». Однак, деякі міркування знаходимо в окремих поезіях. Так, думку, що мистецтво — вище від життя, знаходимо в одній із найглибших і найкращих поезій Максима Рильського:

В високій келії, самотно-таємничій,
Де тіні вічної спинились у кутках,
Сиджу за книгою. Ніхто мене не кличе,
І до людей давно уже згубив я шлях.

Рядами гордими, проречисто-німими
Стоять кругом книжки, нетлінні, мов краса,
Як мисль, як ідеал. Хто розмовляє з ними,
Для того все ясне: земля і небеса.

(...)

Не Бог, не сатана витає наді мною,
А інший, дивний дух на все кладе печать
Прозорої краси і срібного спокою,
Яких земним устам не чуть і не назвать.

(...)

В високій келії, щасливо-одинокій,
Чернець без божества і жрець без молитов,
Найшов я крижаний і незглибимий спокій,
Що більший над земні страждання і любов.⁵

5) М. Рильський: Під осінніми зорями. Київ 1926.

У Зерова, крім цитованих закликів — іти до вершин Парнасу, наслідувати Ередія та Леконт де Ліля, маємо повторення цієї самої поетичної програми в гумористичному »Неокласичному марші«.

Зате молодші представники неокласичної школи, які опинилися на еміграції, мали спроможність присвятитися питанням теорії. Маю на думці статті Володимира Державина, зокрема його передмови до книги »Sonnetarium« Зерова та до »Поезій« Филиповича, а також його статті про творчість Олега Ольжича і Олени Теліги. Теоретичні міркування про мистецтво висловив і »молодший неокласик«, Михайло Орест у циклі »Ars poetica«.

Наводимо одну поезію цього циклу:

Мистецтво, добі сучасне

Часто ввиджалось поетам, що слово велике в мистецтві
 Їм, як обранцям, дано мовить потомним вікам;
 Повною змістів нових їм здавалася власна епоха,
 Втілити значність її порив плекали вони.
 • (Мислить подібно юнак: ніби так не любив ще ніколи
 Жаден, як він, і ніхто радощам так не радів).
 Я не дивуюсь, обітниці роду такого і гасла
 Чуючи поруч: наш світ є безнастанна, на жаль,
 Часто немила — повторність. Від заблуду нас порятує
 Істини знання тверде, що історична доба
 Не рівнозначна добі у мистецтві. Потік між потоків,
 В мірі найпершій своїм бігом мистецтво живе;
 Самодостатні закони є в нім, і вони спричиняють
 Літ і буяння його, як і безкрилий застій.
 Все, що епохою зветься, було вже не раз: катаклізми,
 Війни, технічні дива, перевороти і кров.
 Вглянься в віки, ти побачиш: мистецтву так звані епохи
 Шкодили тяжко частіш, ніж допомогу несли.
 Співіснування мистецтва з добою є річ безсумнівна,
 Але залежність пряму око не знайде тонке.
 Дві величини мистецтво формують: артизм і значливість
 Внутрішня; їх осягнеш — створиш в мистецтві добу.
 А що чи пишеш ти в першій столітті чи то у двадцятім,
 В суті і з себе самого важить найменше, повір!⁶

Заклучна, підсумкова максима Орестових дистихів перегукується з тезою Ередія, що справжня поезія від Гомера до наших днів не вигадала нічого нового, крім кількох образів для змалювання того, що було вічно. (З цієї ж тезою пов'язані вірші російського акмеїста Георгія Іванова).

Згадка про російського поета наштовхнула мене на потребу зробити невеличку дигресію. Якщо французький парнасизм виник як неминуха реакція на »сповідальний« характер пізнього роман-

6) Михайло Орест: Держава слова. Філядельфія 1952.

тизму, на автоексгібіціонізм поетів, то український неокласицизм був насамперед розривом із російською народницькою традицією утилітарного мистецтва, традицією, яка мала своїх adeptів не лише серед «пролетарських літераторів», а й серед літературознавців старої школи (типу С. Єфремова). Розрив неокласиків з утилітаризмом у мистецтві не означав, однак, відриву від російської поезії Срібного Віку, бо ця поезія, якщо брати її як цілість, мала, так би мовити, «середньоевропейський» характер. У цьому короткому (і через те дещо аподиктичному) нарисі я не маю можливості аналізувати всі джерела творчості неокласиків. Питання про те, що саме з європейської культурної спадщини дійшло до нас безпосередньо із Заходу, а що — через російських поетів Срібного Віку, де є вплив або запозичення, а де — паралельність незалежного виникнення, — вимагало б окремого і докладного дослідження.

Сучасна українська дослідниця з Румунії, Магдалина Ласло-Куцюк звертає увагу на тотожність структури сонета в Ередія та Миколи Зерова. Вона помітила також подібність у побудові сонета «Villula» в Ередія та «Лестригонів» Зерова.⁷

Ще одна паралель між французькими парнасцями та київськими неокласиками. Парнасці, як відомо, протиставили досконалу й витончену форму своїх поезій певній стилістичній неохайності та мовному недбальству романтиків.

Неокласики вийшли на літературну арену в час, коли українську літературу заливала повільно невідшліфованих, недбалих, формально недосконалих, а то й просто поетично-неграмотних творів. Звісно, ми не маємо наміру принижувати поетичні здобутки таких представників імпресіонізму, як Плужник або ранній Тичина, ані кидати тінь на витончену лірику Свідзінського. Мова тут про загальний стан тодішнього українського письменства, що його коронувала «тракторна поезія», а натомість «Ясна, дзвінка закінченість сонета» (вислів Зерова) вважалася мало не контрреволюцією.

А різниця в тому, що творчість парнасців була бунтом проти віджилих форм і розуміння літератури. Натомість неокласики усією своєю творчістю мусіли боротися із сучасними їм поглядами на мистецтво, які (погляди) до того ще були офіційними і претендували на непомильність і прогресивність.

На окрему увагу заслуговує перекладацька діяльність неокласиків та поетів їхньої школи. Тут помічаємо виразну преділекцію саме до французьких парнасців.

Дані мої, на жаль, далеко не повні. Бож ми не маємо ані повного зібрання творів Рильського (на 1983 рік заповіджено в Києві лише почати випуск його двадцятитомника — який, зрозуміло, буде далеко не повним), ані перекладів Бурггардта-Клена (що їх досі не видано окремою книжкою).

7) Магдалина Ласло-Куцюк: Шукання форми. Бухарест 1980.

Так, Зеров перекладав поезії Леконт де Ліля, Ередія, Бодлера... М. Драй-Хмара — Теодора де Банвіля, Шарля Леконт де Ліля, Теофіля Готьє, Шарля Бодлера, Леона Дьєркаса, Армана Сюллі-Прюдома.

Павло Филипович перекладами майже не займався, але і в нього бачимо переклад з Бодлера.

Найбільше перекладав французьких парнасців «молодший неоклясик» Михайло Орест: окрема збірка перекладів з Леконт де Ліля (52 переклади) та в «Антології французької поезії» переклади з Бодлера, Банвіля, Ередія та Дьєркаса.

Послідовник української неокласичної традиції Святослав Гординський до збірки «Поети Заходу» включив переклади з Бодлера, Ередія, Леконт де Ліля...

Ще одна проблема. Чи обмежувався тогочасний український парнасізм творчістю п'ятірного грона київських неокласиків? Безумовно, що ні. Незалежно від цих київських поетів у Харкові творив непомічений свого часу перекладач із старогрецької мови Володимир Свідзінський. Його не можна назвати парнасцем у повному розумінні слова. Але знання класичної поезії спричинилося до деяких проявів парнасізму в його творчості. Назву такі речі, як «Біла пушинка пливе...», «Утомлений, склонився на горби...», «Поле ідуть...», «Самотня тиша. Місяцю надламаний...», а його «Передмову до казки», не знаючи автора, можна прийняти за поезію Рильського. А щодо багатства і парнаської чистоти мови Свідзінський може бути поставлений поруч із Михайлом Драй-Хмарою.

Культурні спрямування мислячої української молоді 20-их років відомий лінгвіст Петро Одарченко визначив формулою «під знаком Зерова». Впливи Зерова помічаємо насамперед у творчості його молодшого брата, що пізніше прибрав собі літературне ім'я Михайло Орест, а також у Марка Вороного (син Миколи), Василя Мисика, Леоніда Гребінки...

Щодо поетів Західної України, то в Богдана Кравцева бачимо пряме наслідування Зерова, а у Святослава Гординського — припускаю, що не без впливу неокласиків — загальне спрямування творчості до джерел європейської культури.

Український неокласицизм не віджив себе й не поступився — як це було з французьким, — іншим літературним школам чи напрямкам, а був фізично ліквідований шляхом арешту Рильського, Драй-Хмари, Зерова й Филиповича (перелік дано відповідно до послідовності арештів), психічного заламання першого з названих тут поетів, засуду і знищення трьох інших, та виїзду (фактично — втечі) за кордон Освальда Бурґгардта (Юрія Клена).

Саме Кленові (як це відомо з історії українського новітнього письменства) судилося стати спільною ланкою між київським неокласицизмом та празькою школою поетів. Празька школа, однак, не являла собою такої єдності ні щодо сили талантів, ні

щодо свого культурно-освітнього рівня, ані щодо мистецьких уподобань, як »п'ятірне гроно нездоланих співців«.

Продовження парнаських традицій знайдемо тут у Олени Теліги, а найбільшою мірою в Олега Ольжича.

Цікаво простежити, в якому напрямку пішов розвиток поетичної думки у продовжувачів київських неокласичних традицій — поетів празької школи.

Перед нами дві поезії, де висловлено »credo« українського парнасизму:

Рильський:

Морозе! Ти — душа парнаського співця.

Так, як вона, ховаєш ти в кришталі

І подих вод, і трав замерзлих жалі,

І все, від чого міняється серця.

І хто вгадає за спокоем ліній

І непорочних тонів голубих

Глибокий спів розливів весняних

Чи літні грози та одчай осінній!⁸

Ольжич:

Де шлях у жовті врізується стіни,

І урвище над закрутом стремить,

Наш погляд неухвально на мить

Затримує жорсткий прошарок ріні.

Вона суха і сіра. Але вії

Примкнеш перед камінням у піску —

І раптом чуєш силу вод рвучку

Та різкість вітру, що над ними віє.⁹

Головна різниця, на мою думку, в характері поетичного матеріалу: у Рильського він позитивно-естетичний (морозні кришталі, непорочно-голубі тони), а в Ольжича — неутраально-естетичний (жовті стіни урвища, суха і сіра рінь...).

Український парнасизм хоча й розвинувся пізніше від інших, але, поперше, був найконсеквентнішим продовженням французького, а подруге, виявився не в розрізнених рисах творчості деяких літераторів (як, наприклад, парнасизм символіста В. Брюсова чи неоромантика С. Пшибишевського) і не в окремих самотніх постатях парнасців (як М. Богданович), а вилився в формі цілої літературної школи, яка, в свою чергу, породила низку численних наслідувачів і послідовників і витворила певну традицію українського парнасизму, що без нього вершинні явища української поезії виглядали б щонайменше наполовину прорідженими.

8) М. Рильський: Під осінніми зорями.

9) Олег Ольжич: Величність. Чикаго 1969.

ОГЛЯДИ І КРИТИКА

Софія НАУМОВИЧ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ЮРІЯ КЛИНОВОГО

Книжка Юрія Клинового (Стефаника) «Моїм синам, моїм приятелям»¹ появилася дуже на часі, бо якраз Лука Луців сигналізував у своїх оглядах у «Свободі» (ч. 158/81) про появу підсоветської книжки Федора Погребенника «Сторінки життя і творчости Василя Стефаника»², про яку автор рецензії висловився так: «Його (Погребенника) праця свідчить про те, що він докладно вистудіював увесь матеріал... і ми подивляємо його працю, яка могла б бути можливо найкращою із праць про Стефаника, якби її автор шукав дійсної, а не «комуністичної правди».

І наче на те, щоб підкреслити дійсну правду, Юліян Мовчан у статті «Цікаве про Василя Стефаника» у цій же «Свободі» (з 12. 11. 1981 р.) вибрав з книжки сина все, що відносилось до батька. Зокрема ж підкреслив справу пенсії НКО, яку признав тодішній «український» уряд Василеві Стефаникові за заслуги для української культури: «Стефаник довго вагався, чи йому прийняти пенсію НКО. Остаточно за порадою Лева Бачинського погоджується, бо це, як сказав його приятель, — «гроші українського народу, не большевицьких комісарів». У советському консуляті у Львові Стефаник поставив справу ясно: платню він одержує від НКО... від титулу академіка ВУАН рішуче відмовляється, як теж «відмовляється від співробітництва у львівських «Нових Шляхах» та від поїздки в Україну на запрошення НКО. І врешті, під час погрому в 1930 р. «Стефаник листом до Народного комісара освіти відмовляється від досмертної пенсії...»

Наше сьогоднішнє обговорення заторкуватиме літературознавчі нариси та есеї Юрія Клинового про інші літературні постаті поміщені у книзі про батька. При тому пропустимо похвали й ствердження відомі вже з оцінок інших рецензентів, а натомість укажемо на справжні критичні окреслення, яких наш автор не щадив і найближчим приятелям, — у свідомості того завдання, яке накладає на критику літературознавство.

Та перш за все хочемо підкреслити, що пишучи про батька, син не забув найближчого його приятеля — *Леся Мартовича*, і змалював оте середовище, що в ньому народжувалися і визрівали такі таланти, як Марко Черемшина, Іван Франко та інші. Хоч як це не дивно, але він окреслює Мартовича як «талант без середовища». Цей «найвеселіший письменник Західної України», — за висловом В. Стефаника, — писав «геніяльно-злосливі оповідання», але не бракувало йому політичного

1) Юрій Клиновий: «Моїм синам, моїм приятелям», в-во «Слово», Едмонтон-Торонто, 1981.

2) Федір Погребенник: «Сторінки життя і творчости Василя Стефаника», Київ, 1980, в-во «Дніпро».

розуму, на доказ чого автор книжки наводить Мартовичевий вірш «До русинів-галичан», останні строфи якого звучать так пророчно:

Цар, Росія — чужі люди,
Не гаразд нам з ними буде,
Він поробить вас слугами
Стопче вашу честь ногами.
Ви маєте землю рідну
Та і волю ще свободну,
Дайте спокій з москалями,
Бо ім'я їх є погане.

Все ж симпатія до цього може й найздібнішого письменника з «покутської трійці» не закриває його літературних хиб: «Недоліки стилістичного і композиційного характеру... Поруч із блискучими образами, трапляються також графаретні картинки... брак високої літературної культури, яку мали... Коцюбинський, Черемшина і Стефаник». А причина цього: «боротьба з нечитальництвом, тим фатальним духом цілої нашої історії...»

Григорія Косинку називає Клиновий «поетом скривавленого села» з «непохитним характером», який швидко зрозумів, що «на літературні чесні заробітки годі сподіватися, треба писати якусь ура-халтуру». Проте на «халтуру він не пішов і покайних заяв не писав», а тому його й розстріляли на кивок «найвищого суду», що складався з москалів Ричакова, Горячева й Ульріха». І це після рецензії Полторацького «Куркульська езопова мова», яка й дала привід.

Свого друга, Тодося Осьмачку, окреслює Клиновий як «геніальну людину... свідому своєї великості». Він не написав «ні одного рядка у честь москалів, тому московська критика назвала його «найнахабнішим поетом СРСР», з «творами прихованого хижака». Спостерігаючи Осьмаччину вдачу у Львові, Клиновий віднайшов таку метафору: «Він був ніби величезний кактус з масою колючок, але й з божественним квітом, що горів нам, і я певний, що горітиме непогасним вогнем прийдешнім поколінням...» Далі він стверджує, що «з плеяди великих майстрів слова» тільки два «показували безсумнівні ознаки геніальності: Павло Тичина і Тодось Осьмачка». Але «коли Тичина, обсіпаний ласками й орденами, помстився на ворогові тим, що, здається, навмисне вбив могутній талант і дав йому тільки зразки графоманії, то Осьмачка, дякуючи ласкавій долі, вирвався з пекла і дав своєму народові величезні твори. Це була його помста ворогові, це був його вклад у боротьбу за перемогу». Деякі критики порівнювали Осьмаччиного «Поета» до «Божественної комедії» чи до «Фавста». Розділ про Осьмачку закінчує чудова історія про «єдиний твір Тодося Осьмачки для українських дітей».

«Майстром української новелі» зве автор Василя Левицького, який за свою «Липневу отруту» дістав ще у Львові нагороду Т-ва письменників і журналістів. «Критики з нечуваним ентузіазмом висловилися про новизну прози Левицького... споріднювали його з Мопасаном...»

Але згодом »Левицький розміняв свій талант на »легкі... цікаві і культурні репортажі... В. Левицький знітився, змалів, пішов на легкі жанри, сатиричні одноактівки... поки не пірнув у журналістику... Змарнований талант».

У спогадах Софії Яблонської »трапляються польонізми і русизми«, хоч її дбайливо видала Марта Калитовська. »Розмови з батьком« видаються критикові »намаганням... реабілітувати його... анахронічне москвофільство...«

Найбільше уваги присвячує Клиновий іншому своєму другу Миколі Понеділкові, хоч зразу ж застерігається: »Розглядаючи критично ці писання (про Понеділка — С. Н.) треба ствердити, що яких 75 відсотків з них треба зарахувати до панегіричної літератури«. А причина цього та, що наші люди не вміли відрізнити куди менший літературний талант Понеділка від його акторських умілостей, якими він зачаровував не так своїх читачів, як глядачів і слухачів його виступів на сцені. Коли його гуморески досить доброї якості, то вже »Вертеп« у порівнянні з філософським »Вертепом« Аркадія Любченка радше злободенний, бо Понеділок »таки занадто його приземлив і цим знизив його мистецьке звучання«. До того ж »він позначений ліричною розливною». У дальших творах »мистецька вартість не зростає«. Збірка »Говорить лише поле« позначається... розтягнутістю... браком стрункої композиції... надмірною багатомовністю... переліриченістю». Збірку »Смішні сльозинки« написав Понеділок, коли зламав ногу »і мав час над нею попрацювати«. У ній підкреслює критик »плястичність« співака Посмітюха, що величав себе »грудкою української землі«, але перемінився у »грудку українського болота«, коли пішов співати на польські й московські сцени. У цій гуморесці Понеділок влучно назвав українців, що даються ловити на такі »грудки«, »Тонкосльозенками й Наївняк-Наївняками«. Зовсім зайвим вважає Клиновий Понеділкові »пояснення«, бож »краще сказати замало ніж забагато«, тобто повторяти вже сказане чи допомагати читачеві знайти очевидний висновок« (свята правда! — С. Н.). Підсумовуючи, Клиновий стверджує, що в сатиричній частині Понеділок »свого стилю не знайшов«, а його лірична проза — це »стилізація за фолкльорними зразками«, при чому дуже розтягнута. Найкраще опрацьована збірка »Зорепад«.

Коротка рецензія на збірник »Олена Теліга« просякнена не тільки захопленням критики прекрасною поетесою, але й тверезою оцінкою. Зокрема ж дуже справедливо засуджує він всіляке »забронзовування« і »омітизовання«, але ще суворіше виступає проти »опартійнення« її авторами збірника. »Бо справа не в тому, чи Теліга була більше чи менше завзятим членом ОУН(м), справа в тому, що вона була й видатною поетесою і героїнею, яка своє молоде життя... свідомо подарувала батьківщині... Політизуванням організаційні товариші тільки применшують її значення, намагаються зробити її власністю однієї еміграційної групи«. Тому й окреслює Клиновий життєписний нарис О. Ждановича як »розводнений політичними поглядами«. Що ж до літературних оцінок, то помилка Державина була в тому, що назвав її творчість

»шляхом до клясицизму«, а Шевчук, »перебільшивши певні формальні ознаки її поезії, назвав її »альбомною«. І коли Державин помилився... бо це типовий романтизм, то Шевчук »зрікся альбомности« Теліги таким окресленням: »Конкретність бачення, суворість композиції, залізна дисципліна ритму, — в таких рамках альбомні поезії перестають бути альбомними«.

Борис Олександрів, він же ж Свирид Ломачка — має, як і Понеділок, два обличчя. Критик погоджується з Ігорем Качуровським, який знайшов »місце Олександрова десь поміж Рильським і Сосюрою«, бож »бойових маршів поет не вмів чи не хотів писати«, заперечує поетовий песимізм, але підкреслює »французьку стилістичну елегантність«. Натомість не погоджується з критикою А. Юриняка, висловлену у »Лукавстві книжки Свирида Ломачки«: »Очевидно... Юриняк хотів повернути Ломачку у просторікуватість народнього гумору, яку цілком вичерпали Остап Вишня... а на еміграції Микола Понеділок у своїх початкових гуморесках«.

Забронзованому на найбільшого письменника сучасності, *Уласові Самчукові*, Клиновий присвячує відносно мало місця. Починає свій огляд цитатою з Самчукової »Волині« про Володька, що »все писав, писав« (чи не хотів цим натякнути на відомий вислів Лесі Українки, мовляв, »наші письменники більше пишуть як читають« (? — С. Н.). Далі Клиновий наводить критиків, які намагаються порівняти Самчука до Толстого, то до Достоевського — так наче б це була похвала для українця! Кошелівець зараховує Самчука »до українського реалізму«, але чи не хотів сказати до »соцреалізму«, бож Державин »спростовує фактологічні дані...« незгідні з дійсністю і стверджує: »Цілий том становить один суцільний анахронізм«. Чомусь редакторство »Волині« закінчилося для Самчука »погрозами з боку українського підпілля і одномісячним арештом«, хоч як виправдується Самчук: »Я намагався камуфлювати мої наміри компліментами вбік окупантів«. У творах Самчука знаходяться »цитати російських поетів Пушкіна, Блока, Маяковського«. Еміграційна повість »На твердій землі« — »не надто вдатна«, бо Самчук перекинувся на »популярну фактологічну прозу про Капелю бандуристів чи асекураційну установу«. Тому на кінець Клиновий ставить риторичне запитання: »Чи Самчукові вдасться... знову повернутися до »фіктивної« літератури?«

Маловідомий письменник *Петро Маляр* змалював у своїй повісті »Хліб« »несамовиту трагедію безсилля... може аж надто реалістично... його повість страшна — треба залізних нервів, щоб її спокійно читати«. Вона й документальна, бо Клиновий цитує »інструкції з Москви« для своїх вислужників в Україні: »Спалений хліб, спалена земля і буде цим засобом, яким треба вдарити по населенню«, щоб »не дозволити визвольним прагненням піти поза нашою контролею«. Відповідаючи закидові, мовляв, повість Маляра »комуністична«, Клиновий пише: »Його концепція... трохи наївна«, але він, »як і західні націоналісти, знайшов... програму революційної боротьби проти обох окупантів«. Повість »Хліб« Клиновий зве »новелькою«... »із цієї малої форми Ма-

ляр не може отрястися...», а це «прокляття малої форми у збірній і понадчасовій душі української людини». Зате ж його трилогія «Золотий дощ» вказує на зріст П. Маляра «від малих форм... до верхів'їв української прози». Це вже «героїчна проза» у стилі «Тараса Бульби» Гоголя чи «Марусі» Марка Вовчка. Різниця тільки така, що Маляреві герої це — «загублені українські провідники», що служать ворогові. Що ж до маси, то Маляр «цілком оригінально насвітлює... той атавістичний пасивізм українського селянина, який поза своїм хутором світу Божого не бачить». Друга частина — «Перевесники» — засіяна афоризмами. Клиновий цитує І. Кошелівця: «Як метафора — головна признака поезії, то афоризм — прози» і «афористичність — це мистецтво точно здефініювати думку». Критик засуджує «нескриваний холод» Маляра до гетьмана Скоропадського, бо «саме цим позначається недоброякісна підсоветська література», як теж докоряє, що «на таку трагічну тему, як колективізація, у Маляра не знайшлося ні одного живого слова».

Чимало уваги присвячує Клиновий *Еммі Андієвській*, наче б надолужуючи мовчанку про цю «контroversійну» письменницю. Признавши, що її поезія «не завжди йому зрозуміла», її прозу він оцінює високо, бо письменниця «вміє мислити», тобто «надавати своїм творам філософське узагальнення». Її «Герострати» — «це літературна ілюстрація філософських поглядів авторки про Бога, світ і людину в ньому». Ім'я Герострата «стало символом слави, набутої ганебним вчинком», і критик цитує уступ з твору: «Як усі вони рвуться забезпечити собі безсмертя! Якщо неталантами, то бездарністю, скандалами, вбивствами, звірствами... Нехай проклинають, нехай ганять, аби тільки згадували. Розгорніть першу-ліпшу газету і вас оглушить і осліпить крик Геростратів». Та ось цитати з другого «Роману про добру людину»: «Добру людину нищать і затоптують, коли ж нема сили знищити, — глузують, знущаються і вона завжди гине...» Основним твердженням у романі критик вважає оце: «Сатана спроможний убивати і чинити зло виключно руками людей, яких йому вдасться залякати і принадити». І з цього висновок: «Андієвська зводить бій з російською державною машиною, що винесла на п'єдестал зло... включно з убивством народів... Письменниця знаходить... нові формальні засоби, щоб з нечуваною силою розкрити нашу національну трагедію». «... Вона визбирала і показала сотні українських трагедій та розказала про них без лірики і патетики...» У тому романі «від Гоголевих «Вечорів»... не появилось на сторінках нашої літератури стільки чортів, що як «московські енкаведешники обливають на Хрещатику пам'ятники великих українців нечистотами — натяк на шовіністку, що безкарно полагодила свою фізіологічну потребу в підніжжі пам'ятника Шевченкові» та «картини, що можна вважати гротесками» чи «апокаліптичними малюнками з цілком оригінальним насвітленням нашої історії... проникаючи аж у княжі часи». Ось вони: «Братні траншеї Вінниці... ще недавно прикриті дитячими майданчиками і гойдалками» та «похоронні барки...», на яких лежать мерці... в полотняних штанах... спухлі від голоду або з кулею у потилиці... Дніпро — це ріка мерт-

вих». За участь чи підтримку УПА «з малими дітьми і підлітками вивозять на Сибір у концтабори, щоб увесь народ витинув, а як не витинув — зникчємнів, забув хто він... і перетворився на зграю мерзенних блюдолизів, лакеїв, донощиків і катюг на послугах зайшлої держиморди». Клиновий сперечається з критиками, «які кожний вияв патріотичних почуттів — а були вони в усіх велетнів світової літератури — намагаються обезцінити згирдливым у своїй уяві словом «просвітянство». Але проблема ясна: тоді «коли про патріотизм пишуть письменники малого таланту, то це «просвітянство», а коли ж це автор «Слова про похід Ігоря», то це велика література. І Клиновий підсумовує: «Андієвська своїми романами станула твердою ногою у сфері підсвідомого, насвітлюючи такі психологічні глибини своїх героїв, яких наші письменники ледве торкалися». Крім того вона «опанувала бездоганно техніку модерної повісти, в деякому розумінні її передуючи. Саме тому переклад її романів на чужі мови... міг би спопуляризувати нашу літературу та витягнути її з багна провінційності, де з такою дбайливістю затоптав її «старший брат». «Роман про добру людину»... літературна енциклопедія модерного українства».

Клиновий ставить «Вертеп» Аркадія Любченка, цю справжню «симфонію», набагато вище Понеділкового «Вертепу», хоч Любченко творив там, де «політичне становище впливало на формальні засоби» і де український письменник мусів говорити «символічними арабесками», щоб «провести якось свої національні тенденції». Інший Любченків твір — «Образ» — суто прозовий. Це гостра сатира на «хахля» і «советський побут». Зате його гостро скритикувала советська енциклопедія «у недооцінці української пролетарської культури і політики партії в національнокультурному будівництві на Україні». Для української незалежної культури твори Любченка, на думку Клинового, «елегантні і вишукані», а їхній стиль «нагадує клясиків французької прози».

Новим вкладом у шевченкознавство слід уважати коротку статтейку Ю. Клинового про Шевченкових «Гайдамаків», у якій, на основі ствердження «найкращого критика, Івана Франка», він доказує правдивість вислову про «романтичний націоналізм» Шевченка.

Зовсім інакше ставиться критик до повісти Івана Боднарчука про «ідеальне гетто» канадських українців «Покоління зйдуться». Тут політичні нотки повісти не завжди додають їй блиску», бо «політику й патріотизм чи не найважче включити у справжню літературу», де вони мають «дивну силу змінити кожне живе почуття у мертве плесо банальності». І не pomoже цитування солодкавих романсів у деяких розділах, без яких «можна було обійтися». Хоч Боднарчук наслідує Стефаніка, то йому бракує «несхибного артистичного смаку». Діялоти «тяжкі і довгуваті», що тільки «переривають монотонію думок про «визвольний фонд».

Окремо слід зачитувати те, що пише Клиновий про Валентина Мороза ще 1974 р., зокрема ж про його 4 есеї, які «без сумніву належать до вершин українського полемічного письменства і дорівнюють трактатам Івана Вишенського». У цих есеях Мороз — «жорстокий реаліст»

аналітик...», В. Морозові «вдалося стати героєм найбільшої трагедії у новітній українській історії, вдалося вирости в могутній прапор».

Розглядаючи книжку Бориса Антоненка-Давидовича «Землею українською», Клиновий вказує на його стійкість, що «не схотів поцілувати пантофлю папи-Сталіна» та вважав тодішній «потяг у літературу — продовженням колишнього потягу на Січ». Тому й мандруючи «Землею українською» він показує ці місця, де Сірко казав вирізати яничар і де Гонта вчинив злочин на власних дітях — заради України. Він теж автор блискучого роману «Смерть», звідки «так і бухає любов до України й глибока ненависть до Москви — за що його і ув'язнили». Закінчується огляд інформацією: «До характеристики Антоненка-Давидовича... додати ще можна, що українську пропаганду робив він із партквитком у кишені, але у його кімнаті (за розповіддю Осьмачки) висів тільки... портрет Мазепи».

«Патетична соната» Миколи Куліша для Клинового — це не тільки «один із епохальних творів» та «найсильніше досі слово української драматургії», але, коли б її перекласти, могла б стати «революційною подією всякої літератури». Її можна порівняти з драмами О. Вайльда (майстерні діялоги, тонке вживання парадоксів), і з драмами Б. Шова (оригінальність образів, блискуче оперування цілком новими ефектами). Ця Кулішева оригінальність базується на «вмілому використанні деяких форм староукраїнського письменства» та на факті, що «Куліш вийшов з реалізму, щоб найвищою мистецькою силою досягнути в драмах чи комедіях антиреалістичних», а втім «Куліш користується різними мистецькими засобами не тільки з «революційною сміливістю», але й з незвичайним мистецьким тактом». Коли «картини, де виходить Марина, романтично-героїчні», то там, де показано... Росію — «здебільша натуралістичні, аж відразливі у своїй потворній наготі». Сцени зі Ступай-Ступаненком, символом «просвітянської України», поблажливо гумористичні, а з Ільком Югою, символом нерішеного хахлацтва, лірично-патетичні. Клиновий не завагався занотувати таку фразу в устах Марини — Жанни д'Арк України, про москалів: «Кому? Большевикам? Бандитам? Бидлові, що реве від крові і трощить наші найкращі ідеї?» І закінчує: «Героїня «Патетичної сонати» Марина — символ України, дуже оригінально в'яже в одну нерозривну цілість козацьку Україну з сьогочасною».

Олекса Слісаренко, автор збірки «Без компасу» — «пропав безслідно по ліквідації Хвильовизму». Це найвидатніший представник нашої «авантурної новелі», що «відзначається гострою сюжетністю, психологізмом, елегантним стилем і прегарною мовою». Герой оповідання «Без компасу», прапорщик Уласенко, «хахол», у якому прокидається національна свідомість: «Треба воювати, щоб скинути московську владу!» За те ж автора і «зліквідували»...

«Пиворіз» Василя Чапленка — це «веселий епікуреєць», у якому Клиновий добачає споріднення з французом Рабле, у мандрівному дякові — людину типу Сковороди, а у всій повісті — «Гоголівський гумор». Зате ж «немає сліду... отих відьом, упирів, чортяк, його твір

наскрізь реалістичний». Дебют Чаплєнка вдалий, для цього він має «талант епічного характеру і добре простудійовану добу».

«Коли ми не надто гарячі прихильники творчості *Василя Барки*, — пише Клиновий, — занадто бо він для нашого смаку сантиментальний, — то його повість «Рай» була для нас потрясаючою несподіванкою». Герой «Рая» — професор літератури — «живе восібленням замученої України...», «...плястично змальований типаж... нікчемні й величні душі підсоветської України... з рижим москалем *Макоробовим*... з тамбовської губернії, більше і менше залякані люди, сексот *Тонко-струненко*... величезна галерія типів, якої випровадив досі в одній повісті ні один український письменник, ні навіть... *Оноре Бальзак*». Проте «один із кінцевих розділів, повний непереконливого філософування, можна викинути, від чого повість скористала б». Вкінці критик радить перекласти «Рай» на чужі мови (його порада до деякої міри здійснилась, бо минулого року перекладено Баркового «Жовтого князя» на французьку мову. — С. Н.).

Автора «Жаги» *Ростислава Єндика* Клиновий вважає «найкольоритнішою індивідуальністю серед наших інтелектуалів», неподібною до «безобличної маси галицьких інтелігентів, яких не без рації не люблять придніпряниці... Його лірика в прозі «Білі ночі»... стала предметом глузування, драма «Черник» — таки дуже слабенька... а його політичні поеми, як «Титан»..., були такі контрверсійні з мистецького боку, що критика просто проминула їх мовчанкою». У трагедійному жанрі, — стверджує Клиновий, — Єндик став «співцем українського націоналізму, вірний своєму духовому батькові *Дмитрові Донцову*». В оповіданні «Берега *Картузька*» він дав переконливу постать українського націоналіста..., що не вдалося бататьом іншим письменникам». І Клиновий додає: «Коли хто з придніпрянських українців досі не розуміє осоружного для них західнього націоналіста, хай уважно прочитає цю книгу».

Про недавню «емігрантку» з України *Уляну Любович* (Старосольську) та її книжку «Розкажу вам про Казахстан» Клиновий пише: «Чим відзначаються нарис *У. Любович*... це тим, що вони майже цілком позбавлені будь-якого сантименталізму, тієї... розхристаної і... дешевенької лірики, яка таки частенько намагається заступити справжнє обдарування. Письменниця... без патетики, без претенсій, без нарікань і намагання викликати співчуття, розкажує про кам'яне немилосердя... Оця майже абсолютна об'єктивність, оця пісня без мелодії... розкажує про негостинну країну заслання, перші стежки якої топтав понад сто років тому *Шевченко*. Всі вони пройняті своєрідним оптимізмом, могутньою життєвою силою... впертою боротьбою за збереження людського обличчя, де «втриматися на поверхні, — героїчне досягнення».

Замикає книжку Клинового рецензія «Дещо про літературну недолю *Івана Керницького*», коли не врахувати ще «*Місцелянея*». Недоля Керницького-Ікера в тому, що він «був примушений піти на заробітну працю в журналістику, втопивши свій талант у напівлітературному

жанрі, у фейлетонах...» І критик питає: «Скільки втратила українська література на мезальянсі з українською журналістикою?» Проте ставить його у ряд з такими галицькими письменниками, як Роман Купчинський, Олесь Бабій і «виклятий теперішніми володарями України — Богдан Лепкий». За брак «літературної аналізи» збірки Керницького «Будні і неділя» дорікає авторові передмови Остапові Тарнавському, який, за винятком «кількох декоративних фраз», радше «викрутився сіном». А чейже Керницький «заслужив собі» на більше.

Закінчуючи цей короткий огляд літературознавчої роботи Юрія Клинового-Стефаніка, напрошується досить таки втерта фраза про те, що вона повинна стати корисним підручником сучасної української літератури — не тільки для викладачів чи для студентів українознавства, але й для кожного культурного українця. Бо знати сучасну світову літературу, яку просто впихають у вуха й очі усі засоби масової медії — не штука. Штука в наших умовах знати свою рідну, нищену москалями, українську культуру взагалі, а літературу зокрема.

Микола ВОРОНИЙ

ПАМ'ЯТІ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

...
Яка краса! Усе життя
В акорди перелить,
З високих дум і почуття
Нове життя творить!
Нести любов, будити гнів,
Творити чудеса...
О, віщий спів, натхнений спів!
Яка в ньому краса!
Хай серце, болю повне вщерть,
Розірветься... нехай!
Висока честь: прийняти смерть
За любий, рідний край!
Висока честь: усі скарби
Зложити на вівтар, —
І жити в пам'яті юрби
Як легендарний цар!

Андрій ГАЙДАМАХА

ДЕВ'ЯТА ЗА РАХУНКОМ КНИЖКА

(До 40-річчя творчости Олени Звичайної)

На відміну від інших представників «гострозорого» покоління розстріляного Москвою літературного відродження 20-их і початку 30-их років на Україні Олена Звичайна, яка ще з юности відчувала прагнення до письменницької професії, за весь час свого перебування під московсько-більшевицьким режимом керувалася безкомпромісовою засадою Лесі Українки («Оргія»), що обдарована талантом людина не сміє віддати його на службу окупанта своєї країни й поневолювача свого народу. Адже ми до болю відчували, що після перемоги на збройному полі похід Москви продовжувався на всіх інших ділянках життя України, в тому й проти українських письменників. Письменницька доля українського автора ставала незавидною, просто незносною, а то й життєво-загрозливою: одні зігнулися (Тичина, Рильський, Бажан, Яновський), другі заламалися (Івченко, Шкрупій, Куліш, Фальківський, Влизько, Хвильовий), ще інші скривилися. Якраз ота нездібність кривити душею, писати брехню розмножену в тисячах примірників, разом з іншими, не менш важливими причинами, як, наприклад, солідне національне виховання в середовищі народницьких культурників, несприйняття нової дійсності під небом большевицького «раю» на Україні, страх і повсякденна боротьба за своє толодне існування — все це разом узятє дало нам те, що Олена Звичайна народилася для української літератури щойно в 1942 р. з виїздом на еміграцію. Тому й вихід у 1982 році її дев'ятої за рахунком книжки-повісті п. з. «Ти», коронує сорок років плідної літературної діяльності шан. авторки.

Але фізичне життя О. Звичайної почалося багато років перед її літературним народженням. Проф. Г. Ващенко, великий шанувальник авторки, у статті «Літературна діяльність письменниці Олени Звичайної» (1960) розповідає про її спокійне дитинство такими теплими словами:

«Олена Звичайна народилася на Наддніпрянщині, в інтелігентній родині, де плекалися народницькі традиції, і де завжди був на висоті культ слова в його усній і писаній формі: тато — адвокат, дуже гарний промовець, мати — вчителька (спочатку на селі, як народниця, а пізніше в чоловічій гімназії). Зв'язок із українським народом і його традиціями в родині Звичайної невпинно підтримувався через бабусю, що дожила до 95 років і мала великий вплив на свою онуку...

Єдиною подругою Оленки (одиначки) була книжка. Дівчина мала пам'ять, що дивувала всіх... Вільний від гімназійних зайнять час Оленка віддавала виучуванню чужих мов, музиці й читанню, а також допомозі нездібним, відсталим товаришкам.

Виховувалася з Олени панянка-білоручка, начитана й духово розвинена з пекучою мрією про дальшу освіту молоденька ідеалістка. Кожен з батьків вкладав в її майбутнє свої мрії: тато взяв собі в голову, що з неї вийде не абияка адвокатка, а мама мріяла бачити дочку педагогом високої школи й письменницею...

Тато й мама Олени не прийняли большевицької революції як системи життя, і не хотіли до неї пристосуватися, хоч і були в той час у силі

віку (оное між 40 і 50 роками). Тато не схотів бути советським адвокатом, а мама рішуче відмовилася викладати в советській школі, за що й була позбавлена пенсії. Оное вони приїхали до бабусі, увійшли до складу сільської громади і... взятися до роботи коло землі. Щождо Оленки, то, маючи атестат про скінчення гімназії з золотого медалею, вона поїхала до Києва і вступила до двох інститутів: ВІНО (Вищий інститут народньої освіти) та КІНГ (Київський інститут народнього господарства). Щоб мати професійний квиток і хоча б черствий кусок хліба насущного, Олені довелося ще й служити. Її здібності, плюс міцне здоров'я і молоде завзяття потягнули три вози: два інститути й службу...»

Ми навмисне навели довші уривки з названої вгорі статті проф. Г. Ващенка, бо всі ці життєві риси читач з легкістю розпізнає в головній особі повісти «Ти» — у Вірі Ільченко.

Дев'ятнадцятирічною першокурсниця Олена одружується зі студентом останнього курсу, українцем-галичанином, військовим учасником недавно прощумілих Визвольних змагань. Їх вінчав у соборі св. Софії Митрополит УАПЦ Василь Липківський, що мало для молодого подружжя трагічні наслідки: почалася Голгофа переслідувань, яка тривала до початку Другої світової війни. Одинадцять разів Олениного чоловіка арештували, а за одинадцятим його в 1937 р. заслали з 10-річним необґрунтованим ви роком до невільничого табору на Колимі копати золото з-під вічно-промерзлого ґрунту в ежовському загоні рабсили. Олена в той тяжкий для неї і для України час була позбавлена праці й помешкання як дружина «ворога народу», і саме тоді з голоду та холоду помер їх єдиний синочок. Пізніше Олена працювала інженером-економістом, коли Сталін нарешті дозволив приймати членів родин «ворогів народу» будь-коли та на будь-яку роботу. Незадовго до початку війни її чоловік вернувся з Колими, а вже з відступом німецької армії вони оное покидають зненавиджену московську імперію.

Почався 1941 рік. Від того часу життя О. Звичайної належить майже виключно вимірній з юности літературній діяльності. Перші роки скитальства О. Звичайна провела в селянській хаті на дуже високій горі над маленьким австрійським селом Фліршем в австрійських Альпах, у творчій тиші й на вірадрній самоті. У листі до автора цих рядків О. Звичайна згадує про ті роки:

»Звичайна, як письменниця, народилася там, у горах! До речі, я не зразу стала Звичайною, бо в самих перших роках моєї літературної праці (1942-48) я писала прозу під іменем Наталка Матвієнко, а вірші — під іменем Катря Ланова. Чимало віршів розсипалося тоді з-під мого пера, і я їх ніколи не збирала докупи, а під певним настроєм римовані рядки так легко виливаються з-під мого пера, що я не встигаю їх записувати. Тепер я шкодую, що ставилася до власних віршів без уваги: просто розсипала їх Катря Ланова!«

Як рідкісний документ з тієї ранньої пори творчости авторки цитуємо її вірш із 1949 р. саме на тему її авторської відокремлености не в башті зі слонової кости, а серед гранітних альпійських шпилів:

Оце Вам вигляд з літака
На Флірш — село маленьке...
На жаль, не видно звисока,
Де я живу давненько.

Тепер пейзаж наш не такий,
Як подає рисунок,
Бо грудень — дідуган лихий,
На жаль, змінив малюнок.

Там на горішці я живу,
Це по-англійськи — »attic« ...
Там мої твори я пишу,
Як впертий математик ...

Не любить фарб яскравих він,
Бо сам старий і сивий;
Пудрує-віє снігом він, —
Тому й пейзаж наш білий ...

Рисунок відзначає »path«
— Доріжку для туристів,
Що в'ється по горах і ... враз
Звисає над ... урвищем.

О. Звичайна була також діяльна як журналістка, дописувала, між іншим, до очоленого Ю. Кленом літературного журналу «Літаври», які воскресли тоді в честь розстріляної в Києві німцями Олени Теліги. Змушена бажанням емігрувати до Америки, О. Звичайна з чоловіком покидає в 1949 р. свій затишний альпійський куточок і переселюється до табору переміщених осіб ДіПі. Серед таборових буднів письменницька діяльність пішла дещо вниз. Від 1952 р. по сьогоднішній день О. Звичайна перебуває в Америці.

Першим літературним твором О. Звичайної, що вийшов книжкою в Канаді, був «Золотий потічок» (1947), написаний під свіжими враженнями щойно пережитої німецької окупації України. «Німці, як відомо, масово обмінювали їдження (хліб, сало, цукор) на ... золото, яке потім пліло в роках німецької окупації з України до Німеччини, залишаючи українців у муках від голоду ...» — згадує ще й нині авторка.

А ось уже другий твір написаний в горах на тему підсоветського «раю». Це повість «За що?» (появилася в «Нашому кличі» в Буенос-Айресі), яка дістала першу нагороду на конкурсі українських політичних в'язнів у Німеччині в 1948 р., як одна з 53 надісланих праць. Темі штучно створеного Москвою голоду на Україні присвячено повість-оскарження «Селянська санаторія» (В-во «Тризуб», Вінніпег, 1952) і нарис «Миргородський ярмарок» (Вінніпег і Мюнхен 1953). Оповідання з таборового життя в Австрії «Листи», надіслане в липні 1952 р. на літературний конкурс «Свободи» в США, було нагороджено другою премією; воно разом з 16 іншими кращими оповіданнями увійшло до збірки оповідань і новель О. Звичайної п. з. «Оглянувшись назад» (в-во «Дніпрова хвиля», Мюнхен 1954).

У 1957 і 1958 роках Українська Видавнича Спілка в Лондоні видала двотомовий роман «Страх» з передмовою проф. Г. Ващенко. На 780 сторінках цього роману змальовано пекло масового терору, що знане в історії СССР й України як «ежовщина» в 1937-38 рр. У співавторстві зі своїм чоловіком М. Млаковим (псевдонім) постала потрясаюча двотомова документально-автобіографічна повість «Ворог народу» (В-во УВС, Лондон 1966-67) з передмовою проф. Володимира Шаяна. «Страх» і «Ворог народу» творять, разом узяті, белетризовану хроніку большевицького терористичного панування на Україні й тотального погрому національного спротиву в усіх ділянках життя. Написання правдивого документу часу — ось у тому основна заслуга письменниці О. Звичайної. «Ворог народу» два рази дістав першу нагороду на літературних конкурсах в Європі (1948) і в Америці на конкурсі літфондації ім. І. Франка в 1967 р.

Твори О. Звичайної знаходили завжди широкого й захопленого читача. Критики відгукувалися з прихильними оцінками на сторінках

періодичної преси на всіх континентах української діаспори. Даємо слово деяким із них.

»Селянську санаторію« і »Миргородський ярмарок« (обидва на тему голоду в 1932-33 рр.) поручав читачам »Нашого клича« в Аргентині проф. Є. Онацький такими словами: »'Селянську санаторію' написано дуже живо, цікаво, гарною мовою. Дієві особи вибрано дуже влучно і змальовано їх опукло, пластично, — вони дійсно живуть перед вами на сторінках повісти« (»Наш клич« з 5 березня 1953 р.).

»Героїня 'Селянської санаторії', оглядаючи в 1933 р. колишній царський палац у Криму, відведений ніби під »селянську« санаторію, звернула була увагу, що селян у тій »селянській« санаторії зовсім не було, і, здивована цим, поставила була наївний запит — чому ж нема селян у цій »селянській« санаторії?« Відповідь дано в »Миргородському ярмарку« (назву взято як історичний контраст до Гоголевого »Сорочинського ярмарку«), присвяченому »мільйонам українців, що впали жертвами штучного голоду, організованого на Україні Москвою в 1932-1933 рр. З цієї однієї присвяти вже ясно, чому розкішна »селянська« санаторія в Криму не мала в своїх стінах жодного українського селянина, і чому їхні місця займали московські й жидівські комуністичні бюрократи з далекої півночі« (»Наш клич« із 6 серпня 1953 р.).

Проф. Володимир Державин, нині незаслужено забутий учений-літературознавець, у рецензії, що появилася у »Визвольному Шляху« за лютий 1959 р., вбачає причину того факту, що »Страх« читається з великим інтересом, у тій об'єктивності й виразності, з якою авторка відтворює загальну психологічну атмосферу тієї доби. »Під цим оглядом »Страх« О. Звичайної є справді твором видатним і дуже корисним... Літературна мова авторки є, щодо своєї граматичної та лексичної правильності, не лише бездоганна, але сливе взірцева... Як на наше письменство на еміграції, це справді рекорд«.

Обвинувальну суть спільного твору »Ворог народу« підкреслив у своїй рецензії А. Кушинський (»Америка« ч. 17/1967): »Повість 'Ворог народу' є документальним, різючим і живим актом обвинувачення Москви за озвіріння людської істоти, за народовбивство. Надзвичайно талановито описують автори підсоветське життя і то так реально і в найменших деталях, що та дійсність, як жива, стає перед очима. Про край »Колиму — плянету золота й рабів« досі не було ще ніде подано такого опису й аналізу правди, як це знаходимо в праці »Ворог народу«.

На образно-оповідну техніку не тільки роману »Страх« вказує у передмові до »Ворога народу« проф. В. Шаян: »Автори повісти, застосовуючи картинний стиль показу »фільму« повісти, не попадають, однак, у рівночасне спрощування антипсихологічного реалізму. Поглиблений психологізм повісти не дозволяє назвати її реалістичною в банальному визначенні цього неясного слова в літературі. Хоч твір і перевершує своєю багатотою картинністю не один шедевр зовнішньо-описового »реалізму«, — проте головним предметом досвіду й показу в цій повісті є психологічні стани героїв, їх думки й почування та їх ідеї. Тут образ повний і суцільний. Ми не помічаємо ніякої перерви, ані прірви в природньому рості й повноті душевного життя героїв«.

З усього написаного вище про зміст і стиль літературних праць О. Звичайної більшість критичних оцінок зводиться до трьох основних, які відзначають усю дотеперішню творчість авторки. Це *літописність тем*, зачерпнутих із новішої трагічної історії України, *картинно-психо-*

логічна манера розповіді замість лінійно-сюжетної з наростанням неминучого конфлікту і, потрете, здорова, бездоганно чиста мовна тканина всіх без винятку творів О. Звичайної.

Коли прикласти щойно вичислені ознаки також до найновішої книжки з-під пера вельмизаслуженої авторки, до повісті «Ти», то їх з легкістю і в ній можна простежити.

Написанням повісті «Ти» авторка поставила собі завдання дати сучасному й майбутньому читачеві подих доби кінця 20-их років, на порозі процесу «Спілки Визволення України». Дія повісті відбувається в рамках 1927–29 років на тлі тогочасного Києва — з його історичними пам'ятниками, з масами безпритульних дітей та численними безробітними дорослими. Повість складається з 21 розділу, плюс «Епілог», в якому авторка розповідає про те, що сталося після арешту головного персонажу твору з іншими особами й характеризує 30-ті роки, дуже відмінні від кінця 20-их років. Зазначуємо заздалегідь, що О. Звичайна не зобов'язувала себе показати 100% образ Києва як міста другої половини 20-их років, а дати *правдивий показ* тогочасного обличчя Києва... Найядернішу характеристику підкореного Києва дає сама назва твору — «Ти»: цим особовим і зрівнювальним для всіх (під один гребінь) людей займенником новітні советські вельможі, які в той же час виплили з глибини суспільного дна на панівну поверхню, тикали в обличчя всім — і то без різниці віку й не питали нікого про дозвіл. Щоб краще зрозуміти поведінку усіх дійових осіб повісті, варто пригадати історично-політичне тло тих часів.

По революції й по програних Визвольних змаганнях 1917–21 рр. Україна вступила в нову історичну фазу: наступив жорстокий і безпощадний період т. зв. воєнного комунізму з голодом у 1921–22 рр.; під тиском всенародного повстання селян проти північних наїзників прийшла доба Нової економічної політики (НЕП) і українізації. За цей період часткових і поверхових національних уступок багатьох національно свідомих українців, які спочатку не сприймали большевицької окупації, почали співпрацювати в советських партійних і адміністративних апаратах; до них належали позапартійні люди й т. зв. націонал-комуністи, які наївно мріяли усамостійнитися від кремлівського центру, але всім тим обдуреним мрійникам приходила буквально фізична загибель, 1929-им роком почата і до нинішнього року триваюча...

Атмосферу тих років змалював літературознавець І. Кошелівець наступно: «Гасла свободи, творення нової національної культури, знищення старого світу і нового будівництва були основою великого творчого піднесення. Байдуже, що одні сприймали ці гасла щиро, а інші бачили в них лише тимчасовий маневр» («Нотатки про український роман» у місячнику «Літаври» ч. 1 за квітень 1947 р., стор. 52). Ці гасла наповнювалися також негативним змістом, бо разом з ними повів над Україною вітер руйнації тлибoko закорінених столітніх традицій, законів релігії, моралі, навчання; це тоді бере початок фальшування, ба навіть «перелицьовування» немилих московським комуністам творів Шевченка, розпаношується ідея вседозволеності, аморальності, проповідуюно нову релігію розкладу основи здорового суспільства — родини, як чума вгризається зокрема в український суспільний організм бачила безпритульності дітей, багато з яких були жертвами діяльності ЧК-ГПУ (М. Скрипник, І. Яковлев, В. Баліцький — це лише короткий ряд тодішніх керівників репресивного апарату на Україні, які несуть — разом з цілим апаратом окупаційної репресії — головну відповідаль-

ність за це народовбивство українців), бо їхні батьки брали участь у визвольних змаганнях проти большевицьких окупантів України.

Коротко про сюжет повісті. Віра Ільченко, шістнадцятирічна здібна, амбітна й енергійна героїня повісті, втративши на початку повісті свою матір, останню родинну опору, вступає дещо замолоду в доросле життя, поборюючи сама і з відкритим чолом усі життєві й обумовлені окупаційним режимом побутові труднощі в Києві другої половини 20-их рр. Вона, що спратло мріє про закінчення школи, мусить, однак, водночас працювати, щоб існувати і ще й мріє в додаток стати відомою письменницею. На малолітню, хоч передчасно вже й дорослу Віру, намагаються здобути виховний вплив різні сторонні люди, які мають на оці тільки свою власну вузько-еґоїстичну користь. Є й група людей, які щиро прагнуть їй добра, хочуть їй допомогти і в здобуванні освіти, і в поборюванні матеріальних труднощів. До останньої категорії належить учителька Надія Петрівна, знайома Віриної матері, Рона Черняхівська й почасти, принаймні до половини повісті, пролетарського походження Одарка Горленко. Натомість до другої категорії, до негативних персонажів повісті належать, м. ін., Агафія Іванівна — нещира опікунка Віри, гідна осуду донощиця до ЧеКа-ГПУ, Іван Малюга — довгий час протектор Віри, малограмотний директор советської бюрократичної установи, колишній чекіст, який крадькома примазується до Віри і який без гризот сумління визискує морально і фізично малосвідому Одарку Горленко, аби лиш добитися своєї мети — здобути собі Віру за жінку; погубним стає знайомство Віри з гидким пристосуванцем Степаном Панченком, який у підступний спосіб вкрадається в невинне Віринє серце, виманює від неї манускрипт готової вже книжки на тему дошкульного лиха підсоветського суспільства тих часів, про безпритульних, і віддає її у смертоносні чекістські руки.

Персонажів повісті (ми не згадали всіх, тільки найголовніших) можна б іще інакше категоризувати. З одного боку маємо консервативних людей «старої школи», що виховувалися ще до революції в патріотичній народницькій атмосфері та які до накиненого з Кремлю режиму ставляться або відкрито ворожо, або принаймні стоять осторонь від нього, не беручи активної участі в його встановленні і розвитку. З другого боку маємо типових представників нових советських вельмож, як от Іван Малюга, Степан Панченко та інші.

Вершок Віриного конфлікту в лабіринті комуносистеми і шкідливих для героїні людей авторка описує так: «Над внутрішнім світом Віри тепер невпинно тяжить високий рівнораменний трикутник, що його утворило довкола неї саме життя: Малюга й Одарка займають належні їм місця в двох нижніх кутах основи, якою цей трикутник стоїть на порохнявій підсоветській землі, а вістря, яким цей трикутник переможно пнеться вгору, належить Надії Петрівні... Це справді недовсяжко-високе вістря переслідуваної тепер української духовости, до якого Віра прагнула, але тепер... не мала вже доступу! Чому? Через який свій злочин? Таж, очевидно, через свій зв'язок із *отим дном* трикутника, з отими двома — Малюгою та Одаркою! Якби не її зв'язок із ними, то... Кацмани були б сьогодні на волі і Віра не виглядала б шпигункою-зрадницею в очах Надії Петрівни, що вже прощалася з життям! Залізна логіка цього висновку поступово привела Віру до ось якого висновку: треба від цих двох (Малюги й Одарки) відірватися! Але... як?» — Утікаючи від Малюги й Одарки, Віра несвідомо стає

жертвою зрадливого Ст. Панченка, а її життя кінчається в кривавих застінках ГПУ. Безвихідність жорстокої системи часто веде в неминучу смерть — така одна з головних історичних лекцій повісті.

Зі щойно наведеного уривка повісті читач може собі виробити перше враження про манеру авторової розповіді. О. Звичайна стилем свого письма належить до покоління письменників 20-их років, дарма, що вона народилася як письменниця понад 20 років пізніше. У 20-их роках панувала в українському красному письменстві т. зв. імпресіоністичний стиль, започаткований у блискучий спосіб М. Коцюбинським в белетристичній прозі. Так, наприклад, уся дія в повісті *»Ти«* проходить *»перед внутрішнім зором«* і авторки, і героїні. Переважає майже фотографічна точність у схопленні зовнішніх *»моментів«* життя. Мова — гранично чітка, синтаксично збалансована (якщо так можна висловитися), ніби по-ювелірному очеканена, коротко кажучи, — мова належить чи не до найцінніших прикмет цієї повісті.

»Ти« — не тільки вдála й талановита спроба віддати якнайточніше атмосферу Києва другої половини 20-их років очима представника тієї категорії українців, що становили переважну більшість населення окупованої більшовиками України — які не хотіли прийняти нової *»дійсності«*, які зазнали переслідувань, ба навіть нищень, але ця повість має ще значення і як белетризований історично-хронікальний документ доби, яка вже безповоротно проминула, але яку ще не повністю висвітлено як слід, на особливу шкоду теперішньому молодому і майбутнім поколінням.

Крім соціологічного малюнку Києва 20-их років, авторка обробила в повісті й суто літературні теми, які панували в тих же роках. Вона дає свій погляд на літературний вплив творчості комуніста Миколи Хвильового і на появу 1928 р. першого і єдиного роману Валеріяна Підмогильного *»Місто«*. Якраз появи в передруку *»Міста«* 1954 р. в Нью-Йорку з післямовою Григорія Костюка завдячуємо, на нашу думку, і написання повісті *»Ти«* О. Звичайної. Авторка ж одразу зареагувала була на нью-йоркське перевидання *»Міста«* й надрукувала в молодечому журналі *»Авангард«* (ч. 5-6/1955 і ч. 1/1956) негативну рецензію п. з. *»Криве дзеркало«*. Цю рецензію можна б вважати за перший робочий проект майбутньої повісті *»Ти«*, бо в ній заступлені всі штрихи, які знайшли своє белетристичне втілення в обговореній тут повісті.

Критика новелі *»Я«* та роману *»Вальдшнепи«* М. Хвильового, висловлена устами Віриної вчительки Надії Петрівни, підкреслює ті риси типового комуніста часу дії повісті, який зневажливо, ба навіть вороже ставився до українських національних традицій і під плащиком гетьвід-московських кличів служив тільки тій установі, що дбає про внутрішню безпеку країни соціалізму. Цими рисами наділений, між іншим, головний протагоніст повісті Іван Малюга.

Повість *»Ти«* дуже багато *»завдячує«* романові *»Місто«* В. Підмогильного. Порівняння обидвох творів завело б нас задалеко, але ця метода напевно дала б дослідникові несподівані висліди. На цьому місці хотіли б ми тільки звернути увагу на одну важливу методологічну помилку, в яку досі попали і підсовєтська критика (Л. Новиченко), і еміграційна літературна критика (Г. Костюк, О. Звичайна та інші). Цю помилку викрила румунська україністка Магдалина Ласло-Куцюк у

нарисі »Місто' В. Підмогильного і французький роман XIX стол.» (у збірнику її ж авторства »Шукання форми«, в-во »Критеріон«, Бухарест, 1980, стор. 141-164). Підхід М. Ласло-Куцюк до літературних явищ — узятий зі структуралістичної школи, і саме завдяки цій дослідній методі їй пощастило — і, здається нам, з повним успіхом — розв'язати »гordіів вузол« советської критики, яка вже півстоліття вважає роман »Місто« наклепом на советське місто, або (еміграційна критика) вважає, що цей роман про місто, зокрема про Київ.

»Нам здається, — пише М. Ласло-Куцюк, — що з методологічного боку ця оцінка (наклеп) невинуватана. Твір Підмогильного не є романом про Київ так, як не є романом про Париж »Горію« або »Бель-Амі«. Великі письменники описують життя своїх героїв у певних місцевостях не для того, щоб написати географічне або економічне дослідження про певні людські оселі, а для того, щоб в такий спосіб виразити свою візію світу. Бальзак, зокрема, мав дуже драматичну візію життя, він підібрав для історії збагачення і банкрутства звичайного купця Сезара Бірото, заголовок подібний до твору англійського письменника XVIII стол. Е. Гіббона — »Занепад і падіння римської імперії«, а саме — »Історія величі й підупадіння Сезара Бірото«. Письменникові, для якого звичайне банкрутство комерсанта набирало розмірів світової трагедії, потрібний був відповідний кін. Таким коном був саме Париж, місто всіх можливостей і всіх нещасть, саме тому, що в цьому капіталістичному місті вирувало життя. Всі його »сцени паризького життя« — хоч це твори суворо реалістичні — овіяні фантазією романтика, для якого все набирає грандіозних, небувалих розмірів. Його послідовники зберегли тенденцію локалізувати саме в Парижі історії про запаморочливі кар'єри або тяжкі розчарування життям, але Париж, так чи інакше — це привід, а не мета таких розповідей. Цим міркуванням пояснюється і вибір міста Київ для подібної фабули, місто, яке століттям раніше вважали — містом рентьє, куди приїжджають з столиці Петербургу чи Москви, шукаючи теплоти і спокою, люди втомлені життям.

Київ у Підмогильного — це конструкт, мета якого відтінити еволюцію особистості героя, так як Париж відтінняє розвиток особистості Расінька і Рюмбапре у Бальзака, Фредеріка Моро у Флобера (роман »Виховання почуттів«), чи Жорж Дюруа у »Мопассана«.

Ми навмисне навели широкий витяг із нарису М. Ласло-Куцюк (яка також називає модель Києва у Підмогильного »кривим дзеркалом«, подібно як О. Звичайна, щоправда з цілком інших причин), бо ці думки ще не знайшли широкого розповсюдження в літературній критиці еміграційній і підсоветській. Цим самим ми не знецінюємо творів В. Підмогильного й О. Звичайної, які постали, так би мовити, на двох цілком протилежних полюсах, але які треба вважати за два комплектні, за взаємодоповнювальні твори. Зіставленням обидвох творів читач матиме повніше й глибше знюансоване зображення Києва 20-их років. Заслуга повісті »Ти« не в повторенні роману »Міста«, а в глибшій і правдивій показі обличчя міста, якому якраз у році появи справляють 1.500-річчя, але вік якого слід числити ще кількома століттями давніше.

С. РАДІОН

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Не знаю, чи є між нашими науковцями у вільному світі більший амбасадор української науки й популяризатор України між науковцями світу, як академік Я. Б. Рудницький.

До його наукового покликання доля додала йому ще прем'єра й міністра зовнішніх справ ДЦ УНР в екзилі. І він з тим усім напричуд справляється дуже добре. Для його непосидючості в наукових поїздках добре підійшла й політична діяльність.

У кругосвітній подорожі в 1981 р. академік Я. Б. Рудницький концентрувався на відвідинах університетів різних країн, щоб нав'язувати контакти з науковцями та нишпорити по бібліотеках за українкою.

У цій навколосвітній подорожі, що описана в книзі *«З подорожі 1981»*, видання у серії *«Україніка екзильна»* ч. 11, 1981, 64 стор., до популяризації української науки долучилася ще й популяризація діяльності ДЦ УНР в екзилі.

Досі певне, що ні один прем'єр чи міністер зовнішніх справ ДЦ УНР не спопуляризував між державними діячами далекосхідних держав діяльності українського екзильного уряду, як прем'єр ДЦ проф. Я. Б. Рудницький.

Багато науковців далекосхідних і африкансько-азійських держав напевно вперше почули про першу українську академію наук — УММАН і її відновлену діяльність у вільному світі від її президента акад. Я. Б. Рудницького. Він при тому вручав науковцям літературу про минуле академії — УММАН — і її сучасні екзильні видання.

Популяризуючи українську науку і діяльність екзильного уряду, проф. Я. Б. Рудницький під час останньої навколосвітньої подорожі відбув церемонію передачі диплому УММАН дост. Г. Матаматі в парламенті Нової Британії у Рабавлі в присутності членів уряду, преси, радіо й телевізії. Потім різну популяризаційну літературу про сучасну боротьбу в Україні за самостійність проф. Я. Б. Рудницький вручав національним і університетським бібліотекам у Макао, Гонг-Конгу, Сінгапуру, Срі Лянці (Цейлон), Мавритіюсі, Південній Африці з церемонією вручення почесного докторату ректорові Індійського університету проф. д-рові С. П. Оліверові, популяризуючи при тій нагоді українську науку, УММАН, її постанови і діяльність.

З описів у цій книзі бачимо, яку величезну науково-популяризаційну працю у вільному світі dokonує невтомний світової слави науковець, а тепер ще і політичний діяч Я. Б. Рудницький. Треба кожному з нас обмірковувати його наступні думки:

«Тяжче вести працю у країнах, де бракує слідів попередників... Спорадичність добра... для нав'язання перших контактів... Після

цього повинна йти систематика-продовження... контактів для української справи... Продовжування не може робити одна особа, мусять бути таки осередки як напр., ДЦ УНР... для політичної дії, а такі як УММАН і інші для інтелектуальної. Для... цілого тихоокеанського обширу... це можливе лише англійською мовою і у зв'язку з цим... перенесення осідку ДЦ УНР на англomовний північно-американський терен й започаткування праці Катедри Українознавства в Австралії (ЛКУ)«... є для того конечними.

»КУА..., побіч педагогічної діяльності, матиме свою велику вагу як осередок контактів і документації, обслуговуючи весь тихоокеанський простір, для якого Австралія є... джерелом... інтелектуальних ресурсів« (стор. 23).

Як бачимо, Катедра Українознавства в Австралії буде українським науковим пунктом, який буде променювати українською наукою і правдою про Україну на народи всіх держав великого тихоокеанського простору. Простору, в якому перші популяризаційні наукові заходи почав десять літ тому назад і тепер далі продовжує акад. Я. Б. Рудницький. Проте, як ми бачимо, одному тяжко бути постійно воїном української науки на такому величезному просторі. Отже треба, щоб до тієї праці долучилися науковці НТШ, УВАН і УНІГ.

Василь ЛЕВ

ЧОТИРИ МИСТЕЦЬКІ ВИСТАВИ В УВУ

Володимир Янів: 1. Христина Куріца-Ціммерманн (З нагоди її вистави картин і gobленів) Есей. Мюнхен 1980. 2. Володимир Стрельніков (З нагоди вистави образів, графік та рисунків) Есей. Мюнхен 1980. 3. Релігійне мистецтво родини Пулюїв в УВУ (Вповідне слово Володимира Янева на вернісажу. З доповненнями Андреаса Гільтманна). Мюнхен 1981. 4. Олекса Терзієв (Льона). З нагоди вистави живописів в УВУ. Мюнхен 1982.

*

Попри науково-педагогічну й видавничу працю Український Вільний Університет улаштовує мистецькі вистави, даючи тим способом українському і німецькому громадянству і студентству нагоду на культурні зустрічі для ознайомлення їх із працею УВУ, тієї високої школи, що вже 60 літ, перебуваючи в екзилі, високо несе прапор української науки й культури взагалі. Цитую слова проф. В. Янева, ректора УВУ: »Український Вільний Університет змагає в своїй діяльності до змістовної синтези науки й мистецтва, як тривкої підстави справжньої культури кожної спільноти. З педагогічного погляду має це змагання рідкісне значення для гармонійного виплекання багатогранних, врівноважених особистостей. Тому УВУ влаштовує приблизно від двох років мистецькі вистави для громадськості. Вони становлять доречне доповнення і вивершення нашої дослідної й педагогічно-навчальної активності« (»Володимир Стрельніков«, стор. 3). Професор Янів, як ректор

УВУ і знавець різних ділянок культури і як господар нашої Альма Матер, започатковує кожну виставу вступним словом — есеєм про даного мистця і його творчість, вияснюючи тайники й особливості вартостей кожного з них. Свої пояснення видає друком для закріплення вальорів кожної вистави.

Крім есеїв-каталогів вистав з відповідною добіркою кольорових відбиток виставових картин УВУ видав також в окремій серії мистецьких монографій два альбоми мюнхенського різьбара Григора Крука і один передчасно померлого маляра Степана Луцика. Вже в 1977 р. в УВУ влаштовано першу виставу праць маляра і графіка Бориса Крюкова з приводу 10-ої річниці смерті цього аргентинського мистця.

А ось це перша вистава *Христини Куріци-Ціммерманн*, яка, народжена в Настасові біля Тернополя в 1937 році, переїхала з батьками в 1943 р. до Австрії, в Грацу закінчила гімназію, опісля студіювала прикладне мистецтво в Відні у проф. Шмід-Ессера (малярство і графіка), в Академії прикладного мистецтва кераміку і скульптуру у проф. Ляйнфельнера і в тій таки Академії техніку гобленів. Наснажена такими студіями і практикуючи мистецтво, всю свою працю спрямовує на відтворення Батьківщини пензлем і гобленом. Сповнена туги за рідним краєм, що в її пам'яті зберігся як безмір яркого сонця, глибінь синяви небес, зелень листя і трав тощо; вона віддзеркалює його в багатобарвних образах. Вона поєднує гармонійно орнамент у декоративній різноманітності українських рослинних мотивів. В її картинах глядач бачить типові, притаманні Поділля просторі золоті пшеничні поля, цвітучі сади, блакитні ставки; все це осяяне променистим сонцем. В картинах і гобленах, мисткиня старається передати красу Батьківщини. Христина поклонниця абстракціонізму із деякими виявами елементів реалізму. Барвами викликає звуки природи, веде глядача в дійсність щоденного життя, в красу рідної країни. Може на перший погляд важко зрозуміти зміст і символіку поодиноких картин. Треба пояснення мисткині. З її словами розкривається перед глядачем основна думка, зміст кожної картини. За словами проф. Янева: »Христина стає перед нами як мистець, що обдаровує нас красою, але краса її образів випромінює радість, і це вона робить із любови до людей, до оточення, це вона робить із внутрішньої імперативної необхідности ущасливити ближнього, це вона робить з природної доброти для помноження добра на землі, для ушляхетнення, для досконалення людства« (»Христина Куріца-Ціммерманн«, стор. 9).

Володимир Стрельников, один із нечисленних мистців неконформістів, народжених і освічених в УССР в 1939 р. в Одесі. Після закінчення десятирічки почав студіювати мистецтво в художньому училищі в тому таки місті. Та навчання техніки стилю майстрів половини XIX стол., що своїм реалістично-натуралістичним стилем із нахилом до етнографізму найбільше відповідають сучасному советському офіційному соцреалізму, не задовольнили нашого ентузіаста мистецтва. Він став абстракціоністом. Як неконформіст Стрельников брав участь у виставах в Одесі в 1961-65 рр., у двох республіканських у Києві, в

одній всесоюзній у Москві 1971 р. і один раз у міжнародній у Варні в Болгарії, завжди з великим успіхом. Та скоро большевицька партія заборонила ці вистави. Тоді члени цієї групи влаштовували вистави в приватних квартирах. Коли й тут зустрінулися з заборонами й переслідуваннями, мистці неконформісти працювали в стилі орнаменталістики або монументалізму. Стрельников, як і інші «бунтарі» неконформісти, вірний мотивові-ідеї: *земля*, що на його та інших думку в українському мистецтві, літературі й музиці є основою духовости, основою творчости. Він звертає увагу на форму, однак далекий від реалізму, оперує символами. Новими мистецькими формами, що навіть незугарні і на перший погляд малозрозумілі, висказує свої думки та ідеї. Такі, напр., картини, як «Чорне волосся», «Осінь», «Коло білої хати», це брили з незугарними розпливчастими обличчями, а то й без облич, це немов брили виліплені з глини, чи навіть твори самої землі. Вони немов нагадують праісторичні «баби» — примітивні кам'яні поstatи з могил українських степів Чорномор'я. Тут саме вичувається символіку культу предків, пов'язаного з землею. Людина й земля нероздільні. Стрельников шукає архаїчних мотивів пракультур у південних степах України. При тому він представляє примітивні мотиви давнього мистецтва, пов'язуючи його з модерними формами малярства. Біла фарба в його картинах («Коло білої хати») символізує у нього українську хату, захист для родини, хату веселу й поважну водночас. А власна хата з гармонійним внутрішнім устаткуванням є символом родинної єдности. Це притаманне українській культурі в протиріччі до московської. В деяких картинах Стрельников представляє жах смерті мільйонів земляків, зокрема жах матерів, що приводять на світ дітей на біль і терпіння. В картині «Лябіринт» він представляє безвихідну ситуацію — «душевну порожнечу умасовлення». Він сам бореється проти тієї порожнечі. Тому й проф. Янів назвав есей про його творчість «Боротьба душі з порожнечею».

Д-р *Олександр Пулюй*, фізик-електронік, продюцент фільмів, син славного українця фізика Івана Пулюя, одружений із *графинею Альфедою Гогенталь*, мисткинею маляркою, влаштовували в лютому 1980 р. виставу релігійного мистецтва, за висловами проф. Янева, влаштовували екуменічне зближення — діалог на полі релігійного мистецтва. Він — католик, вона — протестантка, він — представник східної культури, вона — західної. Ідея зближення двох культур відбилася в їхній мистецькій творчості. Пулюй зарепрезентував себе коляжем «Пам'яті Київської Лаври», картиною історії та жаху нашого часу — помордовних і вбивств, руїну війни. Тут скорочена історія Христа, українського народу й самого автора, який у двох світових війнах воював на українській території. Замітним є напис довкруги картини, немов на плащаниці: «Смертю смерть поборов і мертвим жите дарував». Далі: «Благослови, Боже, Русь-Україну. Допоможи, Боже, ворогів побідити. Спаси, Господи, Русь-Україну з червоної неволі». (Київ 1941-44). Крім того О. Пулюй виставив чотири гарні й промовисті картини — краєвиди (в олії) стилем реаліста.

Зате Альфед Пулюй, послідовниця модерного абстракціонізму, а при тому захоплена релігійною тематикою, присвятила їй усю свою малярську працю, в аплікаціях і вітражах. Тільки один образ дала на виставу, це ікону Божої Матері Одігітрії в клясичному візантійському стилі. Тут застосувала аплікацію вишивки на сорочках Богоматері та Ісуса, які символізують сполуку Сходу з Заходом. Вжиті тут вишивки, як і на інших картинах є «висловом спільної дороги німецько-української родини в шуканні одности у власному житті, і в житті кожної одиниці в службі Церкві з її спільними для всіх догмами, але й з одночасними багатством різноманітностей і питоменностей, виниклих із наверствувань століть, протиріч, епох чи просторів, перехресних шляхів спільнот» («Релігійне мистецтво родини Пулюїв в УВУ», стор. 8-9). Мисткиня орудує простими лініями й різними кольорами, щоб передати зміст і символіку кожної ікони. Богомати Милосердя — тут передчуття страстей, що тісно пов'язує Матір із Дитиною, в композиції викazuje більше руху, знаменного для української ікони, а це відрізняє українську іконографію від візантійської або російської. Аплікаційна картина «В'їзду до Єрусалиму» виконана з нахилом до схематизації, але й із вказанням на засаду одуховлення постатей. Різноманітні обличчя людей праведних нагадують вселенськість Церкви. Три постаті зправа натякають на трьох царів із Вифлеєму, які будуть із Ісусом під час Його страстей. Багатокольоровість одягів, виконаних аплікацією, вказують на численні племена, що прийшли з поклоном до Вифлеєму до народженого Дитяти. Кожна картина зі зображенням Ісуса Христа й Богоматері потребує точного вияснення деталей постатей, їх рухів, кольорів тощо. Наша мисткиня залюбки виконує вітражі, на яких пізнали техніку її праці — іконографічність зображування облич: вузького носа, затиснутих губ, виразистих очей, подібно як у темпері на дереві. Це спрямоване на вислів осучаснення святого, як це висловив у своєму додатковому слові євангелістський священник Андреас Гільтманн з Мюнхену. Він теж відмітив підхоплення мисткинею тем церковного мистецтва Сходу, при чому вона виявляє свою мистецьку індивідуальність. В загальному подружжя мистців Олександра й Альфеди Пулюїв своєю виставою мистецтва висловлюють екуменізм у релігійній тематичі двох віровизнань.

Олекса Терзієв (Льопа). Есей — з нагоди вистави живописів в УВУ — це 23-тє число серії «Варія» видань УВУ. Вистава відбулася в червні 1980 р. Олекса Терзієв, як і Стрельников, покинув рідну Україну як член групи неконформістів. Він, за словами проф. Янева, «художник, живописець, талановитий кінооператор-постановник, письменник, поет із нахилом до філософської призадуми». В його живописі відбивається і поезія, і філософія, і навіть музика чи ритм танку — образи надихані життям, переповненим українською духовістю» (стор. 5). Як маляр Льопа абстракціоніст. 20 картин з-поміж представлених на виставі складені в дві групи: 1. «Зачарована Десна», 2. «Космогонічна поезія». Льопа малює, гармонізуючи свої картини з поезією. І тут і там він покладається на Матері — землі українській і, немов Олександр Довженко,

кінопродуцент, який захоплений частиною її — зачарованою Десною, оперує кольорами. Льопа не змішує барв, а гармонійно кладе їх на полотно виразно побіч себе, залюблений у сине небо й золоту пшеницю. Поодинокі картини природи, а їх 10 у книжечці есеї проф. Янева, це витвір його глибоких почувань, накреслених про весну (картини 1 і 10) — в шести рядках шестикольорові дерева й куці, поруч із житами, прецизно графічно вивершені, як найстаранніший орнамент. В десятій картині представлене справжнє воскресіння природи і тоді все життя кружляє в космічному хороводі. На картинах 2-6 бачимо зимові пейзажі представлені гармонійними кольорами, при чому переважає синій, улюблений колір мистця. Багатство раннього літа представлене на восьмій картині шестикольоровими смугами — з сочистими травами, збіжжям, волошковими ланами та іншим урожаєм, що дозріває під сонцем, переміненим у таємний квадрат. Кольорами володіє маляр немов прегарною поезією, що видно на сьомій картині, затитулованій мистцем: «Моя самотність воістину відкрила мені небо». Все це поезія-казка про рідну Україну.

В другій групі картин (11-20) у «Космогонічній поезії» домінує музика й ритм. Це відрізняє Льопу від багатьох сучасних абстракціоністів, які змагаючи бути оригінальними попадають у банальщину. Льопа передусім звертає увагу на композицію. «Його впорядкована абстракція стається галюцинацією, візією». «У нього ніжність форм без драстичного іноді натуралізму в сучасному сюрреалізмі, який іноді зводиться до кошмару» (стор. 9-10). Центральним образом з-поміж 10 картин цієї групи в каталозі є «Пісня про Україну», «в якій має бути синтез і космогонії і авторових мандрівок по далеких просторах України» (стор. 12). Сам мистець пояснює картину своїм віршем. Важливе: Льопа — ілюзіоніст, сповнений оптимізму, прегарно гармонізує кольори, при чому синій колір — його улюблений. Льопа, сповнений віри в добро і красу, кольорами і словами співає пісню про всесвіт, про його Творця. Це представляє він у своєрідний спосіб тільки йому знаний, він близький до пантеїстичної філософії, в усьому бачить Творця Всесвіту, по-своєму представляючи його повною згармонізованою гамою кольорів. «Зачарована Десна» це немов символ гармонії землі й людини, притаманний українській нації, це немов заперечення сучасного конформізму в ССРСР. «Космогонічна поезія» це немов доповнення його світогляду, погляду на світ з точки зору малярства, поезії та музики.

Чотири названі мистецькі вистави в Українському Вільному Університеті це велике досягнення під аспектом науково-педагогічної праці, спрямованої на мистецтво, поширення світогляду студентства, контакту з широкими кругами громадянства, а в першу міру об'єднання мистців із цілої території України, як також об'єднання міжнаціональне (німецької родини з українською). Вистави модерного абстракційного мистецтва це рівнорядний поступ української культури поруч із світовою, це вихід української науки й мистецтва в круг культур народів. Українська культура йде поруч інших, модерна, як і інші.

СТУДІЇ В УВУ 1983 Р.

Ректорат Українського Вільного Університету повідомляє, що в літніх місяцях 1983 року відбудуться наступні виклади:

1. *Літній семестр* Філософічного факультету та Факультету Права і економічних наук починається 1 липня і триває до 31 серпня. На Філософічному факультеті передбачаються такі групи: Мовно-літературна; Історично-географічна; Філософія, психологія, педагогіка; Соціологія і культура. На Факультеті Права і Економічних наук є такі відділи: Правничий; Економічний; Політичних наук. Семестральна оплата виносить 800.00 нім. марок. В час семестру можна отримати 9 до 12 кредитів. Студії на УВУ завершуються магістерським згл. докторським дипломом.

2. *Педагогічні курси* для вчителів українських шкіл і виховників молодечих організацій з углядженням дидактики та методики викладання українознавчих предметів. Вони триватимуть 4 тижні, від 25 липня до 19 серпня. Оплата виносить 350.00 нім. марок. Учасники цих курсів можуть здобути до 6 кредитів, які в міру потреби будуть зараховані в їхніх загальних студіях. Крім того на бажання отримають посвідки і транскрипти для інших університетів.

3. *Курси українознавства* організовані в тому пляні, щоб українська молодь мала змогу поширити й поглибити свої знання про Україну в її сучасному і минулому. Вони відбудуться від 25 липня до 12 серпня, отже триватимуть три тижні. Оплата виносить 100.00 нім. марок. На ці курси можуть вписуватися не лише студенти, але також учні вищих клас середніх шкіл. Після закінчення курсанти отримують посвідки УВУ.

4. *Курс української мови* (нижчий рівень) відбудеться від 25 липня до 12 серпня. Він матиме 45 годин навчання і передбачений для тих, що не знають або слабо володіють українською мовою. Оплата виносить 300.00 нім. марок.

Студенти УВУ мають знижену ціну в гуртожитку Рідної Школи на кошти прожитку в Мюнхені. Повне утримання виносить лише 140.00 нім. марок тижнево.

Докладніші відомості про Український Вільний Університет і цього-річні виклади подаємо у програмі викладів УВУ. Хто хотів би мати нашу програму, нехай звертається до нас у цій справі на таку адресу:

Ukrainische Freie Universität, Pienzenauerstr. 15, D-8000 München 80.

Ректорат УВУ

ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ УВУ 1983

Повідомляємо усіх учителів суботніх шкіл у діаспорі, учителів двомовних шкіл в Канаді і виховників молодечих організацій, що Український Вільний Університет улаштовує цього року Педагогічні Курси в Мюнхені від 25 липня до 19 серпня. Продовж чотирьох тижнів студенти отримають 120 виладових годин.

Програма Педагогічних Курсів

Проф. д-р Я. Гурський — Сучасна українська літературна мова;
Проф. д-р В. Янів — Вибрані питання української культури;
Д-р О. Кисілевська-Ткач — Українська літературна творчість;
Доц. д-р В. Косик — Вибрані питання з історії України;
Проф. д-р А. Жуковський — Фізична й економічна географія України;
Проф. д-р Г. Васькович — Державно-громадське виховання;
Проф. д-р Я. Гурський — Навчання української мови в іншомовних
клясах.

Програму Педагогічних Курсів уложено так, щоб учасники могли поглибити власне знання з названих вище предметів, а крім того могли б вивчати методику навчання українознавчих предметів.

Звичайно, наші курси розділені на два семестри. В одному семестрі кладемо більший наголос на методологію викладання українознавчих предметів, у другому семестрі звертається більшу увагу на поглиблення знання викладаних предметів. Після іспитів з предметів обох семестрів курсанти отримають дипломи закінчення цілості курсів.

Цьогорічний курс скерований на поглиблення знання українознавчих предметів, але в ньому буде подавана також і методологія викладання та переводитимуться практичні заняття, тобто показові лекції студентів.

Вчителі, які мають бакалаврати або магістерські дипломи, можуть продовжувати свої студії на нашому університеті і завершити їх магістерським дипломом згл. докторатом, при чому учасникам Педагогічних Курсів зараховується 6 кредитів до загальних студій. Курсанти можуть слухати також усі інші виклади УВУ. Нагадуємо, що Український Вільний Університет є офіційно визнаний Баварським урядом від 1950 року.

Просимо всіх зацікавлених зголошуватися на Педагогічні курси УВУ. Всім зголошеним висилаємо індивідуально вичерпні інформації і найновішу Програму Викладів УВУ. Наша адреса:

Ukrainische Freie Universität, Pienzenauerstr. 15, D-8000 München 80.

Ректорат УВУ

**ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЛІЇ УКУ
за академічний рік 1981-1982**

Філія Українського Католицького Університету ім. Св. Климента — це автономна науково-навчальна інституція, яка у звітному періоді, як і в минулому, вела свою діяльність у зарисах основних завдань УКУ та науково-навчальних потреб української спільноти Англії.

Академічна і загальна діяльність Філії проходила у традиційній співпраці з УВУ та з місцевими установами. Матеріальна база Т-ва Св. Софії, підтримка студентам від КоДУС-у, СУБ-у і ряду добродіїв уможлилювали вести регулярне навчання.

Студії-Навчання: Передумови студій українознавства в Філії є середня освіта і задовільне знання української мови. Студії у Філії в основному подумані як доповнюючі студії з українознавчих предметів, програма яких за 9 триместрів (три роки) дає знання українознавства

на рівні першого академічного ступеня головних англійських університетів. Мовна частина студій для англomовних та українських студентів — початки, нижчий та середній рівні — дає теоретичне і практичне знання української мови та культури.

Академічний Рік Філії: 7 жовтня 1981 — 7 липня 1982 — три триместри аудиторного навчання.

Осінній триместр 7.10.1981 — 16.12.1981;

Зимовий триместр — 14. 1.1982 — 24. 3.1982;

Весняний триместр — 28. 4.1982 — 7. 7.1982.

I

Дирекція Філії: Голова (Директор Філії): проф. Петро Цимбалістий; Член Дирекції (з уряду): о. митр. проф. д-р Іван Музичка, Про-Ректор УКУ, Рим.

Секретаріат-Канцелярія: мгр Роман Кравець — Секретар-Реєстратор; панни Оля Скальська, Оксана Ячник.

Відділи Філії: Богослов'я та Філософія; Мова та Література; Історія і Культура; Суспільно-Політичні Науки; Музика; Педагогіка.

Науково-педагогічний склад. Професори, Викладачі, Асистенти:

о. митр. проф. Іван Музичка — Богослов'я-Філософія;

проф. Петро Цимбалістий — Слов'янська Філологія (українська мова і література);

проф. Аристид Вирста (гість) — Українська музика;

проф. Гари Лімінг (гість) — Порівняльна слов'янська філологія;

проф. Тарас Гунчак (гість) — Історія;

доц. Володимир Косик (гість) — Історія України;

мгр Дмитро Бартків — Історія України;

мгр Марта Єнкала — Українська мова;

мгр Григорій Дорожівський — Історія української літератури;

мгр Надія Дюк — Історія України; Суспільно-політ. науки;

панна Надія Бахмат — Педагогіка;

панна Ірина Капустинська — Українська мова.

Студенти Філії:

На Академічний рік 1981-1982 Філія мала 56 зареєстрованих студентів: *українознавство* — 24; *пост-градуанти* — 15; *англomовні*, українська мова і культура — 12; *українська мова »О Левел«* — 5. Крім формальних студентів у році було 5 вільних слухачів.

Студенти українознавства — це в більшості українці, студенти різних факультетів Лондонського та близьких до Лондону університетів і політехнік, які в Філії доповняли своє знання українознавства, паралельно до власної основної фахової освіти.

II

Науково-навчальна діяльність Філії — Аудиторне навчання

- а) Регулярні виклади та семінари для реєстрованих студентів;
- б) Семінари та окремі виклади аспірантів (пост-градуантів);
- в) Прилюдні наукові та популярно-наукові виклади-повіді для студентів, науковців, молоді та заінтересованого громадянства.

Викладові предмети та години

Українознавство	годин
Українська література (старший і середній періоди)	16
Українська література (нова доба)	10
Історія України (середній і новий періоди)	12
Українська мова — підвищений рівень	6
Разом	52
<i>Англомовні Курси УКУ-УВУ</i>	
Українська мова I. (початки а, б)	40
Українська мова і культура II	58
Українська мова і культура III	60
Разом	158
Українська мова і література «О Левел»	72
Семінарі-виклади, аспіранти (пост-градуанти)	16
Прилюдні виклади-довідки	26
Разом усі виклади та семінарі за рік	324

а) *Навчання* — виклади в Філії відбувалися регулярно 3-4 рази в тиждень по дві або три години ввечері або вдень. Час викладів (поділ годин) був узгоджуваний з часом навчання студентів, які були студентами різних колегій Лондонського університету або вищих шкіл.

б) «О Левел» Курс. В додатку до УКУ-УВУ курсів української мови та культури для англомовних студентів і підвищеного рівня української мови для студентів українознавства, під тиском потреби, на прохання кандидатів, уведено в звіттовому році окремий курс української мови і літератури середнього рівня, т. зв. «О Левел» стандарт державних іспитів. Курс відбувався успішно.

в) *Семінарі*. Успішними виказалися виклади-семінарі старших, вище-заавансованих студентів Філії, т. зв. аспірантів (пост-градуантів), які роблять різні наукові досліді, або підготовляються до наукової чи академічної праці. Методом наукових фахових викладів, науковою дискусією з критичною аналізою матеріялу, аргументів та викладів практично вияснено ряд проблем дослідів. У Філії згуртовано поважну групу молодих adeptів науки зі значним кругом заінтересувань.

г) *Прилюдні виклади-довідки*. За звіттовий рік у Філії відбулося 13 прилюдних наукових і популярно-наукових викладів-довідей для студентів, науковців, молоді та заінтересованого українського громадянства. Довідки були подумані як доповнення навчальної програми українознавства окремими предметами чи вибраними питаннями і були в українській або в інших мовах. Прелегентами були українці та англіїці — визначні науковці і майстри предметів. Крім студентів Філії, з довідок користала численна українська і чужинецька аудиторія. Добірність і різноманітність матерії прилюдних наукових довідок у Філії стали притягуючим фактором і стимулом наукових заінтересувань більшого числа постійних ентузіастів-учасників.

Прилюдні наукові і популярно-наукові доповіді

1. 8.11.1981 — п. Ярослав Василук, голова УСГ ВБ: «Іван Франко — 125 ліття від дня народження» (з рецитаціями);

2. 15.11.1981 — проф. Аристид Вирста (Сорбонна): «Сучасна українська музика» (з музичними прикладами);
3. 18.11.1981 — д-р Віліям Раян (Варбург інститут, Лондон. університет): «Рахування в Київській Русі» (по-англійському);
4. 26.11.1981 — проф. Рагентілд Гаттон (професор історії, Лондон. Школа економіки і політичних наук, Лондон. університет): «Карло XII і Мазепа» (по-англійському);
5. 3. 2.1982 — доц. Володимир Косик (УВУ): «Акт 30-го Червня 1941 року»;
6. 7. 3.1982 — інж. Теодор І. Кудлик: «Український Іконостас» (з прозірками);
7. 16. 3.1982 — проф. Петро Цимбалістий (Дир. Філії): «Навчання та освіта в Україні в XVI-XVII стол.» (по-англійському);
8. 22. 4.1982 — о. митр. проф. Іван Музичка (Про-Ректор, УКУ): «Що таке Святе Письмо?» І (Вступ);
9. 29. 4.1982 — мгр Надія Дюк (Оксфорд універс.): «Життя і творчість М. П. Драгоманова: еволюція його політичної думки»;
10. 20. 5.1982 — п. Філіп Вікерс (директор, ПЦП): «Поміч Церкві в Потребі» (по-англійському);
11. 9. 6.1982 — о. митр. проф. І. Музичка: «Що таке Св. Письмо?», II;
12. 17. 6.1982 — проф. Богдан Лончина (УКУ, Рим): «Дантєйське Пекло» — Божественна Комедія, Данте (з прозірками);
13. 20. 8.1982 — маестро Яків Гніздовський: «Екслібріс» (з прозірками).

Прилюдні доповіді з пересічною аудиторією 60-100 осіб молодшого і старшого українського громадянства своєю характеристичною метою навчання виказалися як успішна та ефективна навчальна діяльність. Ці доповіді гуртують навколо Філії поважне число прихильників

III

Бібліотека. В році придбано другу половину спеціальних шаф-полиць на книжки, як рівнож набуто деякі потрібні книжки. Для студентів та дослідників є постійно відкрита читальня.

Викладові залі. Поповнено устаткування чотирьох викладових залів.

Гуртожиток для студентів. Зареєстровані активні студенти Філії УКУ та УВУ можуть мешкати по зниженій оплаті в гуртожитку Філії.

Духовна опіка. Каплиця. Духовну опіку над студентами Філії УКУ та УВУ має всеч. о. Євген Гарабач, парох ПУКЦ округи Лондон. В Каплиці Філії часто відправляються Богослуження і для українського громадянства.

Діяльність Філії УКУ в Лондоні за Академічний рік 1981-82, при скромних матеріяльних засобах, пройшла цілий ряд різних труднощів і ефективністю свого навчання задокументувалася наочними успіхами. Завдяки безкорисній праці педагогічного складу та адміністрації, завдяки прихильній піддержці англійських академічних крутів, завдяки матеріяльній та моральній піддержці від КоДУС-у для студентів, від СУБ-у; Осв. Комісії (СУБ), УСГ, СУУВ, УКПО та поодиноких добродіїв, що хочемо відмітити, Філія УКУ успішно виповнила свої програмові плани.

Проф. Петро Цимбалістий
Директор Філії УКУ

Вересень 1982 р.

У СВІТЛУ ПАМ'ЯТЬ МУЖА ЯРОСЛАВА

Під час важкого смутку по відході у Вічність дорогого мужа Ярослава 4. 11. 1982 р., складаю щиру подяку Українській громаді в Брадфордї, всеч. о. Йосафатові, Голові Відділу СУБ, Голові і членам Осередку ОУЖ і всім, які своєю участю в похоронах у каплиці та на кладовищу, промовами над гробом і під час Тризни відзначили Його сл. пам'ять, а мені допомогли перенести в цьому часі великий біль, горе й смуток.

Марія САЛАМАХА

Редакція й Адміністрація нашого журналу висловлюють цим шляхом щиро-сердечне співчуття п-ні Марії, а сл. п. Ярославові, довголітньому передплатникові нашого журналу — сотвори Господи Вічну пам'ять.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайти в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67, Germany.